

ΚΥΠΡΙΑΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ
ΛΕΥΚΟΣΙΑ-ΚΥΠΡΟΣ

ΕΤΟΣ ΙΕ.

ΙΟΥΛΙΟΣ 1950

ΑΡ. 181

ΩΔΗ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ (*)

Ἄδάμαστα στοιχειά σ' ἔχουν πλασμένη!
Ἄπο ανέμους καὶ κύματα κι' ἀχτίδες
γεννήθηκες, ἀφροστεφανωμένη:
Δέ σοῦ ταιριάζουν, Κύπρο, οἱ ἀλυσίδες!

Πεντάμορφη, ξανθή μου Ἑλληνοπούλα,
τὴν ὀμορφιά σου ζήλεψαν τὴν τόση!
Μακρυὰ ἀπ' τὴ Μάνα σου, ἄχ, φτωγὴ παιδοῦλα,
πόσοι καὶ πόσοι σ' ἔχουνε σκλαβώσει!

Μ' ἂν πρωταφέντης σου ὁ Σαργῶν σὲ ντύνει
στῆς Βαβυλώνας τὶς βαριές χλαμύδες,
κι' ἂν γύρω σου ὁ Καμβύσης τρόπαια στήνει,
δὲ σοῦ ταιριάζουν, Κύπρο, οἱ ἀλυσίδες!

Κι' ἂν ἔρχονται οἱ Ρωμαῖοι νὰ σὲ πλανέψουν,
κι' ἂν ἡ Ἀραπιά ποθεῖ τ' ὠραῖο κορμί σου,
κι' ἂν οἱ Φράγκοι ζητᾶν νὰ σὲ κουρσέψουν,
δὲ σοῦ λυγᾶνε τὴν τρανὴ ψυχὴ σου!

Τί κι' ἂν πυργῶνουν κάστρα οἱ Βενετσιᾶνοι
κι' ἂν στήνουν γύρω σου θριάμβου ἀψίδες;
Τί κι' ἂν σκλάβια σὲ παίρνουνε οἱ Σουλτᾶνοι;
Δὲ σοῦ ταιριάζουν, Κύπρο, οἱ ἀλυσίδες!

Τώρα, στερνός σου ἀφέντης, τὴ σκλαβιά σου
μ' ἀνθούς ὁ Βρεττανός κι' ἂν τὴ σκεπάζει,
τὸ χέρι σου τὰ δλόχρυσά δεσμά σου
ὄλο καὶ πιὸ ὀργισμένα τὰ τραντάζει.

Ἡ ὥρα σιμώνει! ὦ Κύπρο, γεννημένη
ἀπὸ ανέμους καὶ κύματα κι' ἀχτίδες,
ἀδάμαστα στοιχειά σ' ἔχουν πλασμένη!
Ἄκου! Τρίζουν, νὰ σπάσουν, οἱ ἀλυσίδες!

Ν. ΣΗΜΗΡΙΩΤΗΣ

(*) Τὸ ποίημα αὐτὸ ἀπαγγέλθηκε κατὰ τὴ διάρκεια γεύματος, πού ἔδωσε ἡ Ἑταιρεία Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν, πρὸς τιμὴν τῆς Κυπριακῆς Ἐθνικῆς Πρεσβείας, στὸ «Ἀθέρωφ» Ἀθηνῶν, ἀπὸ τὸ Γενικὸ Γραμματεῖα τῆς Ἑταιρείας, ποιητὴ κ. Ν. Σημηριώτη, πού εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ τὸ στείλει στὰ «Κυπριακὰ Γράμματα».

ΑΝΟΙΞΙΑΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ

Τύλιξα τὴ σάρπα τοῦ ἡλίου στὸ λαιμό μου
καὶ στὰ πόδια μου ἔδεσα τὶς τροχιές τῆς γῆς·
ἔγραψα τοὺς κύκλους, τὶς εὐθείες γραμμές
καὶ ξεκίνησα... γιὰ ποῦ; Ἄδιάφορο...
"Ἐλα μαζί μου, ἀγνωστε ἀδελφέ..

Δὲ θαρῆθηκες τὸν ἄχρωμο οὐρανὸ
νὰ σιγοπνίγει τοὺς ἀπτέρωτους πόθους σου
καὶ τὸν ξεθωριασμένο γῆλιο νὰ σὲ δένει
μὲ τοὺς ἴδιους δρόμους,
τὴν ἴδια θάλασσα
καὶ τοὺς ἴδιους πάντ' ἀνθρώπους;

Τὴν ἴδια πάντα τὴ σελήνη δὲ θαρῆθηκες,
ποῦ μεταξὺ μαντῆλι, ἀτλάζι γαρνιρισμένο πένθημα,
στὰ ματόκλαδα σου δένει αὔπνη νύστα;

Ἡ ξάπλα τοῦ ἡλίου,
τῆς γῆς ἢ ἡδυπάθεια
ζευγαρώνουν τ' ὄνειρο στὸ μεθύσι τῆς καρδιάς.
Μά, καλὲ ἀδελφέ μου,
τ' ἄγουρο μεθύσι,
στ' ἀκρονῆσι
τῆς ἔννομης εὐχέρειας,
τί τὸ θές;

Τὰ θήματά μας, ἀγνωστε ἀδελφέ, ἔλα νὰ σμίξουμε,
νὰ τραγουδήσουμε μαζί
—καθὼς ἔμεῖς οἱ στρατολάτες μόνο ξέρουμε—
νὰ τραγουδήσουμε τὴν πολιτεία τῆς ἀμαρτίας, τὴ γῆς
τῶν ἀνόμων, τῶν ἀπόκληρων καὶ περιφρονημένων ἀδελφῶν μας.

Νέα Ὑόρκη, 1948.

ΑΜΑΡΤΩΛΟΙ ΕΡΩΤΕΣ

Στὰ μελαψὰ τῆς νύχτας στήθεια τὸ φεγγάρι ἀκουμπισμένο στάζει γάλα
κ' ἢ λεύκα σιγοτραγουδαίει,
ἓνα μπουκέτο καστανά μαλιά,
κορμί ἀτλάζι, κινέζικο μετάξι,
μελωδικὴ σκιὰ τοῦ ὄνειρου στίς γαλάζιες λίμνες τῶν ἀμαρτωλῶν ἐρώτων.

Χάθηκε τὸ οὐράνιο τόξο μὲ τὸν ἥλιο τῶν ματιῶν σου
κ' ἔμεινα μόνος,
μόνος μὲ τὴν πένθιμη ἡδονὴ τῶν ἀνεκπλήρωτων πόθων
καὶ μὲ τὴν φαρμακερὴ μανία τῶν ρεμβασμῶν.

Τὸ κρύσταλλο τῆς λησμονιάς σπασμένο,
σκορπισμένο
στὰ μονοπάτια τῶν ἀναμνήσεων.
Ποῦ θὰ βρῶ ἡρεμία
στὴν ἀτονία τῆς σιωπηλῆς ἀπελπισίας;

Στῆς σάρκας σου τὴν πύρινη ὄπτασια,
ζωγραφισμένη
στοὺς φλογισμένους πάπυρους τῶν πλάνων ὀραματισμῶν,
τὶς ὄρες μου ἀλυσόδετες κρατῶ...
Ζωὴ καὶ θάνατος, χαρὰ κι' ἀπελπισία, ὄλα εἶσαι σύ,
ἀγαπημένη, ἀγαπημένη!

Z. ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ

*Ἀρουσία — Ταγκανίκα,

ΑΠΟΦΕΙΣ

ΜΙΑ ΛΑΪΚΗ ΓΙΟΡΤΗ

Ἡ Κυπριακὴ λαϊκὴ γιορτὴ, ποὺ ὀργάνωσε στὶς 4 Ἰουνίου ἡ «Ἐταιρεία Κυπριακῶν Σπουδῶν», ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀναμφισβήτητη καλλιτεχνικὴ συγκίνηση καὶ τὴν καθαρὴ αἰσθητικὴ ἀξία της, ἔδωσε, σ' ὅσους τὴν παρακολούθησαν, τὴν εὐκαιρία νὰ χαροῦν ἀκόμη μιὰ φορὰ τὶς πηγαίες δημιουργικὲς ἰκανότητες, τὸν ψυχικὸ πλοῦτο, τὴ λεβεντιὰ καὶ τὴ ζωντάνια τοῦ λαοῦ μας.

Εἶναι εὐτύχημα, γιατί κείνοι ποὺ ἀνάλαβαν τὸ ἐγχείρημα αὐτὸ ἔδειξαν βαθειὰν κατανόηση ὄλων τῶν προβλημάτων καὶ λεπτὴν ἀντίληψη ὄλων τῶν πλευρῶν ποὺ κατ' ἀνάγκην παρουσιάζει μιὰ ἀνάλογη γιορτὴ.

Ὅσο εὐχάριστο εἶναι νὰ παρακολουθεῖς τὰ λαϊκὰ ἦθη καὶ ἔθιμα στὴν ἀφετηρία τους καὶ νάρχεσαι σ' ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὴ λαϊκὴ ψυχὴ τὶς ἀνεπιτήδευτες ἐκδηλώσεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ μας, τόσο ἐπικίνδυνο ἀποβαίνει νὰ μεταβάλλεις τὴ ζεστὴν αὐτὴ καὶ πηγαία ζωὴ σὲ θέαμα, νὰ σκοτώσεις τὸ ζωϊκὸ παλμὸ της καὶ ν' ἀποβλέψεις μονάχα στὴν ἱστορικὴ σημασία της, τὴν πιστὴ λαογραφικὴ προβολὴ της ἢ τὸ διδακτικὸ χαρακτῆρα της.

Κανένας δὲ μπορεῖ βέβαια νὰ ὑποτιμῆσει τὴν κεφαλαιώδη σημασία τῆς ἱστορικῆς ἢ τῆς καθαρὰ λαογραφικῆς ἔρευνας ἀπάνω στὰ ἦθη, τὰ ἔθιμα καὶ τὸν τρόπο γενικὰ τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ. Σήμερα ἡ λαογραφία ἔχει ἀποβῆ τὸ θεμέλιο τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας καὶ σημαντικὴ πηγὴ τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης. Μιὰ λαϊκὴ ὅμως γιορτὴ δὲ μπορεῖ ν' ἀντιμετωπισθῆ μὲ αὐτὸ τὸ πνεῦμα. Οἱ θεατῆς ποὺ θὰ παρακολουθήσουν μιὰ λαϊκὴ γιορτὴ δὲν πρέπει νὰ τὴ δοῦν μὲ τὸ μάτι τοῦ στοχαστῆ ἢ τοῦ ἐπιστήμονα. Ὁ ἱστορικὸς κι' ὁ λαογράφος ἔχουν τὴν εὐκαιρία ν' ἀντιμετωπίσουν τὰ θέματά τους ἀπ' εὐθείας στὴν πηγὴ τους. Ἐκεῖνο ποὺ σὲ μιὰ τέτοια γιορτὴ πρέπει ν' ἀναζητήσῃ κανένας — πέρα κι' ἀπὸ τὴν ἀκρίβεια καὶ τὴν πιστὴν ἀκόμη ἀπόδοση τῶν λαϊκῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων — εἶναι ἡ αἰσθητικὴ συγκίνηση, ἡ δημιουργία τῆς καλλιτεχνικῆς μορφῆς, ποὺ ὁ λαὸς σὰν γνήσιος καλλιτέχνης διαμορφωσε μέσα ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰώνων, κι' ἔντυσε μ' αὐτὴν κάθε πηγαία κι' αὐθόρμητη ἐκδήλωση τῆς ζωῆς του. Εἶναι γνωστὸ πὼς γιὰ τὸ λαὸ δὲν ὑπάρχει ξεχωριστὸ κεφάλαιο Τέχνης καὶ ξεχωριστὸ κεφάλαιο Ζωῆς. Ὁ λαὸς — ἀντίθετα ἀπὸ τὶς διάφορες τάσεις τῆς ἐποχῆς μας — ἔχει ζυμωμένο τὸ καλλιτεχνικὸ τοῦ κριτήριου μὲ τ' ἄλλα αἰσθητήρια τῆς ζωῆς καὶ δίδει ἀβίαστη διέξοδο στὶς καλλιτεχνικὲς κλίσεις του — ὄχι μονάχα σ' ἰδιαιτέρως σιγμὲς καθαρῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας, ἀλλὰ στὴν ὅποια δὴ ποτε δημιουργία του. Γι' αὐτὸ κι' ἡ βιοτεχνία του καὶ τὰ ἔθιμα καὶ τὸ τυπικὸ μέρος τῆς ζωῆς του γενικὰ ἔχουν τὴ σφραγίδα τῆς ὡμορφιάς καὶ τῆς τέχνης, μιᾶς τέχνης ποὺ ἐξυπηρετεῖ καὶ προάγει ἀπ' εὐθείας τὴ ζωὴ καὶ τῆς δίδει βαθύτερο νόημα καὶ ξεχωριστὴ γοητεία.

Δὲν εἶναι ἀρκετὴ λοιπὸν ἡ πιστὴ, ἡ ἱστορικὴ — ἄς τὴν ποῦμε ἔτσι — σκηνοθεσία τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων ἑνὸς λαοῦ γιὰ τὴν ἐπιτυχία μιᾶς λαϊκῆς γιορτῆς. Αὐτὸ φαίνεται καλύτερα ἂν ἀπὸ τὸν τομέα τοῦ θεατρικοῦ λόγου (μ' ὄλο ποὺ μιὰ λαϊκὴ γιορτὴ δὲν ἔχει ἀπαραίτητα πάντοτε τὸν καθαρὸ θεατρικὸ χαρακτῆρα) μεταπηδήσουμε στὸν τομέα τοῦ ἀφηγηματικοῦ λόγου. Φαντασθῆτε μιὰν πιστὴ ἀλλὰ ξηρὴ περιγραφή μιᾶς σκηνῆς ἀπὸ τὴ ζῆ τοῦ χωριοῦ. Καὶ φαντασθῆτε πάλι τὴν ἴδια σκηνὴ βαλμένη μέσα στὴν ἀτμόσφαιρα ἑνὸς καλογραμμένου διηγήματος. Ἡ πρώτη μπορεῖ ἀναμφισβήτητα ν' ἀποτελεῖ ἔρευνα λαογραφικὴ ἢ ἱστορικὸ δοκουμέντο, δὲν μπορεῖ ὅμως νάχει τὴ χάρη τοῦ λαϊκοῦ βιώματος καὶ τὴ δύναμη τῆς ἀληθινῆς ζωῆς. Ἡ δευτέρη εἶναι τούναντιόν ἑνα κομμάτι ζωῆς, ἑνα γνήσιο κομμάτι ζωῆς, τοποθετημένο

μέσα στο καλλιτεχνικό φόντο, που πλασιώνει—κατὰ κανόνα σχεδόν—κάθε λαϊκή έκδηλωση και δημιουργία.

Ἀπ' αὐτὰ μπορεί κανείς εὐκολά νά ἐνοήσῃ, γιατί πολλές προσπάθειες ἀναπαράστασης σύγχρονων λαϊκῶν σκηνῶν, ἠθῶν και ἐθίμων ὄχι μόνο δέν ἐπιτυγχάνουν ἀλλά και δημιουργοῦν ἐνίοτε ἐντύπωση πολὺ ἀπομεμακρυσμένη ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Γιατί ἂν γιὰ τὴν κατανόηση και τὴν ὀρθὴν ἐκτίμηση ἐθίμων, πού μὲ τὸν καιρὸ σβηστήκανε, εἶναι ἀπαραίτητη ἡ δημιουργία καλλιτεχνικῆς ἀτμόσφαιρας και αἰσθητικῆς συγκίνησης, ἡ δημιουργία τῆς ἀτμόσφαιρας και τῆς συγκίνησης αὐτῆς εἶναι περισσότερο ἀναγκαῖα γιὰ τὴν ἀπόλαυση κι' ἐκτίμηση ἠθῶν κι' ἐθίμων πού ζοῦνε ἀκόμη γύρω μας κι' ἀποτελοῦν ἐκδήλωση ζωῆς, ζωῆς ἐμποτισμένης — ὅπως ἐλέχθη — μὲ τὸ καλλιτεχνικὸ αἰσθητήριο και τὴν καλλιτεχνικὴ δημιουργία τοῦ μεγάλου καλλιτέχνη, τοῦ λαοῦ.

Ἴσως ἡ θεατρικὴ ἀπόδοση τῶν λαϊκῶν ἠθῶν και ἐθίμων θὰ ἐπετύχαινε περισσότερον ἂν τὰ λαϊκὰ ἦθη και ἔθιμα δέν ἀπεχωρίζοντο ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ και δέν ἐπαρουσιάζοντο σὰν αὐτοτελεῖς εἰκόνες, ἀλλὰ παρεμβάλλοντο μέσα σ' ἕνα ἠθογραφικὸ δρᾶμα, σὰν ἐπεισόδια ἐνὸς ἀδιάσπαστου συνόλου ζωῆς. Ἔτσι δέν θὰ ἀπέβαλλαν τούλαχίστο — ἔστω και κατ' ἐπιφάνειαν — τὸν καθολικὸ χαρακτῆρα τους, πούναι ἐνῶ ἀπὸ τὰ κύρια στοιχεῖα τῆς ὠμορφιάς και τῆς γοητείας τους. Ἀλλὰ και στὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀκόμη δέν μποροῦν νά ἐκλείψουν οἱ κίνδυνοι τῆς ἀτελοῦς ἢ τῆς ἐλαττωματικῆς καλλιτεχνικῆς ἐκμετάλλευσης τοῦ θέματος, πού πάνω ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη καλλιτεχνικὴ του σημασία δέν παύει νά εἶναι βίωμα.

Ἡ «Ἐταιρεία Κυπριακῶν Σπουδῶν» κατόρθωσε, ὡστόσο, νά παρακάμψῃ ὅλες αὐτὲς τὶς δυσκολίες και τὰ προβλήματα μὲ ἕναν πρωτότυπο και πολὺ ἀποτελεσματικὸ τρόπο: Ἀντὶ νά σκηνοθετήσῃ θεατρικὴν παράστασιν, μετέφερε ἀπλῶς τοὺς πρωταγωνιστὲς τῆς ὑπόθεσης — τοὺς ἴδιους τοὺς δημιουργοὺς χωρικοὺς — στὸ χῶρο τοῦ θεάτρου τῆς. Τὸ μόνο πού ὑπελείπετο ἦταν ἡ δημιουργία τῆς σχετικῆς ἀτμόσφαιρας. Εὐτυχῶς ἀπὸ τὴ λαϊκὴ γιορτὴ τῆς «Ἐταιρείας Κυπρ. Σπουδῶν» δέν ἔλειψε ἡ ἀτμόσφαιρα. Οἱ χωρικοὶ κινήθηκαν ἀπάνω στὴ σκηνὴ μὲ τὴν ἄνεση πού κινοῦνται σ' ἀνάλογες περιστάσεις στὰ δικά τους τὰ σπίτια και — τὸ σπουδαιότερο — συνάντησαν ἀπὸ μέρους τοῦ κοινοῦ τὴν ἀγάπην ἐκείνη και τὴν κατανόηση, πού εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴ γνήσια ἐκδήλωση και τὴν ἀνεπιτήδευτη δημιουργία. Οἱ χοροὶ, τὸ γέμισμα τοῦ κρεββατιοῦ, τὰ τσιατίσματα, οἱ φωνές, ὅλα συνέβησαν στὴ σκηνὴ τοῦ θεάτρου μὲ τὴ φυσικότητα, τὴν ἀπλότητα και τὴ χάρη πού συμβαίνουν στὴ ζωὴ τοῦ χωριοῦ. Ὑπῆρχε μέσα σ' ὅλο τὸ ζετύλιγμα τῆς γιορτῆς ὁ γνήσιος παλμὸς τοῦ βιώματος κι' ἡ συγκίνηση τῆς ἀληθινῆς δημιουργίας. Ὁ λαὸς τῆς Λευκωσίας εἶχε τὴν ἐξαιρετικὴν εὐκαιρίαν νά ἔρθῃ σ' ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὴν ψυχὴ τῆς Κυπριακῆς ὑπαίθρου, νά νιώσῃ τὸν παλμὸ τῆς και νά συγκινηθῇ ἀπὸ τὴν εὐγένειαν και τὴν ποίησιν τῶν ὠραίων τῆς ἐκδηλώσεων.

Ἐφέτος οἱ χωρικοὶ, πού πήρανε μέρος στὴ γιορτῇ, προήρχοντο ὅλοι ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Λευκονοικοῦ. Τὸ πρόγραμμα ὅμως τῆς «Ἐταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν» εἶναι νά καλεῖ κάθε χρόνο χωρικοὺς ἀπὸ διάφορες περιοχὲς τῆς Κύπρου, ὥστε μὲ τὸν καιρὸ οἱ φίλοι τῆς Γιορτῆς νά χαροῦν τὶς λαϊκὲς ἐκδηλώσεις ὅλων τῶν περιοχῶν τοῦ νησιοῦ μας.

Ἡ «Ἐταιρεία Κυπριακῶν Σπουδῶν» εἶναι ἀξιέπαινη γιὰ τὴ νέα πρωτοβουλία πού ἀνάλαβε, και πού ἀποτελεῖ μιὰν ἐπιπλέον ἐκδήλωση τῆς ποικίλης δραστηριότητος — ἐπιστημονικῆς και λαογραφικῆς — πού τόσο γόνιμα ἔχει ἀναπτύξῃ στὸ νησί μας.

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΕΤΕΠΕΙΤΑ ΧΡΟΝΩΝ (*)

Μεγάλη απώλεια για τὰ Ἑλληνικά γράμματα ὑπῆρξεν ὁ θάνατος τοῦ Γιάννη Βλαχογιάννη, τοῦ παλαίμαχου αὐτοῦ ἱστοριοδίφῃ καὶ μελετητῇ τῆς νεο-ελληνικῆς ἱστορίας, πού συνέβηκε πρὶν τέσσερα χρόνια.

Ὁ Βλαχογιάννης, πού οἱ ἄοκνες προσπάθειές του συντελέσανε, ὥστε νάρθουσε στὸ φῶς μερικά ἀπὸ τὰ πιδ ἐνδιαφέροντα ἱστορικά μνημεῖα τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ πολέμου, ἐπιβραβεύτηκε τὸ 1914 μὲ τὸν διορισμὸ του ὡς γενικοῦ διευθυντῆ τῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους. Στὸ Βλαχογιάννη ὀφείλεται ἡ ἔκδοσις καὶ ἡ συναρμολόγησις τοῦ ἀνεκτίμητου γιὰ τὶς ἱστορικές του πληροφορίες ἔργου «Τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη», πού διάσωσε ἀπ' τὴν ἀφάνεια κι' ἴσως ἀκόμα κι' ἀπὸ τὴν καταστροφὴ. Ὁ Βλαχογιάννης ἀκόμα ἀνακάλυψε καὶ δημοσίευσε τὰ πολὺ ἐνδιαφέροντα ἀπομνημονεύματα κάποιου ἄλλου σύγχρονου πολεμιστῆ τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ πολέμου, τοῦ Μακεδόνα Νικολάου Κασσομούλη.

Γιὰ τὰ δυὸ αὐτὰ ἔργα χρειαζότανε πολὺ μεγάλη δουλειά, ἐπειδὴ οἱ συγγραφεῖς τῶν ἦτανε σχεδὸν ἀγράμματοι, καὶ τὰ χειρόγραφα πολὺ δυσκολοδιάσαστα καὶ ἀνορθογραμμένα. Ἀλλὰ τὸ μεγάλο ἐνδιαφέρον τοῦ Βλαχογιάννη, ἡ ἀγάπη του, μπορεῖ νὰ πεί κανεῖς, γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἐποχῆς, τὸν βοήθησε νὰ ἀντιμετωπίσει καὶ νὰ ἐπιτύχει αὐτὴ τὴν τόσο δύσκολη δουλειά. Ὁ Βλαχογιάννης μελέτησε ἀκούραστα ὅλα τὰ παλιὰ ἱστορικά ἔγγραφα, πού ἀφοροῦσανε στὴν Ἑλληνικὴ ἱστορία τοῦ 19οῦ αἰῶνα. Τὶς πληροφορίες, πού χραιοῦντανε στὶς ἔρευνές του, τὶς ζητοῦσε ἀπ' τοὺς παντοπῶλες τῶν Ἀθηνῶν. Γιατί, ὅπως γνωρίζουμε ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι γέροντες, τὰ διάφορα Κυβερνητικὰ τμήματα συνηθίζανε κάθε τόσο νὰ πουλᾶνε τὰ ἀρχεῖα τους σὰ χαρτί γιὰ περιτύλιγμα στοὺς παντοπῶλες. Συχνὰ ἔβλεπε σταφίδες ἢ φουντούκια τυλιγμένα σὲ λογαριασμοὺς προσόδων τοῦ Κράτους ἢ σὲ ἐκθέσεις διοικητῶν ἢ νομαρχῶν. Δὲν εἶναι λίγα τὰ σπουδαῖα παλιὰ ἔγγραφα πού διάσωσεν ὁ Βλαχογιάννης ἀπ' τὸ ἄδοξο αὐτὸ τέλος των, ὅπως ὁ ἴδιος μὲ διαβεβαίωσε.

Εἶχα τὸ προνόμιο νάμαι γείτονας τοῦ Βλαχογιάννη γιὰ πολλὰ χρόνια. Κατοικοῦσε μὲ τὶς δυὸ γεροντοκόρες ἀδελφές του σ' ἓνα μισοχαλασμένο σπίτι στὴν ὁδὸ Φωκυλίδου, περιτριγυρισμένον ἀπὸ συλλογὴς παλιῶν ἐγγράφων καὶ ταξιδιωτικῶν βιβλίων γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Συχνὰ μὲ ἐπισκεπτότανε καὶ μοῦ μιλοῦσε μὲ ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὶς ἔρευνες κι' ἀνακαλύψεις του καὶ συνάμα κατάκλυζε μὲ βρισιὰς τὸν κάθε ἓνα καὶ τὸ κάθε τί. Γιατί ὁ Βλαχογιάννης δὲν ἦτανε ἀπ' ἐκείνους πού μποροῦν νὰ συνεννοηθοῦν εὐκόλα μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Φιλονικοῦσε μὲ κάθε ἄνθρωπο πού ἐρχότανε σ' ἐπαφὴ μαζὶ του, μὲ τοὺς ἀνώτερούς του, μὲς προστάτες του καὶ τοὺς φίλους του. Εὐτυχῶς ὅμως οἱ περισσότεροὶ παραθλάπανε τὶς πολλὰς του ἰδιοτροπίες κι' ἐξακολουθοῦσαν νὰ τὸν βοηθοῦνε. Πραγματικὰ ἦτανε τόσο φτωχός, ὥστε ποτὲ δὲ θὰ μποροῦσε νὰ ἐκδώσει τὰ ἔργα του, ἂν ἄνθρωποι, ὅπως ὁ Ἐμμανουὴλ Μπενάκης, ὁ πατέρας μου καὶ διάφορα Ἰδρύματα, δὲν τὸν βοηθοῦσανε.

Χαρακτηριστικὸ τοῦ Βλαχογιάννη εἶναι ὅτι συγχρόνισε τὸν ἑαυτὸ του μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὰ αἰσθήματα τῆς ρωμαντικῆς ἐκείνης ἐποχῆς πού ἦτανε τὸ κέντρο τοῦ ἐνδιαφέροντός του καὶ τὸ ἀντικείμενο τῆς μελέτης του. Ρίχτηκε μὲ φανατισμὸ στὶς συγκρούσεις τῶν διαφόρων κομμάτων πού κατακομμάτιζαν τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ τελευταῖον ἡμῖσι τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ πολέμου.

Ρουμελιώτης ὁ ἴδιος (γεννήθηκε στὴ Ναύπακτο, πού θρίσκεται στὰ βόρεια τοῦ κόλπου τῆς Κορίνθου) πήρε φανατικὰ τὸ μέρος τῶν Ρουμελιωτῶν ἐναντία

(*) Διάλεξι, πού δόθηκε Ἀγγλιστί, στὶς 2 Φεβρουαρίου 1950, στὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Λονδίνου (ἔδρα Κοραῆ), ἀπὸ τὸν κ. Α. Α. Πάλλη, Πρωτοεδρὸ Ὑπουργὸ Τύπου καὶ Πληροφοριῶν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Ὁ κ. Πάλλη εἶχε τὴν εὐγενῆ καλωσύνη νὰ μᾶς στείλει, στὸ Ἀγγλικὸ πρωτότυπον, τὴν ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρουσαν αὐτὴν ὁμιλία του, τὴν ὁποία δημοσιεύου-με σήμερα κατὰ μετάφρασιν τοῦ κ. Νίκου Ἀνδρέα Ρολάνδη.

στο κόμμα τῶν προκρίτων τοῦ Μωρηᾶ. Προτιμοῦσε τὴ σκληράδα τῶν ὄρεινῶν τῆς δυτικῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὴν ἐξυπνάδα καὶ τὴν ἰκανότητα τῶν Μωραϊτῶν, «Παλληκαρία, ρουμελιώτικα», ἦταν ἡ ἀγαπημένη του φράση.

Ἡρώας τοῦ ἦταν ὁ μεγάλος ἐκείνος Ρουμελιώτης ἀρχηγός — ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης — πού, ὅπως ἔλεγε ὁ Βλαχογιάννης, ἦταν ὁ μόνος ἀληθινὸς στρατιωτικὸς νοῦς τῆς Ἑλλάδας κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ πολέμου τῆς ἀνεξαρτησίας. Ἀντίθετα δὲν ἔδωκε καμμιά σημασία στὰ στρατιωτικὰ χαρίσματα τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη — τοῦ Γέρου τοῦ Μωρηᾶ, παρά τὴ λάμψη μὲ τὴν ὁποία τὸν στεφάνωσε ἡ λαϊκὴ παράδοση. Ὁ Βλαχογιάννης μιλοῦσε μὲ περιφρόνηση γιὰ τὸν ἀντίπαλό του, τὸν ἱστορικὸ Τάκη Κανδηλῶρο, πού σὰν Πελοποννήσιος ἔγραψε βιβλίο, στὸ ὁποῖο ἐκθειάζει τὰ κατορθώματα τῶν Κλεφτῶν τοῦ Μωρηᾶ. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ἀποροῦμε γι' αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ τοπικισμοῦ, πού κυριαρχοῦσε στὴν πολιτικὴ, κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα, καὶ συνεχίστηκε πολὺ ζωηρὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Κυβερνητικῆς τοῦ Καποδίστρια καὶ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθῶνα. Τέτοιο πνεῦμα θρῑσκουμε στὶς ἐχθροπάθειες μεταξύ τοῦ Βορρᾶ καὶ τοῦ Νότου, πού παρατηρήθηκαν ὕστερ' ἀπ' τὸν ἐμφύλιο πόλεμο στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς. Θυμᾶμαι μιὰ συζήτηση πού ἔτυχε νὰ παρακολουθῆσω μεταξύ κάποιου ἑακουστοῦ Ἀμερικανοῦ διπλωμάτη, πού τελευταίως ἀκόμα ἦταν κάτοχος μιᾶς μεγάλης θέσης Πρεσβευτῆ καὶ πού καταγότανε ἀπ' τὸ Νότο, μὲ τὸν ἀμέσως κατώτερό του, πού ἦταν Βόρειος. Τὸ θέμα τῆς συζήτησής των ἦταν, ποιὰ ἀπ' τὶς δυὸ μεριδὲς εἶχε δίκαιο κατὰ τὸν Ἐμφύλιο Πόλεμο. Γιὰ μιὰ στιγμή, ὅταν ἡ συζήτηση θρῑσκότανε στὸ κατακόρυφο, ὁ Νότιος ἐξέφρασε τὴν πεποίθησή πὼς ὁ στρατηγὸς Sherman, ὁ ἥρωας τῆς ἱστορικῆς εἰσόδου στὴ Γεωργία, εἶναι καταδικασμένος στὴ φωτιά τῆς αἰώνιας κόλασης. Εἶμαι βέβαιος πὼς κι' ὁ Βλαχογιάννης θὰ συμφωνοῦσε μὲ τὴν ἰδέα αὐτὴ καὶ πρόθυμα θὰ ἔστολλε στὸν Ἀδὴ ὄλους τοὺς Πελοποννησίους ἀρχηγούς, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Κολοκοτρώνη.

Ὅσα κι' ἂν ἦτανε τὰ ἐλαττώματα τοῦ Βλαχογιάννη — καὶ πρέπει νὰ παραδεχθοῦμε πὼς ἦτανε πολλὰ — τοῦ ὀφείλουμε ἕνα μεγάλο χρέος γιὰ τὶς ἀόκνες προσπάθειές του καὶ γιὰ τὸ ὅτι διατήρησε γιὰ μᾶς τόσα πολλὰ ἀπὸ τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ρωμαντικῆς ἐκείνης ἐποχῆς τῆς Ἑλλάδας καὶ τῶν Ἑλλήνων τοῦ 1821, πού ἀλλοιωτικά θὰ χανόντανε γιὰ μᾶς ἀπὸ τὴν ἀμέλεια κι' ἀδιαφορία τῶν κατοπινῶν γενεῶν.

Θάθελα νὰ θεωρήσετε τὴ σημερινή μου διάλεξη ὡς φόρο τιμῆς στὴ μνήμη του.

Κατὰ τὴν περίοδο πού ἐπακολούθησε τὸ τέλος τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα γραφτήκανε τ' ἀπομνημονεύματα πολλῶν, πού ἔλαβαν μέρος στὸν ἱστορικὸ ἐκεῖνο ἀγῶνα, τόσο στὸ στρατιωτικὸ, ὅσο καὶ στὸ πολιτικὸ πεδίο. Μεταξὺ τῶν στρατιωτικῶν ἀπομνημονευμάτων ἔχουμε τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Γιάννη Μακρυγιάννη, πού ἔχουμε κιόλας ἀναφέρει καὶ πού μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὡς τὰ καλύτερα, τόσο ἀπὸ ἱστορικῆς ὅσο καὶ ἀπὸ φιλολογικῆς πλευρᾶς. Ἐχουμε ἀκόμα τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ στρατηγοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, τοῦ Φώτιου Χρυσανθόπουλου (Φωτάκου), ὑπασπιστῆ κι' ἀφοσιωμένου φίλου τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Νικόλα Κασσομούλη (Μακεδῶνας ἀπὸ τὴ Σιάτιστα, πού ὑπηρετήσε ὡς ἀξιωματικὸς στὸν ταχτικὸ στρατὸ), τοῦ Σπυρομήλιου (Χειμαρρῶτη, πού μᾶς ἄφησε ἡμερολόγιο τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου), τοῦ Ναύαρχου Σαχτούρη καὶ πολλῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ.⁽¹⁾

Απὸ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν ὑπάρχουνε τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, τῶν φιλικῶν Ἐμμανουὴλ Ξάνθου καὶ Περαιβοῦ τοῦ Νικολάου Δραγούμη, γραμματέα τοῦ Καποδίστρια, καὶ ἄλλων.

Μερικὰ ἀπ' αὐτὰ γραφτήκανε γιὰ πολιτικοὺς σκοποὺς, σὰν ἀπολογία ἢ ἄμυνα γιὰ τὶς πράξεις τοῦ συγγραφέα καὶ τοῦ ἥρωα του ἐνάντια στὶς ἐκθέσεις τῶν ἀντιπάλων του ἢ ἐνάντια στὴν κριτικὴ τῶν μεταπολεμικῶν ἱστορικῶν,

(1) Βλέπε σχετικὴ βιβλιογραφία στὸ τέλος.

καί προπαντός τοῦ Σπυρίδωνα Τρικοῦπη. Αὐτὸς ἦταν ὁ σκοπὸς λ.χ. τῆς συγγραφῆς τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρῶνη, τοῦ Φωτάκου καὶ τοῦ Γεώργιου Βαρνακιώτη. Ὁ Βαρνακιώτης, πού ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους ἀρματωλοὺς τοῦ κλεφτοπόλεμου, στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα, κατηγορήθηκε ἀπὸ μερικὰ κακόβουλα καὶ ζηλότυπα πρόσωπα, πὼς δῆθεν συνεργαζότανε μὲ τοὺς Τούρκους. Ἄς σημειωθῆ ὅτι στὴν ἀρχὴ τοῦ κλεφτοπόλεμου, στὴ δυτικὴ καὶ ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ἔγιναν τὰ λεγόμενα «καπάκια», δηλαδὴ συμφωνίες μεταξὺ ἀρματωλῶν καὶ Τούρκων, σύμφωνα μὲ τις ὁποῖες ἀναλάμβαναν οἱ ἀρματωλοὶ νὰ ἀποφύγουν σύγκρουση μὲ τοὺς Τούρκους κ' οἱ Τούρκοι νὰ ἀφήνουν ἡσυχες τὶς περιοχὰς τους. Σχολιάζοντας ὁ Βλαχογιάννης τὴν ὑποταγὴ τοῦ Βαρνακιώτη, τοῦ Γώγου καὶ ἄλλων ὀπλαρχηγῶν τῆς δυτικῆς Ἑλλάδας στοὺς Τούρκους, ὕστερα ἀπὸ τὴ συντριπτικὴ ἤττα των στὸ Πέτα (4 Ἰουλίου 1822) σημειώνει τὰ ἀκόλουθα ἐνδιαφέροντα πού σχετίζονται μὲ τὰ «Καπάκια». Οἱ πράξεις ἐκεῖνες τῆς ὑποταγῆς, λέγει, πού πολλὰς φορὲς ἦταν εἰκονικές, ὑπῆρξαν ἕνα συνθισμένον στρατήγημα, καὶ κατὰ τὸν Ἑλληνικὸν καὶ κατὰ τὸν Ἀλβανικὸν κλεφτοπόλεμον, πού δὲν πρέπει νὰ κρίνονται πολὺ αὐστηρὰ, ἀφοῦ βέβαια ἦταν προσωρινὰ καὶ δὲν ἐσήμαιναν τελειωτικὴ ἐγκατάλειψη τοῦ ἀγώνα. Δὲν ἐμελέτησα τὴν ἀπολογία τοῦ Βαρνακιώτη καὶ γι' αὐτὸ δὲ μπορῶ νὰ πῶ ἂν εἶναι δικαιολογημένος (2). Τοῦτο μᾶς θυμίζει παρόμοιες συμφωνίες πού κάμανε κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον μερικοὶ Γιουγκοσλαῶοι ἀντάρτες τὴν ἐποχὴ τῆς Γερμανικῆς κατοχῆς. (3)

Ἡ φιλολογικὴ ποιότητὰ τῶν Ἑλληνικῶν ἀπομνημονευμάτων αὐτῆς τῆς περιόδου, εἶναι πολὺ ἄνιση ἀξίας. Ὁ Μακρυγιάννης χωρὶς συζήτηση εἶναι ὁ καλύτερος, καὶ χωρὶς κανένα δισταγμὸν συστήνω σ' ὅλους τοὺς σπουδαστὰς τῆς νεοελληνικῆς νὰ μελετήσουν τὸ ἔργον του, πού εἶναι χωρὶς ἄλλο τὸ πιὸ ὠραῖο δείγμα λογοτεχνικοῦ πεζογραφήματος τῆς ρωμαϊκῆς διαλέκτου, ὅπως αὐτὴ μιλιοταν στὴν πιὸ γνήσια μορφή της στὶς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνα, δηλαδὴ στὴν ἐποχὴ πού ἡ ὀμιλουμένη γλῶσσα δὲν εἶχε νοθευθῆ μὲ τὸ ἀνακάτεμα «γαλλισμῶν» καὶ τύπων τῆς καθαρεύουσας.

Ἡ ἀνωτερότητα τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Μακρυγιάννη ἀπὸ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν συγχρόνων του, ὀφείλεται σὲ πολλοὺς λόγους. Ἄνκαι ὁ Μακρυγιάννης ἦταν ἀμόρφωτος, ὅμως ἦταν πολὺ ἔξυπνος καὶ εἶχε τὸ φυσικὸ χάρισμα τῆς εὐγλωττίας καὶ δυνατὴ αἴσθησι τοῦ δραματικοῦ κ' εἶσι μπόρεσε νὰ δώσει ἐκφραση στὶς σκέψεις του σὲ ζωντανὴ καὶ παραστατικὴ γλῶσσα. Εὐτυχῶς δὲ γνώριζε καμμιά ξένη γλῶσσα, καὶ πολὺ λίγο μποροῦσε νὰ διαβάσει γι' αὐτὸ κ' ἡ ὀμιλία του δὲν περιέχει καθόλου ξένες ἐκφράσεις καὶ πολὺ λίγο ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα. Εἶχε ἀκόμα τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἤξευρε ἀρκετὰ γράμματα, ὥστε μποροῦσε νὰ γράφει ὁ ἴδιος τὰ ἀπομνημονεύματά του ἀντὶ νὰ τὰ ὑπαγορεύει, ὅπως ἔκαμαν οἱ ἄλλοι, — ὁ Κολοκοτρῶνης λ.χ. — σὲ γραμματεῖα, πού βέβαια θὰ τρῶσπαθοῦσε νὰ «ἐξευγενίσει» τὴ γλῶσσα τοῦ ἀφηγητῆ. Ὁ Μακρυγιάννης, ὅπως κ' οἱ περισσότεροι Ρουμελιῶτες, ἀντιπαθοῦσε τοὺς «γραφεῖς» — τοὺς καλαμαράδες (4), ὅπως τοὺς ὀνόμαζαν περιφρονητικὰ, καὶ προτιμοῦσε νὰ γράφει ὁ ἴδιος τὸ κάθε τι: ἀπομνημονεύματα, ἐπιστολὲς ἢ πιστοποιητικὰ καλῆς διαγωγῆς γιὰ τοὺς στρατιώτες του.

Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρῶνης ἦτανε λιγώτερο τυχερός. Ἐπειδὴ ἦταν ἐντελῶς ἀγράμματος — μποροῦσε μόνο νὰ ὑπογράφει — ἦτανε ἀναγκασμένος νὰ ὑπαγορεύει τὰ ἀπομνημονεύματά του στὸ φίλον του καὶ θαυμαστὴν του Γεώργιον Τερτσέτη, πού ἤξευρε γράμματα καὶ πού, ὅπως ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, ἄλλαξε μερικὰς ἀπὸ τὶς φράσεις τοῦ στρατηγοῦ. Ὁπωσδήποτε τὸ ἀποτελεσμα, ὅπως παραδέχεται ὁ Τερτσέτης, ἦτανε ἀποθαρρυντικόν. Ἡ ἐξιστόρηση εἶναι φτωχὴ καὶ συμμαζεμένη καὶ δὲν ἔχει τὸν πλοῦτον τῶν ἀνεκδότων, πού κάμνει τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Μακρυγιάννη τόσο ἐνδιαφέροντα. Ὁ Κολοκοτρῶνης

(2) Τὰ ἀπομνημονεύματα δὲν ἀναφέρουν τ' ὄνομα τοῦ συγγραφέα, μὰ ὁ Βλαχογιάννης εἶναι πεπεισμένος ὅτι συγγραφέας των εἶναι ὁ Βαρνακιώτης.

(3) Ὁ κ. Ἰωσήφου χρησιμοποίησε γιὰ τὶς συμφωνίες αὐτές, τὸν λόγο του μπροστὰ στὴ Βουλὴ τῆς 25 Μαΐου 1944, τὸν ὄρο «accomodations».

(4) Ἀπὸ τὸ «καλαμάρν», πού σημαίνει μελανοδοχεῖο.

ἀνκαι ἦτανε ρήτορας μὲ εὐγλωττία καὶ πολὺ ἔξυπνος ἀφηγητὴς καὶ συνομιλητὴς προικισμένος μὲ χιοῦμορ καὶ ἀνεκδοτολογία, ὅμως ἀδίκησε τὸν ἑαυτοῦ τοῦ στὴ συγγραφή τῶν ἀπομνημονευμάτων του, ποῦ ὑπαγόρευσε μὲ μεγάλη προχειρότητα, σὰ νάθελε νὰ τελειώσει μιά ἀνιαρὴ δουλειά μιά ὥρα ἀρχήτερα.

Ἄπ' ὅλα τὰ ἀπομνημονεύματα μόνο ἐκεῖνα τοῦ Μακρυγιάννη καὶ τοῦ Κολοκοτρώνη εἶναι γραμμένα στὴν ὀμιλουμένη. Ὁ Βλαχογιάννης παρατηρεῖ πὼς ἡ προσπάθεια τῶν ἡμιμαθῶν, ὅπως ὁ Φωτάκος, ὁ Σπυρομήλιος καὶ ἄλλοι, νὰ γράψουν στὴν καθαρῆουσα γλῶσσα, ποῦ δὲ γνωρίζανε καλά, κάνει τὰ γραφόμενά των νὰ χάσουν κάθε λογοτεχνικὴ ἀξία. Ἡ καθαρῆουσα εἶναι ἕποφερτὴ μόνον ὅταν χρησιμοποιεῖται ἀπὸ γραμματισμένους ἀνθρώπους, ὅπως ὁ Νικόλαος Δραγοῦμης, ποῦ γνώριζε τὴ γραμματικὴ καὶ τὸ συντακτικὸ τῆς κλασσικῆς γλώσσας, πάνω στὰ ὁποῖα στηρίζεται ἡ καθαρῆουσα. Ἀλλοιῶτα τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι μιά μισοθάρβαρα διάλεκτος.

Βέβαια δὲ μωρῶ ν' ἀναλύσω ὅλα τὰ ἀπομνημονεύματα αὐτὰ μέσα στὰ ὄρια μιάς διαλέξης. Γι' αὐτὸ θὰ περιορισθῶ νὰ πῶ λίγα λόγια γιὰ τὰ πρῶτα σπουδαῖα ἀπ' αὐτὰ.

Θ' ἀρχίσω μὲ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη.

* * *

Ἄν κάποιος θέλει νὰ ξαναφέρει τὴν ἀτμόσφαιρα ποῦ ἐπικρατοῦσε σ' ὀλόκληρη τὴν Ἑλληνικὴ ὑπαιθρο τὴν παραμονὴ τῆς μεγάλης ἐξέγερσης—μιά ἀτμόσφαιρα τρομοκρατίας, συναμοσιακῆς δράσης καὶ ἀγωνίας—δὲν ἔχει παρά νὰ διαβάσει τὸ πρῶτο κεφάλαιο τῶν ἀπομνημονευμάτων, στὰ ὁποῖα ὁ Μακρυγιάννης περιγράφει τὰ παιδικὰ του χρόνια. Ἐκεῖ βλέπουμε τὶς αὐθαίρετες παρεισπράξεις καὶ τὴν τυραννία τῶν Τούρκων καὶ Ἀλβανῶν γαιοκτημόνων' τὶς ἀπαγωγὲς καὶ τὶς δολοφονίες' τὶς ξαφνικὲς φυγὲς ὀλοκλήρων οἰκογενειῶν ἀπὸ ἓνα μέρος τῆς Ἑλλάδας σ' ἄλλο, γιὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὴν καταδίωξη πανίσχυρων πασάδων ἢ μπέηδων' τὴν ἀκροσφαλὴ ἐπαφὴ μὲ τὴ Δύση, ὅταν κανένας ἀπ' τοὺς πρῶτο πλοῦσιους Ἑλληνες γαιοκτημῆνες κατάφεραν νὰ στείλει τὸ γυιό του στὸ ἐξωτερικὸ γιὰ νὰ σπουδάσει τὴν ἰατρικὴ, ποῦ ἦταν κ' ἡ μοναδικὴ ἐπιστῆμη γιὰ τοὺς νέους Ἑλληνες. Σὲ πολλὲς τέτοιες περιπτώσεις, ἐνῶ οἱ νέοι ἦτανε στὸ ἐξωτερικὸ, κατηχοῦντο στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία (τὴ μυστικὴ πατριωτικὴ Ἐταιρεία ποῦ μὲ τὸ ἀρχηγεῖο της στὴν Ὀδυσσὸ ετοίμαζε τὴν ἐξέγερση ἐναντία στοὺς Τούρκους) κ' ὅταν ἀργότερα γυρίζανε πίσω στὰ χωριά των κατηχοῦσαν τοὺς πατέρες των καὶ τοὺς συγγενεῖς των στὴν ὀργάνωση. Περιγράφεται ἀκόμα ἐκεῖ ἡ μυστικὴ τελετὴ τῆς μύησης ποῦ ἐπικυρώνετο μὲ ὄρκο μπροστὰ στὶς ἅγιες εἰκόνας καὶ ἄλλα πλάκα.

Ὁ Μακρυγιάννης γεννήθηκε ἀπὸ γονεῖς χωρικοὺς κοντὰ στὸ Λιδωρίκι, στὴν ὀρεινὴ πεδιάδα τῆς Δωριδας, στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα, περίπου κατὰ τὸ ἔτος 1797. Ὁ πατέρας του σκοτώθηκε, ὅταν αὐτὸς ἦτανε βρέφος, πολὺ πιθανὸν ἀπὸ ντόπιους Τούρκους ἢ Ἀλβανούς, κ' ἡ μητέρα του, κρατώντας τὸ παιδάκι της στὴν ἀγκαλιά της, κατάφυγε στὴ Λεβαδειά, πέρα ἀπ' τὸ θουνο. Ὅταν ἦτανε παιδί ὁ Μακρυγιάννης ἐργάστηκε κατ' ἀρχὰς ὡς ὑπηρετὴς σὲ διάφορες θέσεις στὴ Λεβαδειά, στὴ Δεσφίνα, στὰ Γιάννενα καὶ στὴν Ἄρτα, ὅπου ἡ φυσικὴ του νοημοσύνη τὸν βοήθησε νὰ ἐπιδοθῇ στὸ ἐμπόριο μὲ ἀρκετὴ ἐπιτυχία. Στὴν Ἄρτα κατηχήθηκε στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1821, τὴν παραμονὴ τῆς ἐξέγερσης, τὸν βρίσκουμε ἀπσταλμένο μυστικῆς ὑπηρεσίας στοὺς διάφορους καπετάνιους τῆς Κεντρικῆς Ἑλλάδας.

Ἀπὸ τότε ἀρχίζει γιὰ τὸ Μακρυγιάννη μιά ζωὴ γεμάτη περιπέτεια καὶ ἐθνικὴ δράση. Λαμβάνει μέρος σὲ πολλὲς μάχες ἐναντία στοὺς Τούρκους σ' ὅλα σχεδὸν τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας. Τὸ Σεπτέμβριον τοῦ 1823 τὸ βρίσκουμε νὰ ὑπηρετεῖ ὡς στρατοδικὴ τῶν Ἀθηνῶν, τὸ Μάρτη τοῦ 1824 ὡς ἀρχηγὸς τῆς φρουρᾶς γιὰ τὴν προστασία τῆς Κυβέρνησης στὸ Ἄργος καὶ τὸν Αὐγουστο τοῦ ἴδιου χρόνου νὰ προβιθάξεται στὸ θαθμὸ τοῦ ἀντιστρατήγου. Ἐλαβε μέρος σ' ὅλες τὶς μεγάλες μάχες ἐναντία στὸν Αἰγυπτιακὸ στρατὸ τοῦ Ἰμβραῖου Πασᾶ τὸ 1825 καὶ πληγώθηκε σοβαρὰ στὴ μάχη τῶν Μύλων, τὸν Ἰούλιο τοῦ ἴδιου χρόνου. Ὑστερ' ἀπὸ λίγο παραιτήθηκε ἀπὸ τ' ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ τῶν ἀτάκτων, γιὰ νὰ δώσει τὸ καλὸ παράδειγμα, καὶ κατατάχθηκε σὰν ἀπλὸς στρατιώτης στὸν τακτικὸ στρατὸ, ὅπου γυμνάστηκε ἀπὸ τὸ Συνταγματάρχην Φαβιέρο, παλῆθ ὀρεινὸν τοῦ Ναπολέοντα, ποῦ ὑπηρετοῦσε ἐθελοντικὰ

στην Ἑλλάδα. Ἀναδείχθηκε στήν ἄμυνα τῆς Ἀκρόπολης κατά τὴν ἱστορικὴ πολιορκία τοῦ 1826. Ὑστερ' ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση, τὴν ἐποχὴ τοῦ Καποδίστρια καὶ τοῦ Ὁθωνα, τὸ ὄρισκουμε ν' ἀντιπολιτεύεται τὴν Κυβέρνηση. Ἀφοῦ παραιτήθηκε ἀπ' τὸ στρατὸ ψηφίστηκε μέλος τοῦ πρώτου Δημοτικοῦ Συμβουλίου τῶν Ἀθηνῶν τὸ 1835. Σὰ θερμὸς ὑποστηρικτὴς τῆς δημοκρατίας καὶ τοῦ συντάγματος λάμβανε μέρος συνεχῶς ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τῆς ἐπανάστασης, ποὺ στὸ τέλος ἀνάγκασε τὸ βασιλεῖά Ὁθωνα νὰ παραχωρήσει σύνταγμα τὸ Σεπτέμβρι τοῦ 1843.

Ὁ σπουδαιότατος ρόλος ποὺ διαδραμάτισε ὁ Μακρυγιάννης στὰ γεγονότα ποὺ ἔλαβαν χώρα πρὶν ἀπὸ τὴν παραχώρησιν τοῦ συντάγματος ἀποτέλεσε τὸ θέμα ἑνὸς σύγχρονου θεατρικοῦ ἔργου μετὰ τὸν τίτλον «Δημήτριος Καλλέργης», ποὺ ἔγραψε ὁ φανατικὸς συνταγματικὸς Ν. Σολιώτης στὴν ποιμπώδη καὶ γιὰ μᾶς λιγυρὰ κωμικὴ καθαρεύουσα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Στὸ ἔργο αὐτὸ ὁ Μακρυγιάννης περιτριγυρίζεται μέσος στὸ σπίτι τοῦ ἀπὸ κυβερνητικὸς χωροφύλακες, ποὺ τοὺς περιφρονεῖ μετὰ τοὺς ἀκόλουθους ρυθμικοὺς στίχους, τοὺς ὁποίους ἀναγνωρίζουμε πολλὰς στερεότυπες φράσεις τῆς νεοελληνικῆς δημοσιογραφίας :

«Ἡ ὄλεθρία, βλέπετε, κηφηνικὴ χορεία,
εἰς τὸν βωμόν τῆς ἄφρακτα νὰ γίνωμεν θυσία
Σκοπὸν κίριον ἔθετο καὶ σπεύδει ἡ ἀθλία
Νὰ συγκροτήσῃ αὐθιὸν ὠμὰ Στρατοδικεῖα.
Ἡμεῖς ὅμως, ἀλόγονοι προγόνων ἀθανάτων,
Ἄς σπεύσωμεν νὰ δεῖξωμεν δι' ἀποτελεσμάτων
Ὅτι συγκρόνουσ' ἔχομεν τὸν Βότζασην ἐκεῖνον
Καὶ τὸν Καραϊσάκην μας τὸ κλέος τῶν Ἑλλήνων,
ὅτι ποτὲ τὸν Ἑλληνα δὲν κάμπτει ἡ δουλεία,
Τὸ ἦθος του δὲν ἤλλαξε περίστασις καμμία».

Χορὸς Παλαιμάχων Στρατιωτῶν

(Προκλητικά)

«Τὸ μάτι μας δὲν τρομάξει, ποτὲ δὲν ἐφοβήθη
καὶ τώρα τὴν προσπάθειαν οὐτιδανῶν κηφηνῶν
θὰ φοβηθοῦν οἱ ἥρωες τοῦ ἔθνους τῶν Ἑλλήνων» :

Ὑστερ' ἀπὸ τὰ φρικτὰ αὐτὰ μ' εὐχαρίστηση ἐρχόμαστε στὴ ζωερὴ γλῶσσα τοῦ Μακρυγιάννη. Θὰ ἀναφέρω μερικὰ κομμάτια ἀπὸ τ' ἀπομνημονεύματά του, γιὰ νὰ ἀντιληφθῆτε τὸ στυλ, τὴ γλῶσσα καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ συγγραφέα. Ὁ Μακρυγιάννης εἶναι ὑπέροχος στὴν περιγραφὴ σκηνῶν μάχης. Τὸ ἀκόλουθον εἶναι μέρος τῆς περιγραφῆς τῆς ἄλωσης τοῦ φρουρίου τοῦ Παληοῦ Ναυαρίνου ἀπ' τοὺς Αἰγυπτίους τοῦ Ἰμβραήμ :

«Ἀττεινὴ ἡ μέρα, ἀδελφοὶ ἀναγνώστες ἦταν πολὺ φασμακερὴ διὰ τὴν πατρίδα οὐόχασε τόσα παληκάρια καὶ σημαντικοὺς ἄντρες, στεργιανούς καὶ θαλασσινοὺς δι' ὅλη τὴν πατρίδα ἦταν φαμάκι ἐκεῖνη ἡ μέρα καὶ διὰ μᾶς πεθαμὸς, ὅτι χάσαμεν τόσους συντρόφους μας. ...Γιόμωσε καὶ τὸ λιμάνι πνιμένους σάν νὰ ἦταν μπαζακάρια στὸ βάπτο ἔτσι πλέγαν κι' αἰττεινοὶ στὴ θάλασσα. Καὶ τὸ νησί καὶ τ' ἄλλα μέρη γιομῆτα κουφάρια σκοτωμένους. Κι' οἱ Ἑλληνικὲς δυνάμεις μᾶς τήραγαν ἀπ' ἀλόγα».

Σ' ἓνα ἄλλο κεφάλαιο ὁ Μακρυγιάννης, ποὺ ἦταν πολὺ εὐερέθιστος, περιγράφει, πῶς ἔδιωξε τὸ χειροῦργο ποὺ στείλανε οἱ ἀρχές γιὰ νὰ τοῦ κόψει τὸ χέρι :

«Ἡ πληγὴ τοῦ χερσοῦ μου πῆγαινε κακὰ. Πρὸς' κε τὸ χέρι μου καὶ γίνη τοῦμπανο. Γύρευαν νὰ μοῦ τὸ κόψουνε εἰς τὸ νόμον οἱ γιατροί, ὅπου μῶγαν βάλῃ εἰς τὸ Ἀνάπλι γιὰ νὰ με γιαιτρέψουν. Τριάντα ὀκτὼ μερόνυχτα δὲν ἔκλεισα μάτι. Μὲ τοίμασαν εἰς θάνατον. Ἐφερε ὅλα τὰ σύνεργα ὁ γιατρός νὰ μοῦ τὸ κόψῃ. Πῆρα τὸ γιαταγάνι, καὶ γκεμιστὴ κάτω ἀπὸ τὴ σκάλα καὶ γλῶτωσε —εἰ δε θὰ τὸν πάστρενα».

Ἀντίθετα πρὸς μερικοὺς ἄλλους ἀρχηγούς τῶν ἀτάκτων, ὁ Μακρυγιάννης,

σάν ἀληθινὸς πατριώτης, ἀποφάσισε νὰ δώσει τὸ καλὸ παράδειγμα καὶ νὰ καταταχθῆ στὸν ταχτικὸ στρατὸ (1825):

«Πῆγα εἰς τὴν Διοίκηση καὶ τῆς εἶπα ὅτι θὰ διαλύσω τὸ σῶμά μου καὶ θὰ μῶ εἰς τὸ ταχτικὸν ὡς ἀπλὸς στρατιώτης (μ' εἶχαν κάμει καὶ στρατηγὸ). Τοῦ εἶπα: «Ἡ πατρις χωρὶς ταχτικὸν δὲν πάγει ὀμπρός καὶ θὰ μῶ σ' αὐτὸ». Πάσχιαν, δὲν μπόρεσαν νὰ με βαστήξουν. Πέταξα τὸ βαθμὸ μου καὶ διάλυσα τὸ σῶμα μου. Πῆρα κομπόσους ἀξιοματιχοῦς μου νὰ πάγω εἰς τὴν Ἀθήνα, ὅπουνε ὁ Φαβγῆς νὰ γυμναστῶ ὡς ἀπλὸς στρατιώτης».

Ἄλλοῦ περιγράφεται καὶ τὸ ἀναγκαῖο γλέντι γιὰ τὸν ἑορτασμὸ τῆς συμφιλίωσης τοῦ Μακρυγιάννη καὶ τοῦ Γκούρα, τοῦ Κυβερνήτη τῆς Ἀκρόπολης, μετὰ τὸν ὁποῖο θρῖσκόντουσαν πρωτύτερα σὲ διάσταση — μιὰ σκηνὴ τυπικῆς Ἑλληνικῆς εὐθυμίας καὶ δυνατοῦ πάθους, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Μακρυγιάννης τραγουδῆσε κ' ἓνα τραγουδάκι τῆς ὥρας :

«Τότε ἔκατσε ὁ Γκούρας καὶ οἱ ἄλλοι καὶ φάγαμε ψωμί. Τραγουδήσαμε καὶ γλεντήσαμε. Μετὰ περικάλεσε ὁ Γκούρας νὰ τραγουδήσω, ὅτι εἴχαμεν τόσον καιρὸν ὅπου δὲν εἴχαμεν τραγουδήσῃ — τόσον καιρὸν ὅπου μᾶς ἔβαλαν οἱ διοτελεῖς καὶ γγχιτήκαμε διὰ νὰ κάμουν τοὺς κακοὺς τοὺς σκοποὺς. Τραγουδοῦσα καλά. Τότε λέγω ἓνα τραγοῦδι :

Ἐγὼ εἶμι ὁ ἥλιος καὶ τοὺς λέει γυρῖζει καὶ τοὺς κρῆνει :
Ἐφῆς ὅπου βασίλευα πίσω ἀπὸ μιὰ ραχοῦλα,
ἄν' σα γυναίκεια κλάματα κ' ἀνδρῶν τὰ μυρογιολόγια
γι' αὐτὰ τὰ ἡρωϊκὰ κομμά στὸν κάμπον ἔπιλωμένα,
καὶ μέσ' τὸ αἶμα τὸ πολὺ εἶναι ὅλα βοθηγημένα.
Γιὰ τὴν πατριδα πῆγανε στὸν Ἄδη τὰ καμμένα».

Ὁ μαῦρος ὁ Γκούρας ἀναστένανε καὶ μοῦ λέει : «Ἀδελφὲ Μακρυγιάννη, σὲ καλὸ νὰ τὸ κάμη ὁ Θεός' ἄλλη φορὰ δὲν τραγουδοῦσες τόσο παρατονεμένα. Αὐτὸ τὸ τραγοῦδι σὲ καλὸ νὰ μᾶς βγῆ.»—«Εἶχα κέφι τοῦ εἶπα, ὅπου δὲν τραγουδήσαμε τόσον καιρὸ». «Ὅτι εἰς τάδια (5) πάντοτε γλεντούσαμε».

Αὐτὰ εἶναι περίπου ὅσα μοῦ ἐπιτρέπει ὁ χρόνος νὰ ἀναφέρω ἀπ' τὴν πλοῦσια συλλογὴ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Μακρυγιάννη, ποῦ εἶναι γιομάτα περιγραφῆς μιᾶς ἀληθινῆς ὁμηρικῆς ἀπλότητος.

Ἡ γλῶσσα τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Μακρυγιάννη εἶναι ἡ κοινὴ γλῶσσα τῆς Ρούμελης, ἀναμεμιγμένη μετὰ μερικὸς τύπους τῆς διαλέκτου τῆς Ἄρτας καὶ τῶν Ἰωαννίνων, ὅπου ὁ Μακρυγιάννης ἔζησε μερικὰ χρόνια τῆς νεότητος του. Φυσικὰ περιέχει πολλὰς τούρκικες λέξεις ποῦ ἀναμιχθήκανε μετὰ τὴν κοινὴ γλῶσσα καὶ χρησιμοποιόντουσαν καθημερινὰ (π.χ. γκεζεριζώ, μπαγιλντίζω, καζαντῶ, σεφῆρι κ.ά.) (6) Πολλὰς ἀπὸ τίς λέξεις αὐτῆς δὲ χρησιμοποιοῦνται, ὅσπερ' ἀπ' τὸν καθαρμὸ ποῦ πραγματοποιήσε ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα τὸ 19ο αἶώνα.

Ὁ Μακρυγιάννης δὲ χρησιμοποιεῖ τίς γαλλικὰς ἐκεῖνες ἐκφράσεις ποῦ εἰσχωρήσανε στὴ Νεοελληνικὴ δημοσιογραφία (7). Ὅταν χρησιμοποιεῖ λέξεις τῆς καθαρῆς οὐσίας τίς μετατρέπει. Συνήθως λέγει, π.χ. π ο λ υ ψ η φ ῖ α ἀντὶ π λ ε ι ο ψ η φ ῖ α , π ρ ω τ ο ὕ π ο υ ρ γ ὸ ἀντὶ π ρ ω θ υ π ο υ ρ γ ὸ κ.ο.κ. Ἡ ὀρθογραφία του εἶναι φωνητικὴ, χωρὶς «η» καὶ «ω», κ' ἔτσι μποροῦμε νὰ ἐννοήσουμε, γιατί ὁ Βλαχογιάννης χρειάστηκε δυὸ χρόνια γιὰ νὰ μεταγράψῃ τὸ κείμενο τῶν ἀπομνημονευμάτων.

Σὰ συμπλήρωμα τῶν ἀπομνημονευμάτων του ὁ Μακρυγιάννης ἀνάθεσε σ' ἓνα εἰκονογράφον, τὸν Παναγιώτη Ζωγράφον ἀπ' τὴ Σπάρτη, νὰ ζωγραφίσῃ εἰκόνας τῶν διαφόρων μαχῶν καὶ γεγονότων τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ πολέμου. Ἀργότερα ἔκαμε τέσσερα ἀντίγραφα αὐτῶν τῶν εἰκόνων ποῦ τὰ δώρησε στὸ

(5) Ὁ ρ δ ῖ — στρατόπεδο — ἀπὸ τὸ Τούρκικο urdu.

(6) Γ κ ε ζ ε ρ ῖ ζ ω — Τουρκ. gezirmek = πηγαίνω περίπατο.

Μ μπαγιλντίζω — Τουρκ. baylamak = λιποθυμῶ.

Κ α ζ α ν τ ῶ — Τουρκ. kazanmak = κερδίζω.

Σ ε φ ῆ ρ ῖ — Τουρκ. sefer = ἐκστρατεία.

(7) Τυπικὸ παράδειγμα εἶναι ἡ φράση «ἐλαέε χώραν», ἀπὸ τὸ Γαλλικὸ est lieu.

βασιληᾷ "Οθωνα τῆς Ἑλλάδας καὶ σὲ καθένα ἀπ' τοὺς τρεῖς βασιληάδες τῶν προστατίδων Δυνατέων, τῆ βασιλίσσα Βικτώρια, τὸ βασιλεῖα Κάρολο Ι' τῆς Γαλλίας καὶ τὸν τσάρο Νικόλαο Α' τῆς Ρωσσίας. Τὸ ἀντίγραφο τοῦ "Οθωνα χάθηκε, τὴν ἐποχὴ τῆς ἐξορίας του, καὶ ξαναβρέθηκε ἀργότερα σ' ἕνα παλιὸ βιβλιοπωλεῖο τῆς Ρώμης, ἀπ' τὸν ἀκούραστο ἐκεῖνο βιβλιόφιλο, τὸν μ. Ἰωάννη Γεννάδιο, πρῶην Ἑλληνα πρεσβευτὴ στὴ Μ. Βρετανία. Οἱ εἰκόνας αὐτῆς, ἀνκαὶ ζωγραφιστήκανε μὲ μεγάλη ἀφέλεια, ὅμως ἔχουνε ἀρκετὴ γοητεία κ' εἶναι μεγάλου ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος, γιὰτὶ δείχνουνε τὶς τοπικὲς ἐνδυμασίαις τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὸν τρόπο τῆς διεξαγωγῆς τῶν μαχῶν κλπ. Ὁ καλλιτέχνης ἐργάστηκε κάτω ἀπὸ τὴν προσωπικὴ ἐπίβλεψη τοῦ Μακρυγιάννη(8).

* * *

"Ἐρχομαι τώρα σ' ἕνα συγγραφέα πολὺ διαφορετικοῦ τύπου, τὸ Νικόλαο Κασομούλη.

Ὁ Κασομούλης, ποὺ γεννήθηκε στὴ Σιάτιοτα τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, μιῆθηκε πολὺ μικρὸς στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία. Ἐλαβε μέρος καὶ στὶς δύο ἀνεπιτυχεῖς ἐπαναστάσεις τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Χαλκιδικῆς. Ὑπῆρξε στὸν ἀπελευθερωτικὸ πόλεμο στὴν ἀρχὴ σάν ἀτακτος κ' ἀργότερα στὸν τακτικὸ στρατό. Παρευρίσκειτο στὴν πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου κ' ὕστερα ὑπῆρξε ὑπὸ τὸν Γκόρτον καὶ τὸν Καραϊσκάκη. Προβιάστηκε ὡς τὸ βαθμὸ τοῦ Συνταγματάρχου — τὴν ἐποχὴ τοῦ Καποδίστρια καὶ τοῦ "Οθωνα — καὶ πέθανε τὸ 1872, ἀφήνοντας σπουδαῖα ἀπομνημονεύματα.

Ὁ Κασομούλης γνώριζε περισσότερα γράμματα ἀπ' τὸ Μακρυγιάννη, ἀλλὰ ὕστεροῦσε στὴν προσωπικότητα καὶ στὴν πρωτοτυπία σκέψης καὶ ἔκφρασης. Γνώριζε τόσο μόνο τὴν καθαρεύουσα, ὅσο νὰ χαλνᾷ τὴ φυσικὴ του γλῶσσα. Τὸ ὕφος του εἶναι λαθασιμένο ἀπὸ γραμματικὴ ἀποψη, γεμάτο σολοκισμούς. Τὸ λεξιλόγιό του εἶν' ἕνα μίγμα καθαρεύουσας καὶ δημοτικῆς. Παραθέτουμε πρὸ κάτω ἕνα ἀπόσπασμα, ποὺ δίνει μιὰ ἰδέα γιὰ τὸ στυλ τοῦ Κασομούλη. Στὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ ὁ Κασομούλης περιγράφει ἕνα δραματικὸ ἐπεισόδιο ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ "Ἐξοδο τοῦ Μεσολογγίου (10—11 Ἀπριλίου 1826). Τὸ σχέδιο ἦταν νὰ προσπαθῆσουν οἱ πολιορκημένοι νὰ περάσουν μῆσα ἀπὸ τὶς ἐχθρικὲς γραμμὲς, προστατευόμενοι ἀπὸ τὸ σκοτάδι· ἀντιμετώπιζαν ὅμως τὸ δίλημμα ἢ νὰ ἐγκαταλείψουν τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ στὰ χέρια τῶν Τούρκων καὶ τῶν Αἰγυπτίων (πράγμα ποὺ δὲ μπορούσαν νὰ τὸ διανοηθοῦν) ἢ διαφορετικὰ νὰ διατρέξουν τὸν κίνδυνον νὰ προδοθοῦν ἀπ' τὶς φωνῆς τῶν παιδιῶν, ἂν τάπαιρναν μαζί τους. Συζητήθηκε πολὺ ἡ γνώμη ἂν θάτανε καλύτερο νὰ σκοτώσουνε τὰ γυναικόπαιδα. Νὰ πῶς ὁ Κασομούλης περιγράφει αὐτὴ τὴν τραγικὴ συζήτηση (τελικὰ ἡ ἰδέα τῆς θανάτωσης τῶν παιδιῶν καὶ τῶν γυναικῶν ἐγκαταλείφθηκε, ὕστερα ἀπὸ τὴ σφοδρὴ ἀντίδραση τοῦ Ἐπισκόπου Ἰωσήφ):

«Ὀμίλησαν περὶ τῶν φαιμελιῶν, ὅτι ἔχοντες παιδιὰ μικρὰ θὰ ἀρχίσουν νὰ κλαίγουν. Τοῦτο πῶς πρέλει νὰ γίνη;

Ἄποφάσιον ὅλοι νὰ φονεύσωμεν ὅλαις ταῖς γυναῖκαις καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ ἐπὶ λόγῳ νὰ μὴ προδοθοῦμεν καὶ δὲν μείνη κανένας μας, καὶ νὰ μὴ μείνουν αἰχμάλωτοι εἰς τοὺς ἐχθρούς· διὰ νὰ ἀποφύγωμεν δὲ τὴν φιλόστοργον συμπάθειαν τῶν πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἀπεφασίσθη νὰ σφάξῃ ὁ ἕνας τοῦ ἄλλουνοῦ τὴν οἰκογένειαν.

"Ὀλοι, μὲ μιὰν φωνήν, ἀποφάσιον, καὶ ἦσαν ἔτοιμοι νὰ κινηθοῦν νὰ εἰδοποιήσουν τὸ στράτευμα νὰ ἀοχίσῃ. Μία τοιαυτὴ στρατιωτικὴ ἀπόφασις ἂν καὶ γενναῖα πλὴν σκληρὰ καὶ ἀάνθρωπος, ἐπαραινέθησεν τὸν Ἀρχιερέαν (sic) ἐν τῷ ἅμα νὰ σηκωθῆ ἐπ' αὐτὸν λέγον :

—Ἐν ὀνόματι τῆς Ἁγίας Τριάδος, εἶμαι Ἀρχιερεὺς — ἂν τολμήσετε νὰ πράξετε τοῦτο, πρῶτον θυσιάζετε ἐμένα. Καὶ σὰς ἀφήνω κατάρων τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Παναγίας καὶ ὅλων τῶν Ἁγίων — καὶ τὸ αἷμα τῶν ἀθῶων νὰ πέσῃ εἰς τὰ κεφάλια σας.

Ἐκφώνησεν (sic) τοῦτο, ἐκάθισεν, καὶ ἄρχισεν νὰ κλαίῃ.

(8) Ἡ συλλογὴ ποὺ δωρήθηκε στὴ Βικτωρία ἐξετέθηκε στὴν Ἔκθεση Ἑλληνικῆς Τέχνης, ποὺ γίνηκε στὸ Burlington House τὸ 1946.

Με ταῖς κατάφοις καὶ παρατηρήσεις ἐμπόδισεν τὴν ὁρμὴν τῶν Ἀξιωματικῶν καὶ οὕτως ἄρχισαν νὰ σκέπτονται πῶς δύνανται νὰ προφυλαχθοῦν ἀπὸ τὰ αἷτια τῆς προδοσίας.

Ἐμείναιμεν ἕως μισῆ ὥρα σιωπῶντες· ἕνας εἶπεν: Καθένας νὰ ὑποσχεθῆ διὰ τοὺς ἰδιούους του... Ἄλλοι ἄλλο συζητοῦντες ἀπεφάσισαν νὰ μὴ θανατωθοῦν μὲν, πλὴν οἱ ὑπανδρουεμένοι καὶ οἱ συγγενεῖς νὰ πείσουν τὰς οἰκογενεῖας τῶν ὅτι νὰ τρέξουν κοντὰ τους, μὲ ὅλην τὴν εὐχαρίστησιν νὰ σωθοῦν, καὶ τίποτε δυσκολίες νὰ μὴν τοὺς προβά-
λουν, ἀλλὰ ὅλας τὰς εὐκολίας σωτηρίας τῶν, τὰ δὲ μικρὰ παιδιὰ νὰ τὰ ποτίσουν ἀφιόνι, τὴν ὥραν τῆς ἐξόδου μας, νὰ κοιμηθοῦν, νὰ μὴ κλαίγουν. Καὶ ὅποιος ἔχει τὴν τύχην νὰ γλυτώσῃ, καλῶς· ὅποιος πεθάνῃ, ἅς πάγῃ εἰς τὸ καλόν...».

* * *

Στὸ Γεώργιο Τερτσέτη ὀφείλουμε τὸ ὅτι ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρῶνης — ὁ Γέρος του Μωρηᾶ — ἀποφάσισε πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του νὰ ὑπαγορεύσει τὰ ἀπομνημονευμάτα του (1836). Ὅλοι οἱ μεγάλοι Ἕλληνες πολιτικοὶ ἢ στρατιωτικοὶ εἶχαν πάντα στὸ πλευρὸ τους ἕνα στενὸ φίλο ποῦ ἀγαποῦσαν, μὲ τὸν ὁποῖο συνομιλοῦσαν φιλικὰ, ποῦ τοὺς φώναζε μὲ τὸ χαϊδευτικὸ τους ὄνομα, καὶ ποῦ πολὺ ἐπιδρούσε στὶς σκέψεις καὶ στὶς πράξεις τῶν. Τέτοιοι ἦταν κι' ὁ ρόλος τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη, τοῦ ἀνδρα ποῦ καθότανε στὴν ἔδρα, ὅταν ὁ γέροντας πολεμιστῆς δικαζότανε γιὰ ἐσχάτη προδοσία τὸ 1835, καὶ ποῦ ἦταν ὁ μόνος δικαστῆς ποῦ ψήφισε νὰ ἀθωωθῆ. Ὁ Κολοκοτρῶνης ὡς τότε εἶχε ἀπορριψαί μὲ πείσμα τὶς παρακλήσεις τῶν φίλων του νὰ γράφει γιὰ τοὺς μεταγενεστέρους τὶς ἀναμνήσεις του. Τέλος ὁ Τερτσέτης κατάφερε νὰ τὸν πείσει. Νά, πῶς διηγεῖται τὸ κατόρθωμά του αὐτὸ ὁ Τερτσέτης στὰ προλεγόμενα τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Κολοκοτρῶνη:

«Δὲς δὲν ἤξευρες γράμματα—καὶ πολλὰ ἤξευρες· τὰ λόγια εἶναι γράμματα· μίλειε καὶ ἐγὼ γράφω, ἢ ἄλλως, ἂν θέλεις. Πολλοὶ ἔζησαν ἀντροεῖοι, καπετὰν Θεοδωράκη, ποιὴν τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τοῦ Ἀχιλλέως, ἀλλὰ κοιτόντα ἀδάκρυτοι, χωρὶς θημίμα ἐλαίνου εἰς ἄχαρη λησμονία...»

Μ' ἐκοίταξε ὁ μαζαρίτης εἰς τὸ ἥμερό καὶ τὸ ἄγριο, καὶ ἔπειτα μοῦ εἶπε : «Ἐλα αἰ-
ριο». «Πρῶτ' ἔλα» μοῦ φώναξε ἀπ' τὸ παραθύρι ὅταν ἔφευγα. Τοῦ ἔβαλα τὴν ὄρεξιν' εἰς δύο μῆνες ἐτελειώσαμεν».

* * *

Ὁ Φωτάκος εἶναι λίγο ἀπομνημονευματογράφος καὶ λίγο ἱστορικός. Εἶδε με τὰ μάτια του τὰ περισσότερα γεγονότα ποῦ περιγράφει. Ὡς πρῶτος ὑπασπιστῆς τοῦ Κολοκοτρῶνη, ὁ Φωτάκος βρισκότανε στὸ πλευρὸ τοῦ ἀρχηγοῦ του σ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἐκστρατείας τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ τὸ ἔργο ποῦ συνέγραψε εἶναι περισσότερο ἱστορικὴ παρά προσωπικὴ ἀφήγησις.

Τὸ βιβλίον του εἶναι γραμμένο σ' ἀπλὴ καθαρεύουσα καὶ εἶναι ἀρκετὰ ἐν-
διαφέρον, ἀλλ' ἀπὸ λογοτεχνικῆς πλευρᾶς εἶναι πολὺ κατώτερο ἀπ' τ' ἀπο-
μνημονευμάτα τοῦ Μακρυγιάννη. Εἶναι πολὺ πιθανὸν πῶς ὁ Φωτάκος, πού, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Βλαχογιάννης, ἦταν ἀγράμματος, ἔδωσε τὰ ἀπομνημο-
νευμάτα του γιὰ κτένισμα σὲ φίλο του ποῦ ἤξερε γράμματα καὶ ποῦ ἔκαμε
τὶς σχετικὰ διορθώσεις τοῦ λόγου. Εἶναι λυπηρὸν ὅτι ὁ πνευματικὸς αὐτὸς ἐγω-
ϊσμός ἀνάγκασε τόσοσιν πολεμιστῆς τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ πολέμου νὰ ντύ-
σουν τὴ φυσικὴ τους εὐλογητῖα στὸ τεχνητὸ φέρεμα τῆς καθαρεύουσας.

Ὁ Φωτάκος συνέγραψε τὰ ἀπομνημονεύματά του μὲ τὴν προτροπὴ τοῦ Τερτσέτη, τοῦ λάτρη τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας, στὸν ὁποῖο κι' ἀφιέρωσε τὸ βιβλίον του. Σ' αὐτὸ μνημονεῖται τὸ ἔργο τοῦ μεγάλου ἀρχηγοῦ, τοῦ Θεό-
δωρου Κολοκοτρῶνη, καὶ καταβάλλεται προσπάθεια νὰ ξεκαθαριστοῦνε με-
ρικὲς ἀνακρίβειες ποῦ γραφτήκανε ἀπὸ διάφορους ἐπίσημους ἱστορι-
κούς, ὅπως ὁ Σπυριδῶν Τρικούπης, σχετικὰ μὲ τὴ δράση τοῦ Κολοκοτρῶνη.
«Ὅσοι πεπαιδευμένοι ἐπεχείρησαν νὰ συγγράφουν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀγῶνος,
ὅλοι ἔπεσαν εἰς χονδρὰ σφάλματα», λέγει ὁ Φωτάκος, καὶ ἐννοεῖ τὸν Τρι-
κούπη.

Ἐπάρχουνε πολλὲς ἐνδιαφέρουσες περιγραφὲς κι' ὠραῖα ἀνέκδοτα στὶς
σελίδες τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Φωτάκου, στὰ ὁποῖα ἀναφέρονται πρὸ
παντός γεγονότα καὶ προσωπικότητες τοῦ Μωρηᾶ. Θὰ περιοριστῶ ν' ἀναφέρω

μονάχα μιὰ παράγραφο ἀπ' τὴν περιγραφή πού κάνει γιὰ τὴ φρικτὴ κατάσταση πού θρῑσκότανε ὁ Μωρηάς, ὕστερ' ἀπ' τὴν καταστροφὴ πού προξένησαν ἐκεῖ τὰ Αἰγυπτιακὰ στρατεύματα τοῦ Ἰμβραήμ:

«Ἀφοῦ δὲ ἐφθάσαμεν εἰς τὸν Ἅγιον Φλώρον, ἐκεῖ εἶναι θέσις ὅπου ἐβγαίνει κεφαλόβρυσον καὶ ἔχει καὶ μεγάλα δένδρα διὰ ἴσιον» ἐκεῖ ἤψαμεν κρεμασμένα ἀπὸ τὰ δένδρα ὡς ἔξ παιδιὰ μικρὰ βυζαστάρικα ἀπὸ λέντε ἕως ἐπτὰ μηνῶν τὸ καθένα, σπαργανωμένα καθὼς τὰ εἶχαν ἡ μάνας των. Εἶχαν δὲ ἀποκάμει καὶ δὲν ἤμποροῦσαν νὰ κλάψουν καλά. Εἶχαν περάσει τρεῖς ἡμέραις ἀπ' ὅτου εἶχαν φύγει ἐκεῖθεν οἱ Τοῦρκοι Ἀραπάδες, οἵτινες εἶχαν κνηγῆσει τῆς μάνας των, αἱ ὁποῖα διὰ νὰ γλυτώσουν ἔρριψαν τὰ παιδιὰ των. Οἱ δὲ Ἀραπάδες παίονοντες ἀπὸ χάμου τὰ παιδιὰ, τὰ ἐβαστοῦσαν εἰς τὰ χέρια των, καὶ δείχνοντες αὐτὰ, ἐφώναζαν τὴν μάνα τοῦ καθενός, λέγοντες: «Μαρία, Μαρία, στάσου νὰ σοῦ τὸ δώσω». Ἦθελαν μὲ τοῦτο νὰ γελᾶσουν τὴν μάνα διὰ νὰ τὴν πιάσουν, διότι ἐνόμιζαν ὅτι θὰ τὴν ζαλίση ὁ πόνος τοῦ παιδιοῦ, καὶ θὰ σταθῆ. Αὐτοὶ τὰ εἶχαν κρεμάσει ἀπὸ τὰ δένδρα τὸ καθένα μὲ τὴν νάκαν (9) του, καὶ χάριν φιλανθρωπίας δὲν τὰ ἐσκότωσαν. Τὸ θέαμα ἦτο λυπηρὸν. Εἶχαν τὰ χέρια των εἰς τὸ στόμα των καὶ ἐβύζαναν τὰ δάκτυλά των, τὰ ὁποῖα ἐξεπέτρωσαν καὶ ἐφαγώθησαν οὔτως ὥστε ἐβγαίνε τὸ αἷμα καὶ τὸ ἐβύζαναν».

* * *

Ὁ Νικόλαος Δραγούμης, νέος ἀπὸ καλὴ Μακεδονικὴ οἰκογένεια τοῦ Βογάτσιου τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, μορφώθηκε στὴ Σχολὴ τῶν Λαζαριστῶν Πατέρων στὴ Νάξο. Τὸ 1828 διορίστηκε γραμματέας τοῦ Καποδίστρια. Ἐγραψε μερικὰ πολὺ ἐνδιαφέροντα ἀπομνημονεύματα, δυστυχῶς ὅμως χρησιμοποίησε τὴ διθυραμβώδη τεχνητὴ καθαρεύουσα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὁ Δραγούμης ἀντιπροσώπευε πιστὰ τὸν τύπο ἐκείνου τῶν Ἑλλήνων, πού μορφωθῆκανε στὴ Δύση καὶ πού θέλανε ν' ἀναδιοργανώσουνε τὴ χώρα πάνω στὴ Δυτικὴ γραμμὴ. Ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι, αἰσθανότανε μιὰ περιφρόνηση γιὰ τὰ «παλληκάρια», — «κορδακωμένους φουστανελλοφόρους» τοὺς ὀνομάζει, — πού ἐκόμπαζαν μέσα στὰ χρυσοκέντητα σακάκια τους καὶ τὶς ἀνεμίζουσες φουστανέλλες τους, ὠπλισμένοι μὲ πιστόλια, γιγατανία καὶ σπαθιά. Αὐτοὺς τοὺς γραφικοὺς μαχαιροβγάλτες τοὺς θεωροῦσαν, οἱ νέοι πού ἐρχόντουσαν ἀπ' τὴ Δύση, σὰν τοὺς ἐκπρόσωπους τοῦ ἀνατολίτικου ἐκείνου κεφαλαίου τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, πού ἔπρεπε νὰ κλειστῆ καὶ νὰ λησμονηθῆ. Τοὺς θεωροῦσαν ἀκόμα ταραχοποιούς, πού ἦτανε ἐμπόδιο — καὶ πράγματι ἦτανε — στὴν ἐγκαθίδρυση μιᾶς πειθαρχημένης διακυβέρνησης, πάνω σ' εὐρωπαϊκὴ γραμμὴ.

Ἡ διαφορὰ στὸ ντύσιμο ἦτανε ἀνάλογη μὲ τὴ διαφορὰ ἀντιλήψεων. Οἱ νέοι πού ἐρχόντουσαν ἀπ' τὴ Δύση ντυνότανε ἐπιδειχτικά, σύμφωνα μὲ τὴν τελευταία μόδα τοῦ Παρισίου, τοῦ Λονδίνου ἢ τῆς Βιέννης — μὲ φαῖὸ ἡμίψηλο, μαῦρη ρετιγγότα, στενὸ παντελόνι μὲ λωρίδα κάτω ἀπὸ τὸ πόδι, μὲ μυτερά ὑποδήματα — καὶ φαινότουσαν παράξενα ἀταίριαστοι πρὸς τὸ περιβάλλον.

Ὁ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος τῶν Ἑλλήνων αὐτῶν, πού μορφωθῆκανε στὴν Εὐρώπη, καὶ πού χρησίμευσε ὡς πρότυπο στὴ νεώτερη γενεά, ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, στενὸς φίλος τοῦ Βύρωνα. Συχνὰ ἀπεικονίζεται στοὺς ἱστορικοὺς πίνακες τοῦ Πέτρου Ἐγς — ζωγράφου τῆς Βαυαρικῆς Αὐλῆς — ντυμένον μὲ ρετιγγότα καὶ μαῦρο λαιμοδέτη — μιὰ σκυθρῶπὴ μορφή ἀνάμεσα στὰ γραφικὰ παλληκάρια.

Ὁ Νικόλαος Δραγούμης ἦτανε θαυμαστής τοῦ Καποδίστρια καὶ εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκτιμῆσει τὶς ἱκανότητές του σὰν πολιτικοῦ, Κυβερνήτη καὶ ἀνθρωπιστῆ, γιατί κάθε μέρα ἐρχότανε σ' ἐπαφὴ μαζί του. Ἀργότερα πῆρε μεγὰ ἀξιώματα, καὶ τὸ 1862 ἔγινε ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν.

* * *

Προσπάθησα νὰ σᾶς δώσω, μέσα στὰ ὄρια πού μοῦ ἐπιτρέπει ὁ χρόνος, μιὰ γενικὴ ἰδέα τῶν διάφορων λογοτεχνικῶν στυλ καὶ τὴν προσωπικότητα μερικῶν ἀπ' ἐκείνους πού γράφανε τὶς ἐντυπώσεις των γιὰ τὴν ἡρωϊκὴ ἐκείνη περίοδο, πού ἀφῆκε βαθειὰ τὰ ἴχνη της στὶς μεταγενέστερες γενεές. Σὲ

(9) Εἶδος σάκκου, μέσα στὸν ὅποιον οἱ χωρικὲς μεταφέρανε τὰ παιδιὰ των στὴ ράχη των.

δους έπιθυμούνε νά γνωρίσουνε τὰ βιβλία αὐτὰ συστήνω νά ἀκολουθήσουνε τὴν ἑξῆς σειρά: Μακρυγιάννης, Κολοκοτρώνης, Φωτάκος, Κασομούλης, Δραγούμης. Αὐτοὶ οἱ συγγραφεῖς ἀντιπροσωπεύουνε τοὺς τρεῖς τύπους ποὺ ἀποτελέσανε τὴ νεώτερη ἑλληνικὴ κοινωνία: Τοὺς ἀμόρφωτους, ἀλλὰ μὲ μεγάλη φαντασία χωρικοὺς τῶν βουνῶν, τοὺς ἡμιμαθεῖς τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τέλος ἐκείνους ποὺ μορφωθῆκανε στὴν Εὐρώπη καὶ ποὺ κυβερνήσανε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1843.

Ἄποιαδήποτε κι' ἂν εἶναι ἡ προτίμησή μας ἢ συνεισφορά καθενὸς ἀπὸ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς τύπους στὴν Ἑλληνικὴ ἱστορία δὲ μπορεῖ νά παραγνωρισθῆ.

Α. Α. ΠΑΛΛΗΣ

ΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑΣ ΤΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ

Μακρυγιάννης (10)

... κε τιν βασιλιατο κε τος οδιγισα εις τις πορτες κι αλες θεσεσ
 οπουτε μας ριχτονε να πεθανομεν) εισοσ μοτος εστιλεσ εις
 λεονιδα οτι μιναν οταν σζοτοθις οτι ειγε(νει) αντι καθαρι
 αλογινοσσε κε σι κε ει σιτροφοισου επερ τις πατριδοσσε
 σζοτοθιζειτε κε τις θρσιχιασασ κειμς αυτο ετιμαζομαστ

Βαρνακιώτης

Επιδη μερικη καζοθελιτε κε φθονει θελων να κατηγορισουν
 την ζοην κε τας πραξις του στρατηγου γεσοργιου βαρνακιωτη,
 ταχα οτι επροσκινησε ης τους τουρκους κε επροξενισε βλαβι
 εις το Ελληνικον εθνος, φανερωνομεν ης την ηστοριαν το οσση
 επραξε δια να γνωρισουν η τμημι ανθρωπι ποσση οφελεσε το
 εθνος του

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Στρατιωτικά

Ἄρχειον τοῦ Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη (Τόμος Β΄ Τὰ Ἀπομνημονεύματα). Ἐκδοθὲν ὑπὸ Ἰωάννου Βλαχογιάννη, Ἀθῆναι. Τυπογραφεῖον Σ. Κ. Βλαστοῦ, 1907.

Ν. Κ. Κασομούλης: Ἐνθυμήματα Στρατιωτικά τῆς Ἐπανάστασεως τῶν Ἑλλήνων (1821—1833). Εἰσαγωγή καὶ σημειώσεις ὑπὸ Γιάννη Βλαχογιάννη, Ἀθῆναι 1940-1942.

Θ. Κ. Κολοκοτρώνης: Διήγησις τῶν συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἀπὸ τὰ 1770 ἕως τὰ 1836. Ἀθῆναι 1846.

Κάρπου Παπαδοπούλου: Ἀνασκευὴ τῶν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθῆνῶν ἀναφερομένων περὶ τοῦ Στρατηγοῦ Ὀδυσσεῶς Ἀνδρούτσου, τοῦ Ἑλληνικοῦ Τακτικοῦ καὶ τοῦ Συνταγματάρχου Φαβιέρου. Ἀθῆναι 1837.

Φωτίου Χρυσανθοπούλου ἢ Φωτάκου: Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως. Ἐκδοθέντα ὑπὸ Στ. Ἀνδροπούλου. Ἀθῆναι 1899.

Ἰωάννου Ναθαναήλ: Εὐβοϊκά, ἦτοι Ἱστορία περιέχουσα τεσσάρων ἐτῶν πολέμου τῆς νήσου Εὐβοίας, 1821—1825. Ἐρμούπολις 1857.

Ι. Θ. (Γενναίου) Κολοκοτρώνη: Ὀλίγα λέξεις τοῦ Στρατηγοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη, εἰς ἀνασκευὴν ἡμαρτημένης τινὸς περικοπῆς τοῦ Δ' τόμου τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας τοῦ Σ. Τρικόπου. Ἀθῆναι, 1857.

Κ. Μαργαρίτη: Σύντομα τινὰ ἀπομνημονεύματα τῆς ἱστορίας τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος ἀπὸ 1821—1833. Ἀθῆναι, 1853.

Ἄρτεμιῶν Ν. Μίχοῦ: Ἀπομνημονεύματα τῆς Β' Πολιορκίας τοῦ Μεσολογίου (1825—1826) καὶ τινες ἄλλαι σημειώσεις εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Μεγάλου Ἀγῶνος ἀναγόμεναι. Ἐκδοθέντα ὑπὸ Σπ. Ἀραβαντινοῦ. Ἀθῆναι, 1883.

Διονυσίου Σουρμελή: Ἱστορία τῶν Ἀθῆνῶν κατὰ τὸν ὑπὲρ τῆς Ἐλευθερίας Ἀγῶνα, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς Ἐπανάστασεως μέχρι τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν πραγμάτων. Αἴγινα 1834 (Β' Ἐκδοσις. Ἀθῆναι, 1853).

Σπυρομήλιου: Ἀπομνημονεύματα τῆς Β' Πολιορκίας τοῦ Μεσολογίου 1825—1826. Ἐκδοθέντα ὑπὸ Ἰωάννου Βλαχογιάννη. Ἀθῆναι, 1926.

Νικητάρᾶ: Ἀπομνημονεύματα. Περιοδικὸν «Ἑλληνικά» Τόμος Γ' καὶ ἑξῆς.

(10) Ὁ Βλαχογιάννης ἀναφέρει, στὴν εἰσαγωγή τῶν ἀπομνημονευμάτων, ὅτι χρειάζεσθε 17 μῆνες γιὰ νά μεταφράσει τὸ κείμενο, πράγμα, ποὺ δὲν εἶναι καθόλου παράξενο.

Ἀνω νόμου (Γ. Βαρνακιώτη): Ἀνέκδοτοι αὐτόγραφοι ἐπιστολαὶ τῶν διασημοτέρων Ἑλλήνων ὀπλαρχηγῶν κλπ., ὑπὸ Ν. Φουσεντζίδου (Ἀλεξάνδρεια 1893).

Ναυτικά

Ἀναστασίου Ὁρλάνδου: Ναυτικά, ἴτοι Ἱστορία τῶν κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος Ἀγῶνα πεπραγμένων ὑπὸ τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων, ἰδίως δὲ τῶν Σπετωῶν. Ἀθήναι, 1869.

Ἀντωνίου Τσαμαδοῦ: Ἡμερολόγια Ἱστορικά τῶν Ἑλληνικῶν ναυμαχιῶν τοῦ 1821. Ἐκδοθέντα ὑπὸ «Νεολόγου» Πατρῶν. Ἀθήναι, 1886.

Ἀντωνίου Ἀνδρέου Μιαοῦλη: Αὐτόγραφον ἡμερολόγιον. Ἐκδοθέν ὑπὸ Τρύφωνος Κωνσταντινίδου (Περιοδικὸν «Ναυτικὴ Ἐπιθεώρησις»). Ἀθήναι, 1948.

Γεωργίου Σαχτούρη: Ἱστορικά Ἡμερολόγια τοῦ Ναυτικοῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821. Ἀθήναι, 1890.

Πολιτικά

Γερμανοῦ Παλαιῶν Πατρῶν: Ὑπομνήματα περὶ τῆς Ἐπαναστάσεως τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1820—1823. Συγγραφέντα παρὰ τοῦ Μητροπολίτου Παλαιῶν Πατρῶν. Ἐκδοθέντα παρὰ Καλλινίκου Καστόρχη. Ἀθήναι, 1837.

Ἐμμανουὴλ Ξανθοῦ: Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταρείας. Ἀθήναι, 1845.

Νικολάου Σηλιάδη: Ἀπομνημονεύματα συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ Νικολάου Σηλιάδη διὰ τὴν ἀναμνηστικὴν εἰς τὴν Νέαν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἐκδοθέντα ὑπὸ Ν. Φιλαδέλφειος. Ἀθήναι, 1851—1857.

Ἀμέροσιου Φραντζῆ: Ἐπιτομὴ τῆς Ἱστορίας τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ 1815 καὶ λήγουσα τὸ 1837. Ἀθήναι, 1839—1841.

Κωνσταντίνου Μεταξᾶ: Ἱστορικά Ἀπομνημονεύματα ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Ἀθήναι, 1878.

Ἰωάννου Ὁρλάνδου: Ἀπολογία Ἰωάννου Ὁρλάνδου καὶ Ἀνδρέου Λουριώτου εἰς τὴν κατ' αὐτῶν ἀπόφασιν τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου περὶ τῶν ἐν Λονδίῳ διαπραγματευθέντων δύο Ἑλληνικῶν δανείων κατὰ τὸ 1824 καὶ 1825. Ἀθήναι, 1839—1840.

Χριστοφόρου Περαιθεῶ: Ἀπομνημονεύματα Πολεμικὰ διαφόρων μαχῶν συγκροτηθεισῶν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ὀθωμανῶν κατὰ τὸ Σουλίου καὶ Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τοῦ 1820 μέχρι τοῦ 1829. Ἀθήναι 1836.

Ἰωάννου Φιλήμονος: Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Ναυπλία 1834.

Ἰωάννου Φιλήμονος: Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Ἀθήναι, 1859—1861.

Λουκᾶ Ράλλη: Ἰδιόγραφοι ἀναμνήσεις καὶ ἀποκαλύψεις ἐπεισοδίων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ Τ. Ἀμπελά. Ἀθήναι, 1893.

Γεωργίου Τερτσέτη: Ἐξακολουθήσεις τῶν προλεγόμενων εἰς τὰ ὑπομνήματα τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρωνῆ. Ἀθήναι, 1852.

Νικολάου Δραγοῦμη: Ἀπομνημονεύματα (Β' Ἐκδοσις. Ἀθήναι, 1931).

T. S. ELIOT

ΠΡΕΛΟΥΔΙΑ

I

Καταστάλαξε ἡ χειμωνιάτικη θραδιά τριγύρω

Μὲ μυρωδιὰ ἀπὸ κρέατα ψητὰ στοὺς δρόμους.

Ἐξ ἡ ὥρα.

Ἐξωκαμένα ξηψυχίσματα καπνισμένων ἡμερῶν.

Καὶ τώρα μιὰ θυελλώδης ραγδαία θροχὴ περιβάλλει

Τὰ φρικιαστικὰ ἀπομεινάρια

Τῶν ξερῶν φύλλων τριγύρω στὰ πόδια σου,

Κι' ἔφημερίδες ἀπὸ πεπρωμένα ἄδεια

Οἱ καταιγίδες χτυποῦν

Πάνω σὲ παραθυρόφυλλα σπασμένα καὶ φουγάρα καπνοδόχων.

Καὶ σὸ στρίψιμο τοῦ δρόμου

Ἐνα ἔρημο ξεσκύφωτο ἄλογο βγάξει ἀχνούς καὶ κλωτσᾷ.

Κι' ἔπειτα ὁ φωτισμὸς ἀπ' τὰ καντήλια.

Μεταφρ. ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ

ΜΙΧΑΗΛ ΒΟΛΟΝΑΚΗΣ (*)

Ἐνασκοπῶν τὴν ἐκπαιδευτικὴν δράσιν τοῦ ἀειμνήστου Βολονάκη ἀνεφέρθη ἐν εἰς τὴν ἐν γένει δράσιν καὶ ἀκμὴν τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου. Ἀκολουθῶν τὸν Θουκυδίδην προέβην εἰς τὸ ἐγκώμιον τοῦτο, διότι δι' αὐτοῦ, τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἔργου τοῦ Βολονάκη, τιμᾶται ἡ ἐκπαιδευτικὴ καὶ ἐθνικὴ δράσις ἐκεῖνου, τοῦ ὁποίου ἡ περὶ τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ ἐπιστήμην ἀρετὴ τὸ ἴδρυμα τοῦτο ἐκόσμησε. Ἐν τούτοις ἔχω περισσότερα νὰ εἶπω περὶ ἐκείνου. Διότι ἀπελθὼν οὗτος ἐκ Κύπρου δὲν περιορίσθη εἰς τὴν ἐκπαιδευτικὴν δράσιν, τῆς ὁποίας ἐμνήσθη ἀνωτέρω, εἶτε ὡς γενικός διευθυντὴς τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας εἶτε ὡς γυμνασιάρχης ἐν Ἀθήναις, ἀλλ' ἐπεδόθη εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς ἐπιστήμης ἀποβλέπων εἰς ἀνωτέρας ἐκπαιδευτικὰς θέσεις. Παρ' ὅλον δ' ὅτι δὲν ἠμπόρεσε νὰ τύχῃ εἰδικῶν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ σπουδῶν, δι' ἰδίαν μελέτης κατέστη κάτοχος εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν καὶ διὰ τοῦτο ἠνοίχθησαν κατ' ἐξοχὴν εἰς αὐτὸν αἱ ὁδοὶ πρὸς τὴν καλλιέργειαν τῆς ἐπιστήμης, τῆς ὁποίας προετίμησε τὸν ἱστορικὸν κλάδον. Διὰ τῆς καλλιέργειας τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἐπέτευχε, ὥστε νὰ διορισθῇ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν εἰς τὴν ἔδραν τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τῆς νεωτέρας ἱστορίας. Τὴν ἔδραν ταύτην καὶ πάλιν ἐτίμησεν οὐχὶ τόσο ὡς ἱεροφάντης τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης ὅσον ὡς ἐθνικός ἐργάτης καὶ ἱεραπόστολος. Διότι ὁ Βολονάκης ἐχρησιμοποίησε τὴν ἔδραν κυρίως πρὸς καθοδήγησιν τῶν ἀφωσιωμένων εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν φοιτητῶν, διὸ καὶ δὲν παρέλειπεν εὐκαιρίαν εἰς ἐθνικὰς ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις μὲ τοιοῦτον πνεῦμα νὰ ἀπευθύνῃ τὸν λόγον πρὸς τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν ἀπὸ τοῦ ἐπίσημου βήματος τοῦ ἀνωτάτου ἐκπαιδευτικοῦ ἰδρύματος τῆς ἐλευθέρας χώρας.

Ἔργασίαι αὐτοῦ ἐπιστημονικαὶ δημοσιευθεῖσαι πρὸ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀναλήψεως τῆς πανεπιστημιακῆς ἔδρας εἶναι : «Ἡ Σαλαμίς τῆς Κύπρου διὰ τῶν αἰώνων», ἐν ᾧ ἔργῳ ἐξαιρεῖ τὴν ἱστορίαν τῆς περιπέσου ταύτης πόλεως τῆς νήσου, τὸ πρῶτον εἰς ἐνιαίαν μονογραφίαν περιληφθεῖσαν, καὶ τινες ἄλλαι μικρότεραι μελέται αὐτοῦ, ὡς ἡ «Ἱστορία τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς πρώτης τοῦ ἔτους», «Δωδεκανήσος καὶ Κύπρος», «Greece on the eve of resurrection» μετὰ προλόγου τοῦ περιφήμου καθηγητοῦ Toynee, «Saint Sophia and Constantinople» καὶ τινες ἄλλαι ἔργασίαι εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀξίωσιν τῶν Δωδεκανήσων ἀναφερόμεναι, ὡς «Le Dodecanèse, ses aspirations, ses efforts», «The national claims of the Dodecanese», «Ἱστορία καὶ πολιτισμὸς τῆς Δωδεκανήσου» καὶ πρὸ παντὸς τὸ κυριώτατον τοῦ ἔργου, «The Island of Roses and her eleven sisters or the Dodecanese», μετὰ προλόγου τοῦ καθηγητοῦ J. Myres. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο περιέλαβε μετὰ πολλῶν λεπτομερειῶν πᾶσαν πληροφορίαν ἱστορικὴν περὶ τῶν Δωδεκανήσων καὶ οὕτω παρέσχε πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ μεγίστην ἐθνικὴν ὑπηρεσίαν ὡς πρὸς τὸ ἐθνικὸν ζήτημα τῶν δούλων τούτων ἑλληνικῶν νήσων, τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε πάντοτε φλογερός ὑπέρμαχος.

Αἱ περαιτέρω ἐπιστημονικαὶ του δημοσιεύσεις ἀναφέρονται εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν ὡς : «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος», «Ἡ μεγάλη ἐθνικὴ ἰδέα τῶν Ἑλλήνων», «Ὀψιμοὶ μιμηταὶ τοῦ Φαλμεράιερ», «Τὸ Μεσολόγγι καὶ ἡ πολεμικὴ τὸν δόξα». Μερικαὶ ἄλλαι ἔργασίαι ὡς : «Ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία ἦτο Ἑλληνικὴ», «Τὸ κοινωνικὸν συναίσθημα τῶν Ἑλλήνων διὰ τῶν αἰώνων» κλπ. περιελήφθησαν μετὰ τῶν ἀνωτέρω καὶ ἄλλων πολλῶν νέων καὶ παλαιῶν ἔργων εἰς τὸν ὀγκώδη τόμον τὸν ἐκδοθέντα τῷ 1939 ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἑλληνικαὶ σελίδες». Εἰς ταύτας περιέχονται μελέται ἱστορικαί, γεωγραφικαί, ἀρχαιολογικαί, κοινωνιολογικαί, φιλολογικαί, αἰσθητικαί, λόγοι, προσφωνήσεις, ἄρθρα καὶ ἐντυπώσεις. Τὰ ἱστορικὰ θέματα τούτων ἀνάγονται εἰς πᾶσαν περίοδον τοῦ ἑλληνικοῦ βίου, ἰδιαίτερος ὅμως εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος. Προσφιλῆ αὐτῶν θέματα ἦσαν ἡ ἐξέτασις διαφόρων καταστάσεων τοῦ ἑλληνικοῦ βίου ἀνά τοὺς αἰῶνας, οἷον τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα τῶν Ἑλλήνων διὰ τῶν αἰώνων, τὸ κοινωνικὸν συναίσθημα τῶν Ἑλλήνων διὰ τῶν αἰώνων, ἡ Ἑλληνὶς διὰ τῶν αἰώνων κ.ἄ. Με-

* Συνεχία ἀπὸ τὸ προηγούμενον καὶ τέλος.

ταξὺ τῶν ἐργασιῶν του ἀξία μνείας διὰ τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν θέμα της εἶναι ἡ «Πῶς καὶ ποίους ὠφελεῖ ἡ ἱστορία;». Διὰ τῶν ἐν γένει ἐργασιῶν του δὲν ἐσκόπευεν ὁ Βολονάκης νὰ ἐρευνήσῃ τὰ διάφορα πεδία της γνώσεως πρὸς εὕρεσιν νέων ἀληθειῶν, ἀλλ' ἐπεζήτη δι' αὐτῶν νὰ δώσῃ συνολικὴν εἰκόνα τῶν θεμάτων, τὰ ὁποῖα ἐξήταξε, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ταύτας ὡς πηγὰς πρὸς περαιτέρω ἔρευνα, ἀλλ' ὡς διδασκαλίαν τῆς συγχρόνου αὐτοῦ καὶ τῶν μελλουσῶν γενεῶν. Διότι εἰς πάσας του τὰς ἐργασίας ταύτας, ὅπως καὶ εἰς πάσας του τὰς ἐκδηλώσεις καὶ ἐνεργείας, ἐπέδιωκε πρὸ παντός νὰ μορφώσῃ τοὺς νέους καὶ ὄχι νὰ τάμη νέας ὁδοὺς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Δι' αὐτὸ δὲν θὰ συναντήσωμεν τὰ ἔργα του μνημονούμενα εἰς τὴν διεθνή βιβλιογραφίαν ὡς ἰδίας πηγῶν ἐν τῇ ἐξετάσει διαφορῶν ἐπιστημονικῶν θεμάτων. Ταῦτα εἶναι μᾶλλον ἀναγνώσματα λίαν ὠφέλιμα εἰς τοὺς ἀναγνώστας καὶ λίαν ἐλκυστικά, παρὰ τὴν χρῆσιν ἀρχαιοπρεποῦς λόγου καὶ ὕφους, τὰ ὁποῖα ἄλλος δὲν σπερδύνται κάλλους.

Τὸ σημαντικώτερον τῶν ἔργων του, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ ἠσχολήθη ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν εἶναι ἡ «Παγκόσμιος Ἱστορία», τῆς ὁποίας ἠτύχησε νὰ ἴδῃ ἐκτυπούμενον καὶ κυκλοφοροῦντα τὸν α' τόμον τοῦ β' μέρους, διαλαμβάνοντα τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου (306) μέχρι τοῦ Ἰοβιανοῦ (364). Ὁ τόμος οὗτος περιλαμβάνει 705 σελίδας πλουσίας εἰκονογραφημένας καὶ ἐπὶ πολυτελοῦς χάρτου, εἶναι δὲ ὑπὸ ἐποψιν ἐκδοτικῆν ἐν τῶν ἀρίστων κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐν Ἑλλάδι ἐκδοθέντων βιβλίων. Ἡ τόσον λεπτομερῆς διαπραγματεύσις μικρᾶς περιόδου ὀφείλεται εἰς τὴν ἐξαιρετικὴν σημασίαν, τὴν ὁποῖαν ὁ συγγραφεὺς ἔδωκεν εἰς τὴν περίοδον ταύτην διὰ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῶν κατόπιν χρόνων, τὴν ὁποῖαν καὶ θεωρεῖ ὡς τὴν ἀρχὴν τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων. Ἐν τῷ ἔργῳ του τοῦτ' ἀνέπτυξε κατ' ἐξοχὴν τὴν ἱστορικὴν του μέθοδον, ἡ ὁποία συνίστατο οὐχὶ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν πηγῶν καὶ τὴν κριτικὴν αὐτῶν, ἀλλ' εἰς τὴν ἐπὶ τῇ θάσει τούτων συνθετικὴν ἐξιστορήσιν τῶν γεγονότων μετὰ τῶν ἀναγκαίων κρίσεων, καὶ κατὰ τοῦτο πλησιάζει περισσότερο πρὸς τὴν μέθοδον τοῦ Παπαρρηγοπούλλου καὶ τοῦ Λάμπρου εἰς τὰς ἱστορίας των τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, παρὰ πρὸς τὴν μέθοδον τῶν νεωτέρων μεγάλων εὐρωπαϊῶν ἱστορικῶν. Διὰ τοῦτο δὲν θὰ εὐρωμεν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο παραπομπὰς εἰς τὰς πηγὰς, ἀλλ' ἀπλῶς ἐνίστε μνείαν αὐτῶν, ὅταν ἐθεώρῃ καὶ τὴν μνείαν τούτων ἀναγκαίαν.

Δὲν θὰ ἐπιμένω εἰς τὸ ζήτημα τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν, τῆς μεθόδου ἐργασίας καὶ τῶν ἐν γένει δημοσιεύσεων τοῦ ἀειμνήστου Βολονάκη, πολυλαὶ τῶν ὁποίων παρέμειναν ἀνέκδοτοι. Τοῦτο μόνον τονίζω, ὅτι τὸ σύνολον τῶν ἐργασιῶν τούτων ἐντάσσεται μέσα εἰς τὸν ὅλον χαρακτῆρα τοῦ ἔργου του, τὸ ὁποῖον ἀντελαμβάνετο, ὡς εἶπεν, ὡς ἀποστολὴν ἔθνικοῦ διδασκάλου. Μὲ ταύτην ἤρχισε τὸ ἐκπαιδευτικόν του στάδιον καὶ μὲ ταύτην τὸ ἐτελείωσε. Ἄλλ' ὄχι μόνον ὑπῆρξεν οὗτος ὁ θεωρητικὸς ἔθνικὸς διδάσκαλος, ἀλλ' ὑπῆρξε καὶ ὁ ἐμπράκτως ἐφαρμόσας τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰ κηρύγματά του.

* * *

Ἄλλὰ δὲν δύναμαι νὰ κατέλω τοῦ θήματος τοῦτου, χωρὶς νὰ ἀναφερθῶ ἔστω καὶ δι' ὀλίγων εἰς τὴν θαυμαστὴν ἔθνικὴν δράσιν, τὴν ὁποῖαν ἐπέδειξε οὗτος ὑπὲρ τῆς εὐτυχοῦς λύσεως τοῦ Δωδεκανησιακοῦ ζητήματος. Δωδεκανήσιος τὴν καταγαγὼν ἔταξεν ὡς σκοπὸν τοῦ θίου του, παραλλήλως πρὸς τὴν ἔθνικὴν διαπαιδαγώγησιν τῶν νέων γενεῶν, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του μετὰ τῶν λοιπῶν νήσων, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τοῦ 1912 διετέλουν ὑπὸ ἰταλικὴν κατοχὴν. Πρὸς τοῦτο μετέσχε τῆς Δωδεκανησιακῆς ἀποστολῆς μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ α' παγκοσμίου πολέμου εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς πρωτευούσας πρὸς ὑποστήριξιν τῆς δικαίας ἀξιώσεως τοῦ Δωδεκανησιακοῦ λαοῦ πρὸς ἔνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς ξένης κυριαρχίας, ἡ ὁποῖα ἐξετείνεται ἐπὶ ὁ περίπου αἰῶνας ἐπ' αὐτῶν. Ἡ ἐργασία του, ἰδίᾳ ἐν Λονδίνῳ καὶ Παρισίοις, ὑπῆρξε τεραστίας σημασίας διὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον. Καὶ ἂν δὲν ἐπετεύχθη τότε ἡ πραγματοποίησις τοῦ αἰτήματος τοῦτου, ἐν τούτοις εἶχεν ἐπιτευχθῆ οὐαφῶτις εἰς μεγάλον βαθμὸν προλειπίουσα τὴν εὐτυχὴ λύσιν, ὅταν ἡ κατάλληλος εὐκαιρία θὰ ἐδίδοτο. Ὑπῆρξε μετὰ τοῦ Σκεύου Ζερβοῦ ἡ ψυχὴ τοῦ τοιούτου ἀγῶνος. Προῖον τῆς ἐν Λονδίνῳ διαμονῆς του ὑπῆρξε καὶ τὸ περὶ

Ρόδου καὶ τῶν λοιπῶν Δωδεκανήσων ἔργον τοῦ τὸ προμημονευσθὲν καὶ εἰς τὸ ὁποῖον προέταξε πρόλογον, ὡς εἶπον, ὁ γνωστὸς μεγάλος Ἕλληνας καθηγητὴς J. Myres. Πλὴν τῆς συμβολῆς τοῦ ταύτης εἰς τὸν δωδεκανησιακὸν ἀγῶνα ἡ ἐσωτερικὴ ἐργασία ἐν Ἑλλάδι ὑπῆρξε ὡσαύτως τεραστία. Πλὴν τῆς στενῆς ἐπαφῆς ἐπὶ τῶν σχετικῶν ζητημάτων πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν καὶ τοὺς Ἕλληνας πολιτευομένους ἢ ὀργανῶσι τῶν δωδεκανησιακῶν συλλόγων καὶ ὀργανώσεων καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, αἱ ὁποῖαι διετήρησαν ἄσβεστον τὴν ἐθνικὴν φλόγα τοῦ δωδεκανησιακοῦ λαοῦ εἰς τὴν ἐλευθέραν πατρίδα, ὑπῆρξε κατὰ τὸ πλείστον ἔργον τοῦ Βολονάκη, ὁ ὁποῖος ἦτο πάντοτε ὁ συμπαραστάτης πάντων τῶν ἐν Ἀθήναις Δωδεκανησίων, τόσοσιν εἰς τὸν ἐθνικὸν τῶν ἀγῶνα ὅσον καὶ εἰς τὰς ἀτομικὰς τῶν ὑποθέσεις. Ὑπῆρξε ὁ πατήρ καὶ προστάτης τῶν Δωδεκανησίων φοιτητῶν, διὰ τοὺς ὁποίους ἐπεδεικνυε πάντοτε ζωηρότατον ἐνδιαφέρον.

Ἄνάλογον δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὑπῆρξε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Βολονάκη καὶ διὰ τὸ ἐθνικὸν ζήτημα τῆς Κύπρου καὶ τοὺς Κυπρίους φοιτητὰς. Καὶ τὴν μὲν πατρίδα τοῦ ἠτύχησε νὰ ἴδῃ οὗτος ἐλευθέραν καὶ νὰ εἴπῃ ἐπὶ τῇ ἀπελευθερώσει τῆς δύο λόγους, τὸν μὲν πανηγυρικὸν ἐν τῷ φιλολογικῷ συλλόγῳ «Παρνασσός» τῷ 1945, τὸν δὲ ἀποφάσει τῆς κεντρικῆς ἐπιτροπείας τῶν Δωδεκανησίων ἅμα τῷ εὐτυχῆ γεγονότι τῆς ἐπελευθερώσεως, ἀλλὰ τὴν δευτέραν τοῦ πατρίδα, τὴν Κύπρον, ὑπὲρ ἧς ὡσαύτως κατ' ἀνάλογον τρόπον εἰργάσθη, δὲν ἠτύχησε νὰ ἐμνήσῃ ἐλευθέραν κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον. Ἀπέθανε τρέφων ἐν ἑαυτῷ μόνην τὴν ἐλπίδα, ὅπως καὶ τόσοι ἄλλοι, ὅτι μὴ μῆρα καὶ εἰς αὐτὴν θὰ ἀνατεῖλῃ ζωογόνος ὁ ἥλιος τῆς ἐλευθερίας, ὅπως πολλὰκις εἰς τοὺς λόγους τοῦ ἐν Κύπρῳ καὶ ἔξω αὐτῆς ὠραματίσθη.

Ἡ σημερινὴ τελετὴ πρὸς τιμὴν τοῦ ἐθνικοῦ διδασκάλου τῆς νήσου μας καὶ τοῦ ἀξίου Ἕλληνος εἶναι συγχρόνως καὶ ἀφορμὴ πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνης τῆς. Ἀλλὰ τὸ σχολεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπὶ 15 ἔτη ἀφιέρωσε τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμά του, ἔκρινεν ὅτι οὐχὶ μόνον διὰ λόγων πρέπει νὰ ἐκδηλωθῇ ἡ τοιαύτη τιμὴ καὶ εὐγνωμοσύνη. Ὡς ἐλάχιστον ἔργον ἔκρινε τοῦτο τὴν δημιουργίαν ὑποτροφίας ἀπόρων ἐν αὐτῷ ἐκ συνεισφορῶν τῶν φίλων καὶ ἐκτιμητῶν του, ἢ ὁποῖα νὰ φέρῃ τὸ ὄνομά του. Τὸ σχολεῖον ἐλπίζει ὅτι θὰ εὕρῃ εὐμενεστάτην ἀνταπόκρισιν εἰς τὴν τοιαύτην του προσπάθειαν, ἢ ὁποῖα θὰ ἔχῃ διπλοῦν τὸν χαρακτήρα. Διότι παραλλήλως πρὸς τὴν τιμὴν καὶ εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν ἐθνικὸν διδάσκαλον θὰ δοθῇ οὕτω ἡ εὐκαιρία τῆς σπουδῆς ἀπόρων, ἀλλ' ἀξίων μαθητῶν, οἱ ὁποῖοι θὰ θεῶσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ σχολείου διὰ τῆς ὑποτροφίας Βολονάκη. Ἔτσι ἐνέκρινε τὸ σχολεῖον ὅτι θὰ ἔπρεπεν ἐμπράκτως νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν τιμὴν του καὶ ἀποδώσῃ ἐλάχιστα εἰς τὸν τοσαῦτα ὑπὲρ αὐτοῦ μοχθήσαντα πρῶην γυμνασιάρχην αὐτοῦ. Διότι οὕτω δύναται τοῦτο νὰ δείξῃ, ὅτι πράγματι γνωρίζει νὰ τιμᾷ τοὺς ὑπὲρ τοῦ καλοῦ ἀγωνισθέντας ἀνδρας, καὶ ζῶντας καὶ τελευτήσαντας, καὶ ἐλπίζει, ὅτι καὶ ὀλόκληρος ἡ κοινὴν τῆς νήσου, ἀνταποκρινόμενη εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ταύτην θὰ στήσῃ ἀίδιον μνημεῖον τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἐκλιπόντος ἀξίου ἐκπαιδευτικοῦ ἀνδρὸς καὶ ἐπιστήμονος, τοῦ ὁποῖου ἄς εἶναι αἰωνία ἡ μνήμη.

Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΙΣ

ΠΑΙΔΙΑΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Μέσ' τὸ κιτρινωμένο τὸ βιθλίο,
χαρτάκια διπλωμένα ἀπὸ καιρό—
σιχάκια ἀπ' ὅταν ἤμουν στὸ σχολεῖο
κί, ἄχ, τῇ ζωῇ μου μέσα τους θωρῶ.

Παιδιάτικα τραγούδια μου θλιμμένα,
φωνοῦλες δίχως μέτρο καὶ ρυθμό,
τότε δὲ συγκινήσατε κανένα,
τώρα μὲ κάνετε νὰ κλαίω ἐγώ !

ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΜΑΡΚΙΝΑΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ (*)

Συλλογίζομαι πάλιν τὴν Κύπρον· ξαναπαίρνω στὰ χέρια μου τὰ «Τραοὺδκία τοῦ Ἄγρότη». Ξαναδιαβάζω σημειώματά μου, γιὰ ἓνα πρόλογο· καὶ ἀντιγράφω ἀνασυνθέτοντας, φραστικά καὶ κριτικά:

Ἡ Κυπριώτικη — ντοπιολαλιά κι' ὄχι διάλεκτος — ἀπασχόλησε τὴ σκέψη καὶ τὴν καρδιά μου, κοντὰ μὲ δεκαετία : 1918—1929. Χαρούμενη συντροφιά, στοὺς μαγευτικούς ὀρίζοντες τῶν Πλατρῶν, κείνο τὸ καλοκαίρι, ποὺ τέλειωνε ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος. Ὁ νεανικός, ὄλος πείσμα κι' ἔξαρση στίχος τοῦ Νίκου Νικολαΐδη :

«Θὰ κάνω ἐγὼ τὴν Κύπρον Μουσοχώρι!»

ἀπὸ μένα μεταφερμένος καὶ μεταδομένος κι' ἀπὸ ὄλους μας ξεστηθισμένος, ἀπαγγελόταν μὲ στόμφο κι' ἐγωϊστικὸ ἐνθουσιασμό. "Ἐπρεπε ὄλοι μας νὰ δουλέψουμε· ν' ἀποδείξουμε τὶς ἀρετὲς τοῦ λαοῦ μας· νὰ ὑψώσουμε τὴν Κύπρον πνευματικὸ μνημεῖο, καὶ νὰ θυσιαστοῦμε γιὰ τὴ θεὰ Τέχνη.

Ὁ ποιητὴς Δ. Δημητριάδης — ὁ Ντόριαν τοῦ 1918 — πρῶτος μᾶς μίλησε γιὰ ἓνα «Γλωσσικὸ κίνημα» κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ Μιστράλ καὶ τῶν ἄλλων Προθηγκιανῶν ποιητῶν. Κι' ὑποστήριξε τὴν ἔφεσή μας ὁ Μ. Φραγκοῦδης τῆς «Ἀλήθειᾶ» κι' ὁ Μ. Νικολαΐδης τῆς «Ἠχώ», ποὺ σὲ «Φιλολογικὲς γωνιὲς δημοσιεύανε τὰ σὲ δημοτικὴ πρωτόλεια μας.

Ὁ θάνατος τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη — τέλος φθινοπώρου τοῦ 1917 — ξαναζωντάνευσε τὸ ἐπιθλητικὸ ἔργο του στὴ μνήμη μας καὶ ζυπνοῦσε στὶς καρδιές μας τὸν πόθο νὰ τὸ συνεχίσουμε, οἱ ἐλεύθεροι μαθητὲς του. Τὴν εὐθύνη τῆς ἔθραιας ἐκείνης κληρονομιάς τὴν παίρναμε «τοῖς μετρητοῖς»!

Τὴν εὐθυμὴ συντροφιά τοῦ 1918 τὴν ἀποτελοῦσαμε οἱ ἔξῃς: Μ. Φραγκοῦδης, Δ. Δημητριάδης, Π. Φασουλιώτης, Γ. Φασουλιώτης, Γ. Ἡλιάδης κι' ἐγὼ.

Ἀλληλογραφήσαμε μὲ τὸν ποιητὴ Λιπέρτη· κοινοποιήσαμε τὴν πρόθεση μας γιὰ τὴν ἔκδοση ἐνὸς περιοδικοῦ, συγκεντρωμένης προσπάθειας. (Νομίζω, ἂν ἡ μνήμη δὲν μὲ ἀπατᾷ, κυκλοφορήσαμε ἀγγελίες προεγγραφῆς συνδρομητῶν, τυπωμένες δωρεάν, στὴ Λάρνακα, ἀπὸ τὸν Μ. Νικολαΐδη. Τίτλος τοῦ περιοδικοῦ ἀπὸ μένα εὑρεμένος «Ἡ Γλάυκα». Τὸν τίτλο τὸν κράτησα χρόνια καὶ σὲ πολλὰ θιβλία μου τυπωμένα ἐδῶ, ἀναγραφάσαντο στὸ ξόφυλλο : Ἐκδοτικὸς Οἶκος «Γλάυκα» — Κύπρος).

Τ' ὄνειρο ἐκεῖνο ἔμεινε ὄνειρο· τὸ περιοδικὸ ποτὲ δὲν εἶδε τὸ φῶς. Ὁ πόλεμος εἶχε τελειώσει, καὶ πολλοὶ φύγαμε ἀπὸ τὴν Κύπρον, γιὰ σπουδὲς ἢ γιὰ ἔργασίες.

Μὰ ἐγὼ ἀσχολήθηκα μὲ τὴ γλῶσσα, ποὺ εἶχα θυζάξει, κι' ἄρχισα νὰ πρωτοσχεδιάζω στίχους καὶ στιχοιργήματα. Καὶ φιλοδοξοῦσα νὰ διαφέρουν ἀπὸ τὸν παγκύπριο κι' ἀγαπημένο τότε Λιπέρτη καὶ ἀπὸ τὸν ξεχασμένο ἀπὸ πολλοὺς Βασίλη Μιχαηλίδη. Ὁ ἠθικός ὄρκος τῆς εὐθυμῆς συντροφιάς μὲ κυβερνοῦσε.

Καὶ πέρυσι, μετὰ ἀπὸ τόσα χρόνια, στὸ δύσκολο καλοκαίρι τοῦ 1948, γιὰ νὰ ἐντάξω τὴν ἐπαναστατημένη μου συνείδηση, νὰ τὴν ἐντάξω σὲ πειθαρχία κοινωνικῆς ἀγάπης, θυμήθηκα τὰ παλιά μου. Ταξίδεψα τὴν ἀκοίμητη φαντασία μου σὲ φωτεινὰ τοπία, καὶ σὲ ἄλλους ὀρίζοντες. Σὲ ἄλλες πνευματικὲς μνήμες γαλήνης κι' εὐδαιμονίας.

Ξανακοιτάζοντας σήμερα τὰ «Τραοὺδκία τοῦ Ἄγρότη» συλλογίζομαι πῶς δὲν εἶναι παρά ἀφελῆ στιχοιργήματα, γιὰ τίς τραγικὲς ἄρες ποὺ ζοῦμε, γιὰ τίς πιὸ τραγικὲς ποὺ ἴσως μᾶς ἔρχονται. Ἄλλὰ χαριτωμένα καὶ τεχνικά στὰ πολλὰ τους, τὰ θεωρῶ καλοὺς μάρτυρες τῆς βιογραφίας μου. Κυρίως στὴν τεχνικὴ κατάρτιση τοῦ στίχου. Ἡ τόλμη μου, τόλμη πρωτόπειρη, ἔφτανε νὰ δοκιμάζει (καὶ νὰ δοκιμάζεται) σὲ κάθε εἶδους στιχοιργία καὶ μετρικὴ, καὶ στοῦ σονέτου ἀκόμα τὴ δυσκολία ! Κι' ἔτσι ἐντελῶς ἀνύπο-

(*) Ἀπὸ γράμμα τοῦ Ἀλιθέρησ σταλμένο στὴ δ. Ἡθην Χατζηδημητρίου.

προς κι' ἀνήξαιρος ξανασύνδεσα τὴν παράδοση πού εἶχε κοπή ἀπὸ τὸν 16ο αἰῶνα! (Τὰ «Κυπριακὰ Ποιήματα» τῆς Ἑνετικῆς Βιβλιοθήκης εἶναι τὰ πρῶτα-πρῶτα σονέτα στὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα).

Θέματα καὶ στιχουργικὲς δοκιμές, σὲ πολυποίκιλα μέτρα, στροφές, στίχους, εἶναι ἡ φυσικὴ μου πορεία, μετὰ ἀπὸ τὰ «Γαλανὰ Δαχτυλιδῆκια» (1), τὸ πρῶτό μου ἐκεῖνο βιβλίον στίχων, τὸ βιβλίον τῶν ξένων ἐπιδράσεων καὶ ἀπομιμητικῶν διαθέσεων τὸ βιβλίον τοῦ μαθητῆ, πού πρέπει νὰ σπουδάσει καὶ νὰ κατέχει τὸ «καθιερωμένον». Ἀλλὰ καὶ πρέπει νὰ τονίσω τὴ διαφορὰ τὸ περπάτημα μου, στὰ Κυπριώτικα, εἶναι πιὸ στέρεο. Κατάχτησα μαζί τὴν ἀνεξαρτησία μου. Ἀνεξαρτησία θεμάτων, τρόπου πλοκῆς, ἀναγνώριση τοῦ τόπου μου, καὶ δούλεμα τοῦ τραγουδιοῦ μου. Τὸ σφραγίζει διπλὴ χάρις: θέμα καὶ ὕψος γλωσσικῆ. Γι' αὐτὸ θάπρεπε, λέω, νὰ ἀποκατασταθοῦν σὲ βιβλίον.

Ἡ γλῶσσα τους τὰ ζωοποιεῖ καὶ τολμῶ νὰ προσθέσω πῶς τὰ «Τραοῦδικία τοῦ Ἀγρότη» ζωοποιοῦν τὴν ντοπιολαλιά μας μὲ τὸ νὰ διασώζουσαν τύπους, λέξεις, ἔθιμα, ἤθη καὶ πολλοὺς ἐκφραστικούς ἰδιωματικούς τρόπους.

Τὸ γλωσσικὸ ὕλικό πού ἀνευρίσκεται στὶς «Ἀσιζες» καὶ στὸ «Χρονικὸν» τοῦ Λεοντίου Μαχαιρᾶ, πού θὰ μπορούσε στὰ χρόνια ἐκεῖνα νὰ εἶχε σημάνει τὸ γλωσσικὸ ζήτημα τῶν Ἑλλήνων, παραμένει μνημεῖο λόγου. Καὶ σήμερα, μὲ τὴ συχνὴ πνευματικὴ ἐπικοινωνία, τὴν ταχύτατη συγκοινωνία καὶ τὴν ἐπίδραση τύπου καὶ σχολειῶν, ὁ ἰδιωματισμὸς πνέει τὰ λοίσθια. Ὅσο περνᾷ ὁ καιρὸς, τὰ καθαρὰ Κυπριώτικα δύσκολα μιλοῦνται. Καταντοῦνε μουσειακὰ. Καὶ φυσικὰ μπροστὰ στὴν Πανελλήνια Δημοτικὴ, δὲν εἶναι παρά ἄσκοπη πολυτέλεια.

Ἡ συλλογὴ τῶν στίχων αὐτῶν, δὲν εἶναι παρά ἡ ἀγάπη ἑνὸς ἀνθρώπου γιὰ τὸ νησί του. Φανατισμὸς, πού ὅσο κι' ἂν αὐστηρὰ κριθῆ, σὰν ἄκαιρος καὶ παράκαιρος, μπορεῖ νὰ σταθῆ (καὶ στέκεται) ἀκόμα γόνιμος.

Ἔτσι στοχαζόταν ὁ νέος, ὁ τότε νέος, στὰ ἱερὰ τότε δειροπολήματά του. Καὶ τώρα, πιστεύει ἀκόμα στὴ γονιμότητα τοῦ φανατισμοῦ καὶ στὴν ἀναγκαιότητα του. Ὁ Ν. Καζαντζάκης, ἀφορμὴ παίρνοντας τὴ μελέτη μου γιὰ τὸν Δ. Θ. Λιπέρτη, μοῦ ἔγραφε ἀπὸ τὴν Αἴγινα, «τὴν Ἀττικὴ τὴν περιζωμένη ἀπὸ θάλασσα», πῶς εἶναι κρίμα, τὸ ὅτι ὁ ποιητὴς μᾶς δίνει κομματιαστά, σὲ λυρικά ποιήματα, τὴν πλούσια ψυχὴ τῆς Κύπρου. Ὁ Καζαντζάκης συνεχίζοντας μοῦ ἔδειχνε τὴν προτίμησή του γιὰ ἕνα ἔπος πού μέσα του θὰ ὀλοκληρωνόταν, ψυχικῶς καὶ γλωσσικῶς, τὸ μνημεῖο: Κύπρος.

Φαντάζομαι πῶς ὁ Καζαντζάκης τότε θὰ συγκροτοῦσε τοὺς ἀρρενωποὺς στίχους τῆς δικῆς του «Ὀδύσειας». Ὁ Βασίλης Μιχαηλίδης κι' ὁ Δ. Θ. Λιπέρτης, καθορθῶνουν, ὁ πρῶτος ἱστορικά, ρωμαλέα, κι' ἐπικά, κι' ὁ δεύτερος

(1) Ὁ Παλαμάς, στὸν ὁποῖον εἶναι ἀφιερωμένο τὸ ποιητικὸ αὐτὸ βιβλίον, ἔστειλε τότε στὸν Ἀλιθέρη τὴν ἑξῆς ἐπιστολὴ:

Ἀθήνα, 15 τοῦ Γενάρη, 1920.

Ἀγαπητέ μου ποιητῆ,

Τὸ βιβλίον τῶν στίχων, πού εἶχατε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ ἀποστείλετε, μὲ χαροποίησε, καὶ πολὺ. Καὶ ὄχι τόσο γιὰ τὴν ἀφέρωσή — πόσο γιὰ ἕνα κολακευτικὴ — ὅσο γιὰ τὴν προσηλωσὴ ἑνὸς νέου πρὸς τὸ ἔργο ἑνὸς παλαιῦ καὶ σὰν ἄπ' τα χρόνια γερασμένου συναδέλφου του. Ὁ σεβασμὸς πρὸς ὅτι καλοῦμε τεχνικὴ κατασκευὴ τῶν στίχων, σὰς δίνει μὲ τὴν παράδοσιν τῶν ἀναγνωρισμένων καὶ καθιερωμένων στὸν ποιητικὸν μας λόγον, καὶ ρυθμῶν καὶ μέτρων. Ὅμως ὑπάρχει ὁ ἐνθουσιασμὸς, ἡ ἐμπνοή, πού δὲν εἶν' ἄλλο παρά ἡ πηγαία δόνησι τῆς ψυχῆς. Εἶσαι ποιητὴς καὶ μὲ ὅλη τὴν κυριολεξία.

Ὁ Νικολαΐδης μοῦ μίλησε γιὰ σένα κι' ἀπὸ τὰ πολὺσιμα μάλιστα προτιμῶ τὰ σύντομα καὶ περιεγχετικὰ τῶν σελίδων: 11, 12, 20, καὶ «Τὸ τραγοῦδι τοῦ μίσιους» τῆς σελ. 90, πού συνδυάζει τὴν περφηφάνεια τοῦ δυνατοῦ μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναμονῆς:

«Ἀσθεύση ἡ φλόγα στὴν καρδιά κι' ἄς δείχνω τοῦ ὕπνου σκλάβος,
ὅσο πού νῆρθη κάποια αὐγὴ πού καρτερῶ καὶ θέλω».

Ἄμποτε νὰ συνεχίσετε τὸ πᾶταγμα σας μὲ τὰ φτερά τοῦ στίχου καὶ τῆς ἀρμονίας κι' ἔτσι «κρίνους ν' ἀνθίσει ἡ στέφαν γῆ κι' ὁ ξερὸς ἔραχος ρόδα».

Στὸν κ. Φραγκοῦδῆ τῆς Ἀθήνας πολλοὺς χαιρετισμούς! ποτὲ δὲν ξεχνῶ καὶ πάντ' ἀγαπῶ τὴν Κύπρο, πού τραγοῦδισα κάποτε, τὸ νησί τῆς Ἀφροδίτης τῆς Ἀροδαφουσίας.

Δικός σας
Κ. ΠΑΛΑΜΑΣ

μὲ θηλυκὴ τρυφερότητα, γνωμικὰ καὶ εἰδυλλιακὰ, νὰ μᾶς ἀναπαραστήσουν, πτυχές-πτυχές τῆς ἱστορίας, τοῦ βιοτικοῦ τρόπου καὶ τῆς λαογραφίας τῆς Κύπρου. Ἡ συγκομιδὴ μου φιλοδοξοῦσε κάτι τὸ ἀνάλογο, στὴν πρωταρχικὴ μου ἐξόρμηση. Ἄλλὰ ἡ φωνὴ μου ἔχει λιγότερο καὶ ἠρωτισμὸ καὶ θηλυκότητα, λιγότερο καὶ ἀγροτισμὸ καὶ ἐρωτισμὸ καὶ προπᾶτων συμβουλές. Ἐχῶ περισσότερο «ἀστισμὸ», καὶ γιὰ τὴν ἀκρίβεια, περισσότερῃ γειτονιά. Παλῆα συστήματα καὶ συνήθειες βασισμένα στὴν κοινὴ παρατήρηση ἢ καὶ στὴν πρόληψη.

Φιλοδοξοῦσα τότε νὰ συγκεφαλαίωνα τὴν προτίμησιν κί' ἐτυμγορία τοῦ Καζαντζάκη. Μ' ἀργότερα ἡ προσοχὴ μου, συλλογὴ κί' αὐτοπερισυλλογὴ μου, στράφηκαν πρὸς ἄλλους πνευματικούς ὀρίζοντες, ἀναζητώντας ἄλλα καὶ πολὺ τὰ διαφορετικὰ.

Μὰ καὶ σήμερ' ἀκόμη, σὲ δνείρου παροξυσμὸ, εὐχομαι νὰ θρεθῆ ὁ νέος, ὁ ἀπείρων φανατικώτερος, ὁ καὶ μὲ ἀπειρὴν ἀγάπην πλήμμυρισμένος γιὰ τὴν «γλυκεῖαν νῆσον», πού θ' ἀγκαλιάσει στὶς νύχτες τῶν πυρετικῶν του ἀγρυνιῶν, τὴν εὐχὴ μου καὶ τὸ αἶτημα καὶ πόθο τοῦ Καζαντζάκη. Εὐχομαι νὰ φανῆ ὁ νέος πού, ἐμπνευσμένος ἀπὸ τὸ παράδειγμα τῶν παλαιότερων, θὰ θελήσει νὰ συνεχίσει καὶ μὲ αὐτοθυσία τὸ παράδειγμα καὶ προσπάθειά τους. Συνθέτοντας, μελετώντας, συμπληρώνοντας κί' ἐνοποιώντας νὰ ἀνασυνθέσει ἐντάσσοντας, τὸ ἔπος τῆς Κυπριώτικης Ψυχῆς!

Τελειώνοντας, δὲν ἔχω νὰ προσθέσω τίποτε ἄλλο, παρὰ τὴ φράση τοῦ Σολωμοῦ: «Πίστεψέ με' ὁ στίχος δὲν εἶναι μόνον μετρικὴ. Εἶναι περίσσευμα τῆς καρδιάς!» Ἔτσι πιστεύω νᾶναι καὶ οἱ στίχοι, πολλοὶ στίχοι, ἀπὸ τὰ «Τραοῦδκια τοῦ Ἄγρότη», πού τ' ἀποχαιρετῶ γιὰ πάντα...

Πρέπει, νομίζω, σὰ σὲ ὑστερόγραφο νὰ πῶ, πὼς εἶναι σχεδὸν ὅλα ἀνέκδοτα. Λίγα, δυό-τρία, πρωτοφάνηκαν στὴν «Αθγή»—1924.

Ὁ Λιπέρτης, ὄντας ἐδῶ τὸ 1936, μὲ ρώτησε ἂν ἀκόμα γράφω στὴν Κυπριώτικη. Θυμῶταν τὸ «Μελαθθού». Τοῦ ἀπάντησα: "Ὀχι πιά..." Ὁμως τὴν ἄλλῃ μέρα τοῦ ψιθύρισα:

Ζ τὸθ θειό μου τὸλ Λιπέρτην πού μοῦκαμεν πολλὰ
γιὰ νὰ τοῦ πῶ τὸ νέον τραοῦδιν του ἀφ φελᾶ.—
—Γιὰ μέναν πάντα δικάπαντα ἐν τζιηνοῦρκα'
τς' ἐνι σάν νὰ μ' ἀνοιουν τὰ πατζιοῦρκα
τοῦ θλωμένου τῆς καρκιάς σπιδκιοῦ
τς' ἔσσω μου μπαινουν μοῦσκοι τοῦ χωρκοῦ!

Ὁ Λιπέρτης εἶχε τὴν ἀνησυχία τοῦ γνήσιου καλλιτέχνη.

Ἐγὼ ἔγραψα τοὺς τελευταίους Κυπριώτικους στίχους μου. Στὴν «Αθγή» τοὺς ὑπόγραψα: Πολὺς Ἄγρότης. Ὁ τίτλος τῆς συλλογῆς κρατεῖ τὸ ψευδώνυμο.

ΓΛΑΥΚΟΣ ΑΛΙΘΕΡΣΗΣ

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΑ

V

Σ' ἀδίκησα, τριαντάφυλλο, δίπλα σ' ὠραία κοπέλλα
καθὼς ἀνοίγετε τὰ δυὸ στὰ μάτια τῆς αὐγῆς.
Τὸ γάργαρο ἀχολόγημα μὲ γέμισε ἀπὸ τρέλλα
κί' ἀθέλητα λησμόνησα τὸ θάμα τῆς σωπῆς.

Κί' ὁμως ἀξίζει κάποτε ν' ἀποδημᾶς ἀπ' ὅ,τι
τὴν ὑπαρξὴ σου ἀποτελεῖ, γιὰτὶ ἔτσι θὰ ἔχτιμᾶς
τὸν πλοῦτο πού σου δόθηκε, τὴ μυστικὴ ὠραιότη.
Τάχα δὲν εἶναι μιὰ ὁμορφιά τοὺς ἦχους ν' ἀψηφᾶς;

Κ. ΧΡΥΣ.

Α Δ Ι Ε Ξ Ο Δ Ο

ΣΤΟ ΓΙΩΡΓΗ ΚΛΕΟΠΑ

Γκρεμίστηκε ή χελιδονοφωλιά, κι' ό άγέρας τόν έφερε έδω στην Κύπρο. Θρήνησε πολύ την καταστροφή μά πιό πολύ μοιρολογάτε τή δική του φθορά.

Στενέψανε τά όρια και πανύψηλα τά Καθαφικά τείχη τόν πνίγουνε. Συχνά είναι τόσο πνιγερές και μονότονες οί ώρες, πού τις καταράται όλοφάνερα: «'Ανάθεμα σας, ανάθεμα σας...» Ποιός νά τόν άκούσει ; Οί τοίχοι άντανακλάνε τήν κατάρα, πού τόν μπατοίζει καταπρόσωπα. Κλαίει. 'Αλήθεια, πόσο βάλασσο πού δίνει ή βροχή τών ματιών. Σκεφθήτε άν στερούμαστε τούτη τήν άνακούφιση...

Συλλογιέμαι τό μεγαλύτερο μαρτύριο: Νά μη μπορείς νά κλάψεις! Τέλος πάντων, τά τείχη, τά δάκρυα, οί πατημένες φτεροϋγες, στραγγίσανε τήν ψυχή. Δέν έμεινε τίποτα. Σκέψου έναν άνθρωπο με στραγγισμένη ψυχή. Μη τόν παρομοιάσεις με πληγωμένο άγριοπερίστερο. "Όχι. Τό περιστέρι ποιεΐ. Τρέχει τó αίμα και στραγγίζουν οί φλέβες κι' ή καρδιά. Μά ή στραγγισμένη ψυχή;

"Ετσι λοιπόν, σέ τούτη τήν καμπουριασμένη στάση, νόμισε πώς μία τρυφερή καρδιά μπορούσε νά τόν βοηθήσει νά ανασυλώσει τó κορμί και τήν ψυχή. Τή ζήτησε παντού. "Αδικα. Φαντάζανε όλες οί χιλιόχρωμες γιομάτες ύποσχέσεις. "Απλώσε τó χέρι... Τά δάκτυλα πληγωθήκανε. Οί αίμάτινες σταγόνες κυλήσανε με γοερούς άναστεναγμούς και γιομίσανε τρόμο τó τοπίο. Οί κουκουβάγιες συνεχίσανε τó κλάμα...

"Η πίστη τόν έσπρωξε : «Δοκίμασε άκόμα. Δοκίμασε άκόμα». Τίποτα. Κουρελιάστηκε ή έλπίδα...

Τί νά κάνει τώρα; Σκέφτηκε τó θάνατο. "Η τελευταία εύκαιρία τού ανθρώπου. Είναι και τούτο ένα χάρισμα. Νά μπορείς νά γλυτώνεις όποτε θέλεις. Δέν είναι λίγο. Δέν έχεις νά σκύψεις μπροστά στα πόδια κανενοΰ. "Ανυψώνεις τó κορμί και τού δίνεις με περηφάνειαν και θάρρος τή χαριστική βολή. "Υστερα θ' άκολουθήσουν ίσως μερικά δάκρυα ύποκρισίας και μερικά πρόστυχα λουλούδια. "Αν μπορούσαμε νά γλυτώσουμε κι' από τó φινάλε τούτης τής πράξης, θάμενε ή ένέργεια καθάρια κι' ίσως φωτοστεφανωμένη. Δυστυχώς παντού θάζουσε τά λερωμένα χέρια τους οί άνθρωποι και τά ύπογραμμίζουν με τήν εύσπλαχνία και τήν φιλανθρωπία.

Μία φορά από τούτες τις έτικέτες θά γλύτωνε αυτός. Δέν είχε κανένα έδω στό νησί. Ούτε συγγενή, ούτε φίλο. Σίγουρα πού θά νομίσете πώς είτανε κλειστός άνθρωπος. Λάθος. Πόσες φορές δέ θέλησε ν' άνοίξει τά φτερά του και νά δοθ ή στον άνθρωπο. Σ' όποιοδήποτε. Κανένας δέν έβλεπε ή δέν ένοιωθε τούτη τή θεϊκιά κίνηση.

Λοιπόν ! "Επρεπε ν' αυτόκτονήσει ;

Τό σκέφτηκε και τó καλοσκέφτηκε. Τ' άπεφάσισε. Τήν τελευταία στιγμή τόν θελόνιασε ή σκέψη : «Είσαι ένας φρενοπαθής !».

—"Α, όχι, δέν είμαι τρελλός... δέν είμαι... δέν είμαι...

"Ετσι ναυάγησε τó ταξίδι για τούς αιθέρες. Ξέρετε, δέν έρχονται συχνά οί τέτοιες εύκαιρίες...

Κι' ή ιστορία συνεχίζεται. "Η βροχούλα τών ματιών πάει νά στερέψει. Δέν θά λάμψει όμως τó γαλάζιο. Πιό πυκνό σκοτάδι θά βασιλέψει. Τά τείχη θ' άψηλώνουν και θά στενεύουν...

Τί νά κάνει τώρα ; "Αλήθεια, τι νά κάνει ;

Δ Η Μ Ω Ν Α Σ Σ Α (*)

ΧΟΡΟΣ

Είχα άκούσει τις Φήμες νά λένε
 για φουρτούνες πού πλήξαν
 και ξερίζωσαν σπίτια.
 Μά δέν ξαίρω καμμιά νά παράβγηκε
 μέ μιá τέτια φουρτούνα.
 Γιατί οί άλλες από ύπεροψίες
 και διχόνους κατάρατες
 κι' άλαφρόμυαλες πράξεις
 γεννηθήκαν. Μά τούτη,
 άπ' τή μοίρα δοσμένη,
 άναπάντεχα βγήκε στην ώρα.
 πού καιροί καταγάλανοι λάμπαν.
 Κι' όταν δίκαια ύποφέρουν οί άνθρωποι
 λιγοστεύει κι' ή πίκρα τών άλλων
 πού κοιτούν, γιατί έκάμαν κι' έπαθαν.
 Μά νι' αυτούς, π' άδικόπαθαν,
 ποιός μπορεί νά θαστιέται
 μέσ τού πόνου τó μέρος;
 Κι' άλλο άκόμα π' άνάβει
 και χιλιάζει τήν πίκρα μου:
 Πώς παθαίνοντας τούτα ή Δημόνασσα
 τήν ειρήνη ζητά νά μάς δώσει
 και τó σέβας τού νόμου.
 Γιατί οί λόγοι μονάχα
 ένα κήρυγμα δέ θεμελιώνουν,
 άν ή πράξη τού κήρυκα
 δέ γεννά τó παράδειγμα.
 Θά μπορούσε, μιá κι' είχε τή δύναμη,
 ν' άψηφήσει και νόμους
 και πολλές κατηγορίες
 κι' όλα αυτά ν' άποτρέψει
 πού τήν δέρνουν άλύπητα.
 Μά προτίμησε σύμφωνα
 μέ τόν νόμο νά πράξει
 και τήν πόλη νά σώσει,
 τó δικό της τó σπίτι ζημιώνοντας.
 Σέ παινεύω, βασίλισσα,
 και τιμώ τή σεπτή κεφαλή σου.
 Ό Καιρός, πού ζυγιάζει τά πάντα
 και τó σάρι χωρίζει άπ' τ' άχερα,
 θά τιμήσει μέ φήμες ίσότητες
 τή θεάρεστη πράξη σου
 Σά μιá άρχόντισσα π' άξια
 τής κληρώσαν τó σκήπτρο οί Ουράνιοι
 και δέν πρόδωσε τó έργο της,
 θά σε όρθώνουν στους χρόνους,
 όπως θράχο πεντάλαμπρο
 μέσ τή μέση τού πόντου, πού πόδι
 μολυσμένο δέν άγγιζε
 τήν παρθένα κορφή του.
 Τί έτσι πρέπει νά φέρνονται οί άρχοντες:
 τά δικά τους όφέλη νά θάζουν
 σε κατώτερη μοίρα άπ' τά όφέλη
 τά κοινά τού λαού τους.

(Μπαίνει ή Θεμιστώ κι' ή Τροφός).

* Συνέχεια από τó προηγούμενο.

ΘΕΜΙΣΤΩ

Μὲ συμβουλὲς καὶ παρακάλια χόρτασα.
Τῆς ξενητιάς οἱ κίνδυνοι κι' ὁ πλάνητας
ὁ θῖος μὲ τὶς στερήσεις καὶ ντροπές του
κι' οἱ ξορκισμοί, πού ἐνόχληση μοῦ δίνουν,
τὴν πρόθεσή μου δὲν ἔμπορουν ν' ἀλλάξουν.
Σταμάτα ! ἐκεῖ, πού δὲν βλασταίνει ὁ λόγος
ὁ μετρημένος, δὲν φελᾶν καθόλου
τῆς φλυαρίας τ' ἀμέτρητα κουβάρια.

ΤΡΟΦΟΣ

Μά, κόρη μου, πῶς δύνεσαι ν' ἀφήσεις
τὰ μέρη, πού σ' ἀνάθρεψαν, κι' ἐξόριστη
ἀπὸ δική σου θούληση νὰ σέρνεσαι!
Ποιὰν ἀμοιβὴ θὰ θρεῖς καὶ τί θὰ σώσεις;
"Ὅ,τι ἔγινε δὲν θὰ ξεγίνει, ἂν βάλεις
καινούργιες φλόγες στὴν παλιὰ φωτιά.
Στοχάσου! Οἱ δευτεροὶ μας στοχασμοὶ
νικοῦν τοὺς πρώτους, πού πετιοῦνται ἀζύγιαστα
ὅταν φουρτοῦνες δέρνουν τὴν καρδιά μας.

ΘΕΜΙΣΤΩ

Μὴ μ' ἐμποδίζεις. Φώτιση Θεοῦ
μοῦ ξάστραψε στὰ φρένα καὶ μὲ σπρώχνει.

ΤΡΟΦΟΣ

"ὦ! ἐσύ Πειθῶ γλυκοστόματη, φτάσε,
κι' ὅπως γυρίζεις στὰ πλήθη τῆ σκέψη,
ὅταν προστάτης στὸν ρήτορα στέκεις,
πεῖσε καὶ τούτῃ ν' ἀλλάξει τὴ γνώμη.
Φίλοι μου, δέστε τί θέλει νὰ πράξει
κι' ἄλλο κακὸ στὰ πολλὰ νὰ προσθέσει!

ΧΟΡΟΣ

Ποῖο λογικὰ στοχάσου. Ὑπάρχει πάντα
καιρὸς γιὰ πράξη ἂν θρεῖς κάτι σωστότερο.
Κι' ἀπ' τὰ σωστά, τὰ λάθη ὑπερτεροῦν.
Πρέπει κι' αὐτὸ νὰ τὸ καλοζυγιάσεις.

ΘΕΜΙΣΤΩ

Μά, σεβαστοὶ μου, πῶς μπορεῖ ὁ δεσμώτης
νὰ κάθεται καὶ νὰ χρονοτριβεῖ
τὴν εὐκαιρία σὰ θρεῖ γιὰ ν' ἀποδράσει;
Γιατί τὶς στέγες τοῦτες, πού μὲ σκέπουν,
ἀπ' τὴ στιγμὴ πού χάλασε ἡ βουλή της
τὸν ἀδερφό μου, κάτεργα τὶς βλέπω.
Κι' ὅταν τὴ βλέπω στοὺς στηθοδαρμούς της
καὶ στὰ μακρόσυρτά της μοιρολόγια,
χωρὶς νὰ μετανοῶνει μιὰ στιγμὴ
γιὰ τὸ κακούργημά της, μὰ μὲ λόγια
σοφιστικὰ τὴν πράξη νὰ παινεύει
καὶ δυνατὰ τὴν Τύχη νὰ κακίζει,
φουσκώνει τὸ κεφάλι μου ὁ θυμὸς
κι' ἀνόσια τινάγματα στὸ χέρι μου
νοιώθω νὰ τρέχουν καὶ νὰ τὸ σκουντᾶνε
γι' ἀπρεπες πράξεις. Σκιαζομαὶ τὰ σπῖτια.
Κατάρεις νοιώθω νὰ φτεροκοποῦν,
φοβέρες φιδοπλόκαμες νὰ τρέχουν
καὶ δόλους καὶ κατεργαριῆς ἀκούω
παντοῦ παγίδες σίγουρες νὰ στήνουν.
Κι' ὅπως καράβι πού χτυπᾶ σὲ θράχο
ἄθωρητο στὴ μέση τοῦ πελάγου
καὶ πουθενὰ δὲν βλέπουν βοηθὸ
ἐξὸν ἀπ' τοὺς Θεοὺς οἱ δόλιοι ναῦτες,
ἔτσι χτυπᾶ στοὺς τοίχους τὸ κεφάλι μου
κι' οἱ σκέψεις μου σανίδα σωτηρίας
δὲν βρίσκουν πουθενά. Θὰ πορευτῶ
κι' ὅπου τὸ κύμα θέλει ἄς μὲ πετάξει.

Μισῶ τὰ μέρη τοῦτα πού μ' ἀνάθρεψαν
κι' ὅμως σέ μιὰ στιγμή μὲ καταστρέψαν.

ΧΟΡΟΣ

Στὴ μάνα, πού σέ κράτηξε μὲ πίκρες
μῆνες ἐνιά μὲς τὴν κοιλιά της κι' ὕστερα
στὸν τοκετὸ γιὰ σένα ἔχει πονέσει,
τόση χολὴ νὰ τῆς πετάς δὲν πρέπει.
Κι' οὔτε τὰ μέρη αὐτὰ πού σ' ἀναστήσαν
μὲ λόγια ἀγνωμοσύνης νὰ πλερώνεις.

ΘΕΜΙΣΤΩ

Νὰ καλοζεῖς νομίζω πὼς γεννιέσαι.
Μὰ ἂν σέ γεννοῦν γιατί σ' ὄρες ἀγάπης
ἀθέλητά τους σέ συλλάβαν κι' ὕστερα
σὰν ἀχρηστὴ σέ ρίζαν στοὺς ἀνέμους
νὰ κακοζεῖς ποιὰν ὀφειλὴ χρωστᾷς;
Τοὺς δυνατοὺς ἀνέμους δὲν τρομάζω
κι' ἀνοίγω τὰ πανιά μου κι' ἀρμενίζω.
Στὴν κακοπόρεψη οἱ δειλοὶ δειλιάζουν,
πού προτιμοῦν νὰ ψευτοζοῦν παρὰ
νὰ κινδυνεύσουν γιὰ μιὰ ἀθέβαιη νίκη.

ΤΡΟΦΟΣ

Παιδί μου, πᾶμε νὰ δροσίσεις πέρα
στ' Ἀπόλλωνα τὸ δάσος τὸ κορμί σου,
μὲς τίς πυκνόφυλλες σκιές πού πνέει
τὸ μέτρο καὶ τὸ πνεῦμα τὸ γαλήνιο.
Τόσοπρααίνει ὁ πόνος μὲς τὰ πράσινα
καὶ στὴ σεβάσμια γαλήνιά τῆς πλάσης.
Ἴσως ἐκεῖ σεμνὴ σοῦ ρίξει σκέψη
ὁ Φοῖβος καὶ δὲν πάρεις τὸν κατήφορο
πού κι' ἂν σταθεῖ ἢ μετάνοια στὰ γκρεμνά του
δὲν ἀντισκόβει κι' οὔτε συγκρατᾷ.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

(Τὸ τέλος στὸ ἐπόμενο).

Θ Λ Ψ Η

Δάκρυ σέ πίνω καυτερό, ὦ θλίψη, στὸ ποτήρι,
τοῦ παρελθόντος σὰν ἀνθεὶ ὁ λογισμὸς πικρός.
Ἵνειρα, ἐλπίδες, παιδικοὶ πόθοι, πού μέιναν στείροι,
χρυσόδεντρα, πού σίφουνας τὰ μάδησε σκληρός.

Πῶς μοῦ σταυράνει τὴν καρδιά φαρμακερός ἔχτρος,
σὰ μιὰς ἀγάπης μακρυνῆς μοῦ ἀνοίγει παραθύρι!
Στεφάνι ἀκάνθινο ἢ ψυχὴ φορεῖ σὲ θυσιαστήρι,
πού νὰ τὴν πλήξει ἀκαρτερὰ σὰ δῆμιος ὁ καιρός.

Σὰν κρίνο χειλοπόταμο, πού τ' ἀποσπάει τὸ ρέμα,
ἔσθθησε ἢ φλόγα ἢ μυστικὴ, πού κίναγε τὸ πνέμα,
δόξας κλωνάρια καὶ τιμὲς νὰ δρέψει στὸν ἀγῶνα.

ᾠ νειότη! Ἢ σκέψη σάβανο σοῦ ὑφαίνει νεκρικό
κι' ὅ,τι στὸν κόσμῳ ἀνάθρεψες ἔκπαγλο, μαγικό,
ἄφυχο ἔργο, τῆς ψυχῆς κοσμεῖ τὸν Παρθενῶνα!

ΠΑΡΙΣ ΛΑΓΚΑΔΗΣ

ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

ΣΤΟ ΣΚΑΛΟΠΑΤΙ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

Παρακολουθώ με τὰ μάτια τῆς ψυχῆς τὴ σεμνὴ στρατιά τῶν ἑκατοντάδων τῶν νέων μας, ποὺ τὶς μέρες αὐτές, ἀφήνοντας γιὰ πάντα τὸ σχολεῖο, δρασκελίζουν με δικαιολογημένον καρδιοχτύπι τὸ σκαλοπάτι τῆς ζωῆς — ἄλλοι γιὰ ν' ἀποδοθοῦν στὸ σκληρὸ ἀγῶνα γιὰ τὸ ψωμί κι' ἄλλοι στὴν προσπάθειά γι' ἀνώτερη μόρφωση καὶ κατάρτιση. Εὐλογημένη ἄς εἶναι καὶ στὶς δυὸ περιπτώσεις ἡ πορεία τους. Μὲ σοβαρότητα, σύνεση κι' ἀποφασιστικότητα θὰ τὰ καταφέρουν νὰ τὴν βαδίσουν ὡς τὸ τέρας της...

Ἀξίζει πράγματι νὰ καμαρώνει κανεὶς τὰ νειάτα τῶν παιδιῶν αὐτῶν καὶ νὰ χαίρεται τὸ ἔλαφρον χαμόγελο ποὺ ἀνθίζει στὰ χεῖλιά τους. Πόσες ἀτίθασες λαχτάρεις, πόσα χρυσὰ ὄνειρα, πόσα μεγαλεπήβολα σχέδια! Καὶ πόσες ὀμως ἀνησυχίες... Τί τὰ θέλετε. Δὲν εἶναι καὶ λίγο. Μιά ζωὴ ἐγκαταλείπουν καὶ μιὰ ἄλλη πᾶνε ν' ἀρχίσουν. Κι' εἶναι σταυροδρόμι δύσκολο ἐδῶ ποὺ στέκουν σήμερα. Ὁ συνωστισμὸς κι' οἱ κίνδυνοι τοὺς δημιουργοῦν τὴν ἀνάγκη νὰ πάρουνε κάποιο δρόμο ὅσο μποροῦν πιὸ γρήγορα. Ὁ χρόνος, τέτιες ὥρες, δὲν εἶναι συνήθως μὲ τὸ μέρος ἐκείνων ποὺ καθυστεροῦν. Χωρὶς βέβαια νάνα δυνατὸ ν' ἀποτελεῖ ἀρετὴ κι' ἡ ἀλογη σπουδῆ.

Σκοπὸς μας ἐδῶ δὲν εἶναι νὰ δώσουμε συμβουλές ἢ νὰ κάνουμε αἰσθηματολογία. Οἱ συνταγές καὶ τὰ γλυκόλογα δὲν χαράσσουν κατευθύνσεις. Ὁ πόνος ποὺ μᾶς πλημμυρίζει γιὰ τὸν τόπο μας μᾶς υποβάλλει τὸ χρέος νὰ φροντίσουμε ἀπλῶς νὰ βοηθήσουμε τοὺς νέους μας νὰ ἔρθουν σὲ κάποιο ἀντίκρουσμα τοῦ ἑαυτοῦ τους. Ἡ αὐτοθεώρηση τῶν κλίσεων καὶ τῶν δυνάμεών τους μόνη θὰ ὀρθώσει τὸ αἶσθημα τῆς προσωπικῆς εὐθύνης ποὺ ξέρει νὰ φωτίζει καὶ δρόμους κι' ἀποφάσεις. Ἀπόκτημα θετικὸ γιὰ τὸ νέο δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλο ἀπὸ κείνο ποὺ μοναχὸς του κερδίζει. Ὁ ἀτομικὸς μόχθος καὶ πόνος ἀποτελεῖ πάντα τὴν πιὸ ἀπαραίτητη προϋπόθεση ἀξιοποίησις τῶν ὄσων προσφέρει ἡ ζωὴ. Πολὺ περισσότερο ὅταν εἶναι τὴ ζωὴ συνολικὰ ποὺ ἔχουμε ν' ἀντιμετωπίσουμε.

Γι' αὐτὸ ὁ νέος θὰ πρέπει νὰ προσέξει πολὺ στὴν ἀναμέτρηση τῆς προσωπικότητάς του. Νὰ σκύψει μὲ περίσκεψη πᾶνω ἀπὸ τὴν κλίση του, δηλαδὴ πᾶνω ἀπὸ τὴ φωνὴ τῆς ψυχῆς του καὶ

τῆς σκέψης του, καὶ ν' ἀναλάβει τὸ ἐπάγγελμα ἢ τὴν ἐπιστῆμὴ ποὺ τὸν ἔλκει μὲ τὴν ἀμετάτρεπτη ἀπόφαση νὰ μὴν ὀπισθοχωρήσει. Κάθε ἄνθρωπος ἔχει νὰ ἐπιτελέσει κάποιο ἔργο. Ἔτσι τιμὰ τὴν ἀποστολὴν του καὶ τὴ μοῖρα του. Μόνο ποὺ δὲν πρέπει νὰ συγχύζει κανεὶς τὸ ἔργο μὲ τὸ ἐπάγγελμα. Τὸ ἔργο εἶναι ὁ γενικώτερος τρόπος ἀντιμετώπισης κι' ἐξυπρέτησις τῆς ζωῆς, τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ στὴν πιὸ πλατειὰ ἔννοια. Τὸ ἐπάγγελμα δὲν ἀποτελεῖ παρὰ τὴν ἐπαλξή. Ἐκεῖ ἐπάνω ἔχουμε νὰ ὀρθώσουμε ὁ καθένας χωριστὰ μὲ τὸ δημιουργικὸ του μόχθο τὴν πραγματικότητα τῆς συμβολῆς μας. Δὲ μπορεῖ, λοιπόν, τὸ ἐπάγγελμα νὰ τὸ κρατοῦμε ὡς ὑπόθεση ἰδιωτικῆς μονάχα. Ἔχουμε ὑποχρέωση νὰ τὸ ἀπλώσουμε καὶ ὡς λειτουργημα κοινωνικὸ, ἔτσι ποὺ ἡ δημιουργικὴ μας προσπάθεια νὰ βρῆσκει θέσιν μέσα στοὺς σκοποὺς καὶ τὰ πλαίσια τῆς ζωῆς. Ἀφοῦ πλαστήκαμε «κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν» τοῦ δημιουργοῦ κι' ἀφοῦ τὸ μυστικὸ κι' ἡ ἀρχὴ τῆς ζωῆς (γιατί ὄχι κι' ὁ σκοπὸς της;) εἶν' ἡ δημιουργία, μὲ τὴ δημιουργικὴ θέληση μόνον θὰ τὰ καταφέρουμε νὰ ὑψωθοῦμε ἴσα μ' ἐκεῖ ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ ἀνθρώπινη μοῖρα καὶ τὰ πλησίονα μὲ τὸ Θεὸ μας.

Δὲν εἶναι, ὅμως, καὶ τόσο εὐκόλο νὰ ἐπιτύχει κανεὶς. Τὸ δημιουργικὸ ἀνέβασμα ἔχει βαθμίδες. Καὶ γιὰ ν' ἀνεβούμε μιὰ σκάλα δὲν ἐπαρκεῖ ἡ προσπάθεια ποὺ καταβάλλουμε στὸ πρῶτο σκαλί. Σὲ κάθε ἀπόπειρα χρειάζεται ἀνανέωση τῶν δυνάμεων, ἀλλοιῶς κινδυνεύουμε νὰ μείνουμε στὴ μέση. Καὶ προπαντὸς ὅταν ἡ σκάλα εἶναι πολλὲς βαθμίδες. Ἡ, ὅπως στὴν περιπτῶση τῆς ζωῆς, δὲν ἔχει τέρας. Ἐνῶ ἀναβαίνει τὸ δημιουργικὸ μᾶς ἔργο θὰ πρέπει νὰ πληθαίνουν κι' οἱ δημιουργικὲς μας δυνάμεις. Τοῦτο σημαίνει πὼς εἶναι ἀνάγκη νὰ δουλεύουμε ἀκατάπαυτα ὅτι μᾶς ἀποτελεῖ ὄπλο, δηλαδὴ τὸ πνεῦμα μας καὶ τὴν ψυχὴ μας. Ὁ μορφωτικὸς μόχθος δὲν μπορεῖ νάνα τέρας, ἀφοῦ εἶδαμε πὼς δὲν ἔχει τελευταῖο σκαλί ἡ δημιουργικὴ προβολὴ μας μέσα στὴ ζωὴ. Ἀλίμονο στὸ νέο ποὺ θὰ πιστέψει σὲ τυχόν πνευματικὴ ἐπάργεια. Τὸ στένμα τῆς παιδείτης προσπάθειας κι' ἡ ἐγκάθειρξή της μέσα στὶς αἴθουσες τοῦ σχολείου ἰσοδυναμεῖ μ' ἔγκλημα. Ὁ ἀληθινὸς πνευματικὸς ἀγῶνας ἀρχίζει ἴσα-ἴσα ὕστερ'

από τὸ σχολεῖο. Τὸ σχολεῖο παρέχει ἀπλῶς τὰ μέσα καὶ μορφώνει τὴν εὐθύνη. Μὰ ἡ ἀξιοσύνη τοῦ νέου εἶναι ἀπάνω στὴν ἀντοχή τῆς θέλησης γιὰ χρησιμοποίηση τῆς εὐθύνης πού δοκιμάζεται.

Ἄλλὰ μόρφωση, καλλιέργεια καὶ χρησιμοποίηση εὐθύνης προϋποθέτουν τὴ συναίσθηση τοῦ ἠθικοῦ χρέους πού γεφυρώνει τὴν ὑπαρξή μας μετὰ τὰ αἰτήματα τῆς ζωῆς. Εἶναι ὁ νέος σὲ θέση νὰ τὰ δεχτῆ; Γιατί ὅμως νὰ μὴν εἶναι ἀφοῦ καὶ τούτο εἶναι τόσο ἀνθρώπινο... Ὅσο παραπάνω σκληρὸ κί' ἀδυσώπητο προβάλλει, τόσο περισσότερο λυτρωτικό ποσφέρεται. Κι' ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀναζητεῖ μέσ' ἀπ' τὶς δοκιμασίες του παρὰ τῆ λευτεριά του καὶ τῆ λύτρωσή του.

Ὁ δρόμος τοῦ ἀνθρώπου γιὰ νὰ χεῖ ὁμορφιά πρέπει νὰ φωτίζεται ἀπ' τὸν ἥλιο τῆς ἠθικῆς συνέπειας καὶ τῆς αγωνιστικῆς ἀρετῆς. Ὁ σεβασμὸς πρὸς τὶς ἀξίες πού παραθέσαμε στηρίζεται ἀπάνω στὸ σεβασμὸ τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ τῶν διπλανῶν μας. Ἐχει τόση σημασία ἡ δική μας συμβολὴ ὅσο καὶ τῶν ἄλλων. Τῆ δημιουργικὴ προσπάθεια δὲν τὴ μετροῦμε μόνο μετὰ βάση τὸ μικρὸ ἢ μεγάλο περιεχόμενό της. Γνώμονας εἶναι κυρίως ἡ διάθεση. Αὐτὸ μὰς εἰδίδεξε τόσο ἡ κλασσικὴ Ἑλλάδα ὅσο κι' ἡ χριστιανικὴ ἀλήθεια. Καὶ κάτι ἄλλο: Σημασία δὲν ἔχει πάλι μόνο ὁ σκοπός. Ἀπ' ὅσα εἴπαμε διαφαίνεται πῶς τὴν ἀξία κυρίως ἔχει ὁ τρόπος πού κληνοῦμε τὸ σκοπὸ μας. Τὴν ἀνθρώπινη πορεία δικαιώνει προπαντὸς ἡ συνέπεια κι' ὁ ἀγώνας. Ἡ ἀναπάντεχη πτώση δὲν εἶναι ἕττα. Μπορεῖ καμιά φορὰ νὰ ἰσοδυναμῆ μετὰ θρίαμβο μεγαλύτερο ἀπ' ἐκείνον πού ἐπιτυχάνουν μερικὸι πού προχωροῦν ὡς τὶς κορφές. Ἡ ζωὴ εἶναι ἀγώνας. Κι' εἶναι ὁ τρόπος τοῦ ἀγῶνα πού διαβαθμίζει ἀξίες.

Ἄς ἐπωμισθοῦν οἱ νέοι μας τὸν ἀγῶνα τοῦτο μετὰ πίστη κι' αἰσιοδοξία. Ὁ τρόπος στηρίζει πολλὰς ἐλπίδες ἀπάνω τους καὶ τοὺς περιβάλλει μετὰ στοργὴ κι' ἀγάπη. Δὲν ἀπαιτεῖ ἀπ' αὐτοὺς παρὰ προκοπή. Κι' ἀνταπόδοση ἀγάπης, ὅμως.

ΦΡ. Π. ΒΡΑΧΑΣ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Ἐμμ. Κριαρᾶ: Κατσαίτης, Ἰφιγένεια—Θυέστης, Κλαθμὸς Πελοποννήσου. Ἀνέκδοτα ἔργα. Κριτικὴ ἐκδοσις μετὰ εἰσαγωγή, σημειώσεις καὶ γλωσσάριον.

Collection de l' Institut Français d'Athènes. Athènes 1950.σελ. μβ' +382. Πίν. Α'—Δ'.

Τὸ νέον ἔργον, τὸ ὅποιον ἐξέδωκε τὸ Γαλλικὸν Ἰνστιτούτον Ἀθηνῶν ὑπ' ἀρ. 44 εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐκδόσεων του, διὰ τὰς ὁποίας ἐγένινε ἐπανελημμένως εὐφημος λόγος εἰς τὰς στήλας τοῦ περιοδικοῦ τούτου, περιλαμβάνει ἀνέκδοτα ἔργα ἐνὸς Κεφαλονίτου ποιητοῦ, τοῦ Πέτρου Κατσαίτη. Τῆς ἐκδόσεως ἐπεμελήθη ὁ Ἐμμ. Κριαρᾶς, σήμερον καθηγητῆς τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τῆς νέας ἑλληνικῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης.

Μόνον τὸ γεγονός τῆς ἐκδόσεως ἀνεκδότων καὶ ἀγνώστων μέχρι σήμερον ἔργων τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, τὰ ὅποια τὴν πλουτίζουν, εἶναι ἀρκετὸν, διὰ νὰ ἐνθουσιάσῃ κάθε ἓνα μελετητὴν τῆς. Ἀκόμα περισσώτερον ὅταν ἡ ἐκδοσις γίνεται ἀπὸ τὸ Γαλλικὸν Ἰνστιτούτον Ἀθηνῶν μετὰ τὴν γνωστὴν ἐπιμέλειαν καὶ ἀπὸ ἐπιστήμονα τῶσον γνωστὸν εἰς τὸν πανελλήνιον ἐπιστημονικὸν κόσμον, ὡς ὁ Κριαρᾶς.

Τὰ δημοσιευόμενα ἔργα δὲν θὰ ἐνθουσιάσουν διὰ τὴν μεγάλω των λογοτεχνικὴν ἀξίαν. Τὸ μῆκος των πρὸ παντὸς εἶναι κάτι, τὸ ὅποιον ἀναμφισβητήτως κουράζει τὸν ἀναγνώστην, κοντὰ εἰς τὰ ἄλλα μειονεκτήματα, πού παρουσιάζει ἡ ποίησις αὐτῆ τοῦ 18ου αἰῶνος μετὰ θέματα, τὰ ὅποια ἀντλεῖ ἀπὸ τὸν ἀρχαῖον καὶ θέλει νὰ τὰ ζῆσῃ μετὰ εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον. Ἀλλὰ ἀκριβῶς διὰ τοῦτο, ἐνῶ τὸν κοινὸν ἀναγνώστην δὲν τὸν ἐλκύουν νὰ τὰ διαβάσῃ μετὰ προσοχὴν μέχρι τέλους, πολὺ περισσότερον ἐνδιαφέρουν τοιαῦτα ἔργα τὸν εἰδικὸν μελετητὴν τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας καὶ τῶν κατευθύνσεων αὐτῆς.

Ὁ συγγραφεὺς τῶν ἔργων τούτων πρέπει νὰ ἐνταχθῆ μέσα εἰς τοὺς δημιουργοὺς τοῦ κρητικῶ θεάτρον, ἔστω καὶ ἂν πρὸς τὰ δημιουργήματα τούτου παρουσιάζει ἀρκετὰς διαφορὰς καὶ σὲ μερικὰ σημεῖα κατωτερότητα εἰς τὰ ἔργα του. Πολλοὶ ὅμως στίχοι του, εἰκόνας καὶ ἄλλα ποιητικὰ στοιχεῖα εἶναι ἀπὸ τὰ ὠραιότερα πού ἔχει νὰ δεῖξῃ ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία τῆς περιόδου αὐτῆς. Τὸ ἐνδιαφέρον των ὅμως ἐκτείνεται ἀκόμη πῶς πολὺ, ὅταν ἓνας θελήσῃ νὰ δῇ, πῶς ὁ ποιητῆς των ἐξεμεταλλεύθη τοὺς ἀρχαίους μύθους καὶ πῶς ἠθέλησε νὰ δώσῃ ζωὴν εἰς αὐτοὺς μέσα εἰς τὸν σύγχρονόν του κόσμον. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἀσφαλῶς ἀπέτυχε νὰ δώσῃ

κάποια δημιουργική πνοή. 'Αλλ' είναι πολλής σημασίας τὸ πρᾶγμα, ὅτι μέσα εἰς περίοδον, πού ἐπίεζε τὰ στήθη τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἡ Τουρκικὴ δεσποτεία, ἕνας ποιητὴς του νομίζει ὅτι πρέπει νὰ τοῦ προσφέρῃ ὡς πνευματικὴν τροφήν τὰ ἀρχαῖα δημιουργήματα συγχρονισμένα. Νομίζω ὅτι τὸ ζήτημα δὲν πρέπει νὰ ἐξετασθῆ μόνον ἀπὸ τῆς λογοτεχνικῆς του πλευρᾶς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐκπαιδευτικῆς ἀπόψεως. Τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τοῦ «Κλαθμοῦ τῆς Πελοποννήσου» εἶναι ἱστορικῶς πολὺ ἐνδιαφέροντα, καὶ εἰς αὐτὸ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν ὁ ἐκδότης. 'Αλλ' ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἐκμετάλλευσίς τῶν μύθων τῆς 'Ιφιγενείας καὶ τοῦ Θυσέτου. Ὁ νεοελληνικὸς πνευματικὸς κόσμος λίγα χρόνια μετὰ καὶ ἡ Κρήτη ἔπαιον ὡς τελευταία ἑλληνικὴ γωνία εἰς τὰ χεῖρα τῶν Τούρκων, πάλιν εἰς τὰ ἀρχαῖα δημιουργήματα πιστεύει, ὅτι αὐτὰ θὰ τοῦ δώσουν τὴν πνευματικὴν καὶ ἐπομένως τὴν ἔθνικὴν του ἀναγέννησιν. "Ὅτι ἔκαμε κατόπιν ὁ Κοραῖς μὲ τὰς ἐκδόσεις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων δὲν εἶναι ἡ μοναδικὴ οὔτε καὶ ἡ πρώτη ἐκδήλωσις τοιαύτης τάσεως πρὸς ἐντρυφήσιν εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον, ἵνα δι' αὐτοῦ ἐπέληθ' ἡ πνευματικὴ καὶ ἔθνικὴ ἀναγέννησις τοῦ ἔθνους.

'Απ' αὐτῶν τῶν ἀπόψεων ὅταν δοῦμεν τὴν νέαν ἐκδοσὶν τοῦ καθηγητοῦ Κριαρᾶ θὰ τὴν ἐκτιμῶμεν ἀκόμα πολὺ περισσότερον. Ὁ ἐκδότης ἐφρόντισεν εἰς τὴν εἰσαγωγὴν του νὰ μᾶς κατατοπίσῃ ἐπὶ τῶν διαφόρων προβλημάτων πού γεννᾷ ἡ δημοσίευσίς τῶν ἔργων. Ὁ Πέτρος Κατσαίτης καὶ ἡ συγγραφικὴ του δραστηριότης εἶναι τὸ πρῶτον θέμα, τὸ ὅποιον μᾶς ἀναλύει. Εἰς αὐτὸ μᾶς μιλά καὶ διὰ τὸ μοναδικὸν χειρόγραφον, ἀπὸ τὸ ὅποιον γίνεται ἡ ἐκδοσις καὶ τὸ ὅποιον εὐρίσκεται εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ἐπειτα ἀναλύονται τὰ ἔργα, ὁ χαρακτήρας καὶ ἡ σημασία των, ἡ γλῶσσα καὶ ἡ στιχουργία τοῦ Κατσαίτη καὶ ἰδιαίτερος ἐν τέλει περιγράφεται αὐτὸ τὸ χειρόγραφον. Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν αὐτὴν ἔτσι γίγναι ὁ ἐκδότης πλεῖστα ἐνδιαφέροντα θέματα καὶ κατατοπίζεται ὁ ἀναγνώστης. Μία παρατήρησις μόνον θὰ μὴ ἐπιτραπῆ. Ὅτι χωρὶς αἱ κρίσεις τοῦ ἐκδότου νὰ εἶναι αὐθαίρετοι καὶ δογματικά, δὲν διαπιστώνονται ἐπαρκῶς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ τῆ βάσει τῶν στοιχείων, τὰ ὅποια περιέχονται μέσα εἰς αὐτὰ τὰ ἔργα. Καὶ τοῦτο, διό-

τι ὁ ἐκδότης νομίζει ὅτι τὸ ζήτημα αὐτὸ εἶναι μᾶλλον ζήτημα εἰδικῶν μελετῶν. Ὅσον ὅμως καὶ ἂν ἡ εἰσαγωγὴ πρέπει νὰ ἔχῃ γενικὸν χαρακτήρα, πρέπει νὰ ἀντικρύσῃ αὐτὴ τὰ ποικίλα προβλήματα μὲ τὸν ἐρευνητικὸν τρόπον ἐργασίας, ὅταν μάλιστα δὲν ἔχουν προηγηθῆ ἄλλες ἐργασίαι, εἰς τὰς ὁποίας ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ παραπομπή. Ἡ ἐκδοσις αὐτὴ ἐπομένως θὰ πρέπει νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἡ πρώτη πηγή, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν θὰ ἀπορρεύσουν ἐρευνητικαὶ ἐργασίαι σχετικαὶ μὲ τὸν χαρακτήρα τῶν ἔργων τοῦ Κατσαίτη καὶ σχετικὰ μὲ ὅ,τι αὐτὰ δίδουν διὰ τὴν κατανόησιν καὶ ἐκτίμησιν τῶν χρόνων του καὶ μὲ τὴν συμβολὴν αὐτοῦ εἰς τὴν νεοελληνικὴν ἀναγέννησιν.

Πολὺ καλύτερα ἐργασία ἔχει γίνει ἀπὸ τὸν ἐκδότην εἰς τὰς σημειώσεις. Παρ' ὅλον ὅτι καὶ αὐταὶ ἐγράφησαν, ὅπως λέγει οὗτος «ὄχι μὲ σκοπὸν νὰ ἐξαιτλήσουν ὅλα τὰ μικρότερα ἢ μεγαλύτερα ζητήματα πού παρουσιάζουν τὰ ποιήματα τοῦ Κατσαίτη», ἐν τούτοις μὲ τὸν πλοῦτόν των καὶ μὲ τὸν ἐρευνητικὸν τῶν χαρακτήρα συντελοῦν ὄχι μόνον εἰς τὴν γλωσσικὴν ἢ τὴν πραγματολογικὴν ἐρμηνείαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῶν πηγῶν καὶ τῶν χρόνων τοῦ ποιητοῦ. Αἱ σημειώσεις αὐταί, προῖον εὐσυνειδήτου ἐπιστημονικῆς ἐργασίας, εἶναι πολὺτιμοι καὶ διὰ τὸν ἐν γένει μελετητὴν τῶν πρώτων ἐκδηλώσεων τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας καὶ ἀποτελοῦν τὸ πλέον ἐνδιαφέρον καὶ ἀξιόλογον μέρος τοῦ ὅλου ἔργου, παρουσιάζον βαθύτητα κριτικῆς οὐχὶ τὴν τυχοῦσαν.

Τὰ τρία γλωσσάρια εἰς τὸ τέλος, λέξεων, κυρίων ὀνομάτων καὶ τοπωνυμίων, ξένων λέξεων καὶ ἐκφράσεων κατατηρήσθησαν μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν καὶ εἶναι πολὺ ὑποβοηθητικά διὰ τὴν χρῆσιν τοῦ ἔργου. Καὶ οἱ πίνακες πολὺ ἐνδιαφέροντες.

Διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἔργων τοῦ Κατσαίτη ὁ Ἐμμ. Κριαρᾶς προσέφερεν εἰς τοὺς νεοελληνιστὰς ἀνεκτίμητον θησαυρόν. Ἡ μελέτη τῶν ἔργων ἀναμφισβητήτως θὰ προκαλέσῃ πολλὰ προβλήματα πρὸς συζήτησιν. 'Αλλ' ἀκόμη περισσότερον τούτου πολὺ σημαντικὸν εἶναι ὅτι πλουτίζεται ἱκανῶς ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία τῆς περιόδου τῶν πρώτων τῶν ἀρχῶν. Καὶ αὐτὸ εἶναι πολὺ ἀξιόλογον διὰ τὴν ἐκτίμησιν τῆς νεοελληνικῆς ἀναγεννήσεως. Ὅλοι πρέπει νὰ εἴμεθα πολὺ εὐγνώμονες διὰ τοῦτο πρὸς τὸν καθηγητὴν Κριαρᾶν καὶ τὸ Γαλλι-

κόν 'Ινστιτούτον διά τήν πολυτιμοτάτην ταύτην έκδοσιν.

Κ. ΣΠΥΡΙΔΑΚΙΣ

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ

Η Purcell : «Διδῶ καὶ Αἰνεῖας»

Ἐπάρχουν προσπάθειες πού γίνονται σ' ἓνα ὀποιοδήποτε τομέα, καί τίς ὀποιεσδήποτε μποροῦμε νά χαρακτηρίσουμε ἀνάλογα μεγάλες ἢ μικρές.

Ἡ μουσική ὁμως προσπάθεια πού ἔγινε τώρα τελευταία ἀπό τόν ξεχωριστό μας μουσικοσυνθέτη κ. Σ. Μιχαηλίδη, δέ μπορεῖ νά χαρακτηριστῆ αὐτε μεγάλη οὔτε μικρή. Μιά ἄλλη λέξη θά μπορούσε νά ἐγγύσει τήν πραγματικότητα: Γιγάντια προσπάθεια. Ὅτι μᾶς παρουσίασε μετὰ ἀπό ἀνυπολόγιστες θυσίες καί κόπους εἶναι αὐτό πού δικαιολογούμενα θά μπορούσε νά χαρακτηριστῆ ὡς τὸ μεγαλύτερο δῆμα πού ἔγινε ποτέ στὸν τόπο μας στὸ μουσικὸ τομέα.

Ἐτοί χαρακτηρίζουμε τήν ὄπερα «Διδῶ καὶ Αἰνεῖας», πού μᾶς παρουσίασε.

Ἔργο καλοδιαλεγμένο τοῦ πιὸ ξεχωριστοῦ Ἀγγλοῦ συνθέτη, γιατί κανεὶς ἄλλος Ἀγγλος συνθέτης δέν ξεπέρασε τὸν Purcell, ἐκτός φυσικὰ ἀπὸ τὸν Handel, πού ὅσο ὁμως κι' ἂν ἔζησε στὸ Λονδίνο, εἶναι πάντοτε ἓνας Γερμανὸς συνθέτης. Ὁ Purcell, πού πέθανε νεώτατος (1658-1695), εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς πιὸ μεγάλες μουσικεὶς προσωπικότητες πρὶν ἀπὸ τὸν Bach καὶ τὸν Handel. Στὴ σύντομη ζωὴ του ἔγραψε πάμπόλλα ἔργα, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι ἀληθινὰ μαργαριτάρια.

Ἐνα τέτοιο ἔργο εἶναι καὶ ἡ ὄπερα «Διδῶ καὶ Αἰνεῖας», τὸ μόνο δραματικὸ του ἔργο, γραμμένο σὲ σὺλλ ὄπερας. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ μοναδικὸ ἔργο του ἐκλεκτοῦ Ἀγγλοῦ συνθέτη, ἀκούσαμε καλοβαλμένο, καλομελετημένο, ἄψογο, κάτω ἀπὸ τήν παγκέτα τοῦ σεμνοῦ μύστη τῆς τέχνης μουσικολόγου καὶ συνθέτη κ. Σ. Μιχαηλίδη.

Ἀρχίζοντας ἀπὸ τήν πρωταγωνίστρια ἀγαπητὴ συνάδελφο κ. Λ. Ἀναστασιάδου, πού μᾶς ἔδειξε τόσο τέλεια καὶ μετρημένα ὅλη τὴ δραματικὴ τῆς τέχνη μέσα στὴν πλοῦσια θερμὴ καὶ γλυκεῖα φωνή της, (ἰδίως στὴν τελευταία ἄρια τῆς Διδῶς), καὶ τὴν κ. Φ. Ἀϊδαλῆ, τῆς Ἐθνικῆς Λυρικῆς Σκηνῆς Ἀθηνῶν, πού μὲ μεγάλη φινέτσα ἀπέδωσε ὅλες τίς χαριτωμένες ἄριες τῆς Μπελλίνα — δὴ καλλιτέχνιδες πού πέρασαν καὶ τραγούδησαν στὶς περισσότερες Εὐρωπαϊκὲς ὀπερες — προχωροῦμε στοὺς ἑρασιτέχνες

σολίστ κ. Μαρκουλλῆ, Βασιλειάδη καὶ Σιακατιδῆ καὶ θάλοουμε πὼς στάθηκαν ἀντάξιοι καθ' ὅλα τῶν δυὸ πρωταγωνιστῶν πού ἀναφέραμε.

Ὅσο γιὰ τὸ κόρο κάθε ἔπαινος θάτανε λίγος. Ἡ ὁμοιογένεια καὶ ὁ χρωματισμὸς πού μᾶς παρουσίασε, εἰδικὰ στὴ σκηνὴ τῆς σπηλιάς, ἦταν ἀσφαλῶς καί πού κανένας δέν περίμενε. Τὸ μπαλέττο πολὺ παραστατικὸ καὶ ἰδιαίτερα ἡ κορυφαία, πού ξεχώριζε πάντα μὲ τίς ἄρμονικὲς καὶ ἀκριβεῖς τῆς κινήσεις. Ἡ σκηνοθεσία καὶ οἱ σκηνογραφίες πολὺ πετυχημένες.

Ἡ ὀρχήστρα Μότσαρτ, πού τόσο πρόθυμα συμπτᾶττει σὲ κάθε μουσικὴ προσπάθεια, καὶ πού ἀσφαλῶς ἀξίζει νά τυχῆ μεγαλύτερης προσοχῆς, πειθαρχημένη κάτω ἀπὸ τὴ παγκέτα τοῦ ἐμπνευστοῦ μᾶστρου της, ἦταν ἰδίως σ' ὠρισμένα μέρη ἐντελῶς ἄψογη.

Ἐνα μεγάλο εὖγε ταιριάζει σ' ὅλους πού κοπιάσαν τόσοσους μῆνες γιὰ νά μᾶς παρουσιάσουν τὴ «Διδῶ καὶ Αἰνεῖας». Ἄλλὰ ἡ «Διδῶ καὶ Αἰνεῖας» μᾶς δίδαξε καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμη: Πού μπορούν νά φθάσουν οἱ μουσικεὶς μας δυνάμεις συνηνωμένες καὶ συστηματοποιημένες. Ἀσφαλῶς ἔχουμε τὸ κατάλληλο ὕλικό. Πολὺ περισσότερο καὶ πολὺ καλύτερας ποιότητος ἀπ' ὅτι φανταζόμεστε. Χρειαζέται ὁμως συστηματοποίηση τῆς προσπάθειας. Δὲ μπορεῖ δέβαια ὁ σύλλογος «Ἄρης», πού στάθηκε πρωτόπορος σ' αὐτὸ τὰ μεγάλο βῆμα καὶ ἐπομίσθηκε ὅλα τὰ οἰκονομικὰ βάρη τῆς ὀπερας, διαδίδοντας στὸ ἀγνωστο, τὰ ἀναλάβει αὐτὴ τὴ μεγάλη εὐθύνη, νά μᾶς παρουσιάζει τακτικὰ ὄπερες. Εἶναι καιρὸς πιά, μετὰ ἀπὸ τίς τόσο ἐπιτυχεῖς παραστάσεις τῆς «Διδῶ καὶ Αἰνεῖας», νά κατανοηθῆ πὼς ἡ μουσικὴ δὲ μπορεῖ ἐπ' ἄπειρον νά μένει εἰς τὴν πρωτοβουλία σωματείου καὶ ἰδιωτῶν μόνον. Ὁ πολιτισμὸς ἐνὸς τόπου κρίνεται ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο στὸ ὁποῖο βρίσκεται ἡ πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ του πρόοδος. Εἶναι καιρὸς λοιπὸν καὶ ὁ Δῆμος, ὁ ὁποῖος σ' ἐμᾶς ἀντιπροσωπεύει τὸ Κράτος, νά ἐνδιαφερθῆ ἐνεργῶς καὶ νά ἐνισχύσει οἰκονομικῶς τὴ μουσικὴ κίνηση. Ἐτοί θά μπορέσει νά λειτουργήσῃ συστηματικὰ μιὰ ὄπερα. Ἐχουμε ὅλο τὸ ὕλικό πού μᾶς χρειάζεται καὶ ὅσο πάμε θάοουμε καὶ καλύτερο καὶ περισσότερο.

ΛΟΥΛΟΥ ΣΥΜΕΩΝΙΔΟΥ

Ὁ Καλομοῖρης στὴν Κύπρῳ

Ἐνα εὐόϊονο σημεῖο, γιὰ τήν προσπάθεια πού γίνεται τώρα τελευταία στὸ

μουσικό μας τομέα, είναι τὸ γεγονός πὼς μεγάλες μουσικὲς προσωπικότητες τῆς Ἐλευθέρας Πατρίδος μας ἀρχισαν νὰ ἐνδιαφέρονται καὶ νὰ παρακολουθοῦν ἀπὸ κοντὰ τὴ μουσικὴ μας ἐξέλιξη. Ἡ ἀφίξη στὴν Κύπρο τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Μανώλη Καλομοίρη, διευθυντῆ τοῦ Ἐθνικοῦ Ὁδείου Ἀθηνῶν καὶ Προέδρου τῆς Ἐνώσεως Ἑλλήνων μουσουργῶν, διαπιστώνει ἔμπρακτα τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Μουσικῆς Ἑλλάδας γιὰ τὴν πρόοδο τῆς μουσικῆς στὸν τόπο μας. Δυστυχῶς ἡ μουσικὴ στὴν Κύπρο δὲν εὐρίσκει ἀκόμη στὸ ἐπίπεδο ποῦ ἔπρεπε νὰ εὐρίσκειται — χωρὶς καμμιά κοινοτικὴ ἢ ἄλλη ὑποστήριξη, ἀφημένη ὀλίγελα στὴν πρωτοβουλία μιᾶς δράκας ἰδιωτῶν. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ἐπισκέψεις μουσικῶν τῆς ὀλκῆς τοῦ Μ. Καλομοίρη ἐνισχύουν σημαντικὰ τὴ μουσικὴ μας προσπάθεια.

Ὁ κ. Καλομοίρης ἦλθε στὴν Κύπρο, προσκαλεσμένος ἀπὸ τὸ Ὁδεῖο Κύπρου, τὸ ὁποῖον εἶναι παράρτημα τοῦ Ἐθνικοῦ Ὁδείου Ἀθηνῶν, γιὰ νὰ παρακολουθήσει τὶς ἐξετάσεις τῶν μαθητῶν του.

Ὁ Ἕλληνας μουσουργὸς παρακολούθησε μὲ ἀγάπη τὶς ἐξετάσεις τοῦ Ὁδείου Κύπρου καὶ ἔδωσε πολὺτιμες συμβουλὲς στοὺς μαθητὲς καὶ στὸ διδακτικὸ προσωπικὸ. Ἐξ ἄλλου στὶς δυὸ διαλέξεις ποῦ ἔδωσε, τὴ μιὰ στὸ Ὁδεῖο Κύπρου καὶ τὴν ἄλλη στὸ Παγκύπριο Γυμνάσιο (ὅπου μίλησε κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Ε.Π.Ο.Κ.), μὲ τὸ γλαφυρὸ καὶ ποιητικὸ τὸ ὄφος μᾶς ἔκανε νὰ γνωρίσουμε τὴ γιγάντια προσπάθεια τῶν Ἑλλήνων μουσουργῶν στὴ δημιουργία μιᾶς καθαρᾶ Ἑλληνικῆς Μουσικῆς Σχολῆς, ἀπορρίπτοντας κάθε ξένο στοιχεῖο καὶ κάθε ξένη ἐπίδραση καὶ γράφοντας πάνω σὲ γνήσια Ἑλληνικὰ μοτίβα, παρμένα ἀπὸ τὰ ἀθάνατα δημοτικὰ τραγούδια, τὰ θγαλμένα μέσα ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ἀστείρευτης Ἑλληνικῆς ψυχῆς, ποῦ ξέρει τόσο ἀπαράμιλλα νὰ τραγουδᾷ τὸν πόνο, τὴ χαρὰ, τὴν ἀπελπισία ἢ τὴν εὐτυχία της.

Φεύγοντας ὁ κ. Καλομοίρης ἐξέφρασε τὴν εὐχὴ νὰ ἐπισκέπτεται ὁ ἴδιος κάθε χρόνο τὴν Κύπρο γιὰ τὶς ἐξετάσεις τοῦ Ὁδείου, ποῦ ἀπὸ τὴν πρόοδο τῶν μαθητῶν του ἔμεινε, ὅπως μᾶς δήλωσε, πλήρως ἱκανοποιημένος, καὶ συνεχάρη θερμότερα τόσο τοὺς Διευθυντὲς τοῦ δ. Λουλοῦ Συμεωνίδου καὶ κ. Ἡ. Καλμάνοβιτς, ὅσο καὶ τὸ λοιπὸ διδακτικὸ προσωπικὸ γιὰ τὴν εὐσυνειδητὴ δουλειά τους, καθὼς καὶ ὅλα τὰ παιδιά γιὰ τὴ σταθερὴ τους πρόοδο.

Ἐμεῖς ἐδῶ στὴν Κύπρο πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν κ. Καλομοίρη εὐχόμεθα νὰ πραγματοποιηθῆ ἡ εὐχὴ του, γιὰτὶ ἡ παρουσία του καὶ ἡ συστηματικὴ ἀπὸ μέρους του παρακολούθησι τῆς μουσικῆς μας ζωῆς θὰ προσφέρει ἀσφαλῶς ἀνεκτίμητη βοήθεια στὸ μουσικὸ μας τομέα.

K.

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Οἱ Ἐκθέσεις

Ὁ ὄργανισμὸς τῶν καλλιτεχνικῶν ἐκθέσεων ἐξακολουθεῖ ἀμείωτος. Στὸ Ζάππειο ἄνοιξε μιὰ ἄλλη μεγάλη ἐκθεση τῆς ομάδας «Στάθμη», στὴν ὁποία μετέχουν 31 καλλιτέχνες μὲ 234 ἔργα ζωγραφικῆς, γλυπτικῆς καὶ χαρακτικῆς. Ἄς δοῦμε μερικὰ ἀπ' αὐτά:

Ἡ Μαρία Ἀναγνωστοπούλου ἐκθέτει ὠραῖες ἀκουαρέλλες μὲ μεγάλη ἐλευθερία καμωμένες καὶ χωρὶς νὰ ξεφεύγει ἀπὸ τὸ νατουραλιστικὸ σχέδιο. Ἐχουν φρεσκάδα καὶ διαφάνεια τὰ τοπία της ἀπὸ τὸ Ξυλόκαστρο.

Ὁ Α. Ἀστεριάδης, στὴ γνωστὴ τεχνικὴ του τοῦ ρευστοῦ χρώματος μὲ ἀλλεπάλληλα ἐπίπεδα καὶ μὲ σκοτεινὲς γωνιὲς τοῦ πίνακα, ἔτσι ὥστε νὰ συγκεντρώνεται ἡ προσοχὴ τοῦ θεατῆ στὸ φωτεινὸ κέντρο, ἐκθέτει τρία τοπία καὶ δυὸ συνθέσεις του μὲ πολεμικὰ θέματα. Τὰ συνθετικὰ του ἔργα δὲ μοῦ ἄρεσαν, τὰ τοπία του ὁμως: ἡ «Μονὴ Φανερωμένης» καὶ τὸ «Ξυλόκαστρο» ἔχουν μεγάλες ἀρετές, γιὰτὶ θρίσκει πάντα ἕνα ἀνανεωμένον τρόπο ἐκφρασεως νὰ δειχνεῖ τὸ θεατῆ του.

Ὁ Γ. Βακαλὸ ἐκθέτει 14 gouache, 2 μακέττες σκηνογραφίας καὶ 3 κοστούμια γιὰ τὸν «Ἐπιθεωρητῆ» τοῦ Γκόγκολ. Οἱ gouache του μὲ τὴ σουρεαλιστικὴ διάθεση τους καὶ τὴ διακοσμητικὴ ὕφη τους, εἶναι χάρμα ματιῶν καὶ ξεχωριστὰ ἡ «Νεκρὴ φύση μὲ περιστέρι», τὰ «Λουλούδια» καὶ τὰ «Ἄλογα». Ἀκολουθεῖ ἕνα τρόπο μοντέρνας ζωγραφικῆς ποῦ δὲν ἐνοχλεῖ οὔτε καὶ τὸν πιὸ συντηρητικὸ θεατῆ, γιὰτὶ ξέρει ν' ἁρμονίζει τὰ χρώματά του μὲ πολὺ καλὸ γούστο.

Ὁ Σπύρος Βασιλείου κάθε φορὰ ποῦ ἐκθέτει ἔργα του, μᾶς ἐκπλήσσει μὲ τὴν ἀνανέωση τοῦ ἑαυτοῦ του, ποῦ ἐπιτυγχάνει πάντα πρὸς τὸ καλύτερο. Ποτὲ δὲν ἐπαναλαμβάνεται. Καὶ οἱ πέντε ἐ-

λαιογραφίες και οι δυο άκουαρέλλες του, φανεράνουν μια νέα τάση έγκατάλειψης της Βυζαντινής τεχνοτροπίας που άκολουθούσε ίσα με τώρα. 'Η «Στάσις» (του τράμ ύποβέτω) που δέν είναι παρά μια μεγάλη δλόσωμη προσωπογραφία της γυναίκας του και τών δυο κοριτσιών του, που τὰ κρατά από τó χέρι, είναι με νατουραλιστικό τρόπο δοσμένη αλλά στο λαϊκώτερο. 'Ο καλλιτέχνης, που φαίνεται κι' ό ίδιος στο βάθος του πίνακα μ' ένα τελάρο στο χέρι, περιμένει νά πάρει τó τράμ. Είναι μια οίκογενειακή σκηνή καμωμένη με πολύ πρωτότυπο τρόπο και με άρμονία χρώματος και άρχιτεκτονικής τοποθέτησης. 'Η τροπή του Βασιλείου στο λαϊκώτερο έλληνικό τρόπο έκφρασης φαίνεται καλύτερα στο έργο του «'Η θέα». 'Ενα σιδερένιο πράσινο τραπέζι κάφενείου σέ κάποια ταράτσα είναι στρωμένο με διάφορα σαρακοστιανά φαγητά Καθαράς Δευτέρας: ή λαγάνα, τὰ κρεμμυδάκια, οι έλιές, τó μπρίκ χαδιάρι, ό χαλβάς, τó μαρούλι και τὰ σαλατικά είναι θαυμάσια άποδομένα και ένώ είναι τόσο νατουραλιστικά, τίποτε δέ σού θυμίζει τήν άκαδημαϊκή σχολή ή τόν ίμπρεσιονισμό. Στο βάθος ό 'Υμηττός και λίγη 'Αθήνα, συμπληρώνουν τó άνω μέρος του πίνακα, ένώ κάτω ένας χαρταετός άκουμπισμένος στον τοίχο της ταράτσας σού θυμίζει τó έθιμο της μέρας και ένα ψάβινο χωριάτικο καπέλλο και μια άγκλίτσα δένουν τόν πίνακα σ' ένα θαυμαστό σύνολο. «Τὰ πλεκτά» είναι ένας άλλος ώραιός πίνακας. 'Ενα πανέρι γεμάτο με μαλιά για πλέξιμο, είναι άκουμπισμένο στο περβάζι μιάς ταράτσας ένώ στο δεύτερο πλάνο έρχεται νά δεθ ή ώραία τó πίσω μέρος ένός άθηναϊκού σπιτιού με τή σιδερένια στριφτή σκάλα ύπηρεσίας και στο τρίτο πλάνο ένα τοπίο της άθηναϊκής λοφοσειράς. Είναι ένας πίνακας με σπάνια χαρίσματα.

'Ο Γουναρό εκθέτει τρία έργα του με τή γνωστή μας τεχνική του, αλλά χωρίς καμιά πιά άνανέωση. 'Εμεινε στάσιμος. Και ούτε τὰ έργα του αυτά είναι από τὰ καλύτερά του.

'Ο Τ. 'Ελευθεριάδης παρουσιάζει ένένα λάδια του με δυο διαστάσεις και με θέματα και χρώματα και σχέδια έπηρεασμένα από τόν παλιότερο Πिकासό. Δέ μ' έπεισε για τήν ειλικρίνεια του.

'Ο Φώτης Ζαχαρίου, λατρης της λεπτομέρειας και του πριμιτιβισμού, έκ-

θέτει ώραιότατα τοπία από λιμανάκια και νησιώτικα σπιτάκια, που κάθε κομμάτι του πίνακα είναι και μια μινιατούρα. 'Εχει ένα δικό του τρόπο νά μās παρουσιάζει αυτές τις γραφικότητες, που μās βέλγουν με τήν απλότητα του ταπεινού και του πρωτόγονου.

Για τήν Ε. Ζογγολοπούλου μίλησα πλατιά όταν έκαμε πέρσι τήν άτομική της έκθεση. 'Εκθέτει 17 έργα της καμωμένα όλα με τόν δικό της τρόπο της μικρής πινελιάς που άφήνει κομμάτια άχρωμάτιστου μουσαμά και με πλούσια χρωματική άρμονία όπου τὰ συμπληρωματικά χρώματα παίζουν ένα πρωτεύοντα ρόλο στην πλούσια γκάμα της. Τó κόκκινο της χρώμα στο πορτραίτο ένός μικρού κοριτσιού είναι ώραιότατο.

Για τόν 'Αγγελο Θεοδωρόπουλο μίλησα πρι λίγους μήνες, όταν έδωσε τήν άτομική του έκθεση στο «Ρόμβος». Παρουσιάζει και πάλι 4 κομμάτια από τή Σαντορίνη και τήν Πάρο κι' ένα γυναικείο γυμνό, ζεστό πολύ στο χρώμα και καλοσχεδιασμένο. Είχαν όλα ξαναεκτεθεί.

'Ο 'Ορέστης Κανέλλης, που άκολουθεί τής μοντέρνες γαλλικές σχολές με τὰ χονδρά σκούρα κοντούρ, σά Βιτρώ, με τήν κατάρηση της τρίτης διάστασης, εκθέτει 12 λάδια του, που μερικά του είναι άξιοπρόσεκτα.

'Ο Σωκρ. Καραντινός εκθέτει μακέτες από τήν «'Αίντα» και τόν «'Εμπορο της Βενετίας» καθώς και μερικά τοπία με λάδι.

'Ο Ι. Μηταράκης άπλοποιεί τόν ίμπρεσιονισμό του σ' ένα λιτό σχέδιο με ώραίο φωτισμό. Οι «'Ελιές» του και ή «Γαλήνη—Ρόδος» έχουν ένα έντελώς προσωπικό τόνο, που άλλωστε είναι φανερός σ' όλα του τὰ έργα.

'Ο Γ. Μπουζιάνης έμεινε στην τεχνική της έπαναστατημένης Γερμανίας του 1920 (έγραφα γι' αυτόν, σάν έκαμε τήν άτομική του έκθεση στον «Παρνασσό»). Σήμερα είναι ξεπερασμένος με τó θολό ανακάτωμα τών χρωμάτων, χωρίς, φόρμα και χωρίς σχέδιο. Θεωρείται από μερικούς μεγάλος ζωγράφος. Για τόν μέσο θεατή είναι άπλούστατα άνισόρροπος.

'Η 'Αγλαία Παπά εκθέτει κι' έδώ τὰ θαυμάσια έργα της: λάδια και μονοτυπίες. Τό «Πορτραίτο ήθοποιού Α.Π.», «Τὰ δέλεφια», «Κερκυραία» και ένα ζωγραφικό ανάγλυφο, είναι καλά δείγματα της άρτιας τεχνικής της.

Ἡ Ἰουλία Παπασούτσου, πού εἶναι ἐρασιτέχνης, ἐκθέτει τέσσερις τέμπερες μέ πριμιτιβιστικό τρόπο καμωμένες σάν κέντημα καί πού ἕνα-δυό μοιάζουν στήν τεχνική τοῦ Γκίκα-Χατζηκυριάκου.

Ὁ Β. Σεμερτζίδης, μέ τήν παράξενη ἐξέλιξη τῆς τέχνης του στό σκοτεινὸ καί τὸ μυστηριώδες, μού εἶναι λίγο ἀκατανόητος καί δὲν ξέρω πού νὰ τὸν τοποθετήσω. Ἦταν ἄλλοτες ἕνας ἀπὸ τοὺς ζωγράφους πού ξεχωριστὰ ἀγαπούσα καί πάντα λυπάται κανένας ὅταν βλέπει τὸ γκρέμισμα ἐνὸς εἰδώλου του.

Ὁ Γ. Σικελιώτης ἐκθέτει πέντε τέμπερες μέ φιγούρες πού ἔχουν τὸ ὕφος ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ἀγγείων.

Ὁ Γ. Στεφανέλλης ἐκθέτει μακέτες ἀπὸ διάφορα θεατρικά ἔργα μέ πολὺ ἐπιτυχία καμωμένα.

Ὁ Δ. Φραντζισκάκης ἀντιπροσωπεύεται στήν ἐκθεση μέ 4 λάδια του. Τὸ τοπίο μ' ἐλιές καί μιὰ νεκρὴ φύση μέ φρούτα εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ καλὰ κομμάτια τῆς ἐκθεσης.

Διάφορες καλὲς ζωγραφφίες ἐκθέτουν οἱ: Μόσχος, Μαγγιῶρου καί Βάσω Κατράκη. Ὅμως ὅλες οἱ ζωγραφφίες αὐτὲς ἀδικοῦνται γιὰτὶ βρίσκονται κοντὰ στὶς θαυμάσιες ζωγραφφίες τοῦ Τάσου. Γυμνά καί πληθωρικά σώματα καί ἔγχρωμες ζωγραφφίες nature morte καί τοπία, ὅλα μέ ἄρτια τεχνική, τὸν τοποθετοῦν ἀνάμεσα στοὺς πιὸ ξεχωριστοὺς ζωλογράφους μας.

Ὁ Α. Σῶχος πού ἀνανεώθηκε ἐντελῶς σὲ μιὰ πιὸ μοντέρνα τεχνική ἀντίληψη, μᾶς παρουσιάζει ἑννέα γλυπτά του. Ἡ «Σπουδὴ ἀνδριάντος» (τοῦ κ. Ν. Π. Λανίτη) εἶναι ἕνα ἄρτιο ἔργο μέ πολλὰ καλὰ σημεῖα στήν ὁμοίότητα καί τὴν ἀρχιτεκτονική του. Ἡ «Ἄνοιξις», πού εἶναι μιὰ κόρη σὲ στύλ ἀρχαῖο, σχεδὸν μιὰ «κόρη» τῆς Ἀκρόπολης, εἶναι ἕνα καλὸ δείγμα τῆς νέας τεχνικῆς του. Ἄλλὰ τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον κομμάτι του εἶναι ἕνα κεφάλι σκαλισμένο σ' ἕνα κορμὸ δέντρου καί ἐλαφρὰ βαμμένο, σὰ ζῶ-ανο ἐξωτικῆς χώρας. Ἕνας ρόζος τοῦ ζύλου ἔπεσε ἀκριβῶς στὸ ἀριστερὸ μάτι καί τοῦ κάνει μιὰ βαθιὰ μαύρη τρύπα, ὥστε τὸ κεφάλι αὐτὸ νὰ προσλαμβάνει ἕνα χαρακτήρα καί μιὰ ἔκφραση ἐντελῶς πρωτότυπη.

Γενικά μπορεῖ κανένας νὰ πεῖ ὅτι ἡ ἐκθεση τῆς «Στάθμης» σὰ σύνολο εἶναι ἀπὸ τὶς πιὸ ἐνδιαφέρουσες καί ἀμιλλᾶται σ' ἐπιτυχία μέ κείνη τοῦ «Ἀρμού».

Τ. Μ. Φ.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Στις 20 Μαΐου δόθηκε στὸ θέατρο «Ρι-άλτο» Λεμεσὸ κ' ἐπαναλήφθηκε ἀργότερα στὴ Λευκωσία καί στὴν Ἀμμόχωστο ἡ ὄπερα τοῦ Ἄγγλου συνθέτη τῆς Ἀναγενήσεως Henry Purcell «Διδῶ καί Αἰνείας», ὑπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ Κυπρίου μουσουργοῦ κ. Σ. Ὁλῶνος Μιχαηλίδη. Ἡ παράσταση εἶχεν ἐξαιρετικὴν ἐπιτυχία.

—Ὁ Ἑλληνικὸς Πνευματικὸς Ὅμιλος Κύπρου ὄργανωσε στις 23 Μαΐου διάλεξη μέ ὀμιλητὴ τὸν κ. Μανώλη Καλομοῖρη καί θέμα «Ὁ ἀγνωστος μουσουργὸς τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ».

—Στις 24 Μαΐου τὸ Ὄδειο τοῦ Λυκείου Ἑλληνίδων Ἀμμοχώστου ἔδωσε μέ ἐξαιρετικὴν ἐπιτυχία τὴν τρίτη συναυλία τῆς μικτῆς καί παιδικῆς χορωδίας του μέ ἔργα τῶν Ν. Κοκκίνου, Δ. Λαυράκου, Π. Γλυκοφρύδη, Σ. Σαμάρ, Σ. Βασιλειάδη, Ν. Λάβδα, Ξ. Ἀστεριάδη, Μ. Καλομοῖρη, Λ. Μπαίτη, Κ. Δουράκη καί Γ. Γεωργιάδη.

—Ὁ Ἑλληνικὸς Πνευματικὸς Ὅμιλος Κύπρου γιόρτασε τὴν ἐπέτειον τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μέ εἰσαγωγικὴν ὀμιλίαν τοῦ Προέδρου κ. Κ. Σπυριδάκη καί ἀνάγνωιν ἀποσπασμάτων συγχρόνων χρονολογῶν καί ἱστορικῶν.

—Στις 2 Ἰουνίου ἀνεβάσθηκε στὸ θέατρο τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου ἀπὸ ὄμιλο τελειοφοίτων τοῦ Σχολείου ἡ κωμῶδια τοῦ Μολιέρου «Ὁ κατὰ φαντασίαν ἀσθενής».

—Ἡ Ἑταιρεία Κυπριακῶν Σπουδῶν ὄργανωσε, στις 4 Ἰουνίου, στὴν αἴθουσα τελειῶν τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου Κυπριακὴ λαϊκὴ ἑορτή, μέ συμμετοχὴ χωρικῶν τῆς περιοχῆς Λευκονοικοῦ. Ἡ ἑορτῆ, πού σημείωσε λαμπρὴν ἐπιτυχία, περιλάμβανε Κυπριακοὺς χορούς, φωνές, αὐλό, τσιατισματα καί ἀναπαράσταση τοῦ γεμισματος τοῦ νυφικοῦ κρεβάτιου.

—Στις 4 Ἰουνίου ὄργανώθηκε στὸ θέατρο Χατζηχαμητῆ Βαρφωσίαν ἐπίδειξις πιάνου μαθητῶν καί μαθητῶν τῆς κ. Νίκης Μ. Τζέτζα. Προηγήθηκε ὀμιλία τῆς κ. Τζέτζα περὶ ἀπαγγελίας καί μουσικῆς.

—Ὁ κ. De C. Fales, μέλος τῆς Ἀποστολῆς τοῦ Μουσείου τοῦ Πανεπιστημίου Πενσυλβανίας, ἔκαμε, στις 9 Ἰουνίου, διάλεξη στις αἰθουσας τοῦ Κυπριακοῦ Μουσείου μέ θέμα: «Τὸ θέατρον καί τὸ λουτρόν εἰς Κούριον».

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Χ. Δ. Φιντικλή, Γαλοῦσα: Οἱ στίχοι σας εἶναι καθαρῶς προσωπικοῦ περιεχομένου, χωρὶς γενικότερη σημασία. Στελετὰς μας κάτι πού νὰ ἀνταγκάθευθε καί καθολικότερα αἰσθήματα.— Α. Χ. Ψαρρῆ, Λεμεῦθος: Δὲν ξεφεύγει ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς μαθητικῆς συνθέσεως. Μὴ διάξεστε. Χρειάξετε ἀκόμη πολλὴ ἀσκήση μέχρῃ ὅτου γίνετε κύριος τῶν ἐκφραστικῶν σας μέσων.— Μιχ. Ίακ. Μιχαηλίδη, Μόρφου: Καλὸ θά δημοσιευτῆ.— Π. Κρητικὸ, Κρήτου Μαρτότου: Θά δημοσιεύσουμε τὸ «Θέρος» χωρὶς τὴν τελευταία στροφὴ, πού τὸ ἀδίκει. Τὸ ἄλλο ὡς ἰδέα καλὸ, ὤστερὶ ὅμως στὴ μορφή.— Σταυρούλα Καραγιωργιάδου, Γυθείου: Κατὰ τὰ ποιήματα σας θά δημοσιευτοῦν. Τὴ συνδρομὴ σας μπορεῖτε νὰ τὴν κανονίσετε ὅταν θάρθετε.— Μ. Ρουσσῖα, Ἀλεξάνδρεια: Εὐχαριστοῦμε γιὰ τὰ καλὰ σας λόγια.